

Харківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ**

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 30 вересня 2022 року)

Харків 2022

УДК 343.98
Т33

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 9/1 від 30 вересня 2022 року)

Т33 **Теоретичні** та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 вер. 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. 186 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 343.98

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2022.

ЗМІСТ

ДАВИДЕНКО І. А.	
Особливості діяльності Харківського НДЕКЦ МВС в умовах військового часу	7
КІКІНЧУК В. В., МІШИНА К. Г.	
Призначення судових експертиз при розслідуванні вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі	9
ПЕРАІН С. І.	
Щодо впровадження положень цифрової криміналістики до структури криміналістичної техніки в Україні	12
ДАНЕЦЬ С. В., МЕРКУЛОВ К. В.	
Вплив зносу малюнка протектора коліс транспортних засобів на механізм ДТП	14
КОКОРІН О. В., САМОЙЛОВА О. Ф.	
Особливості деформації особистості судового експерта та шляхи її подолання	18
КОРЖ В. П.	
Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів в умовах реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства	22
ПЧОЛКІН В. Д., МУРАДЛІ А. І.	
Окремі аспекти призначення та проведення судових експертиз в ході розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері виробництва споживчих товарів	26
СТЕПАНЮК Р. Л.	
Актуальні проблеми експертно-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів у сучасний період	30
ЧАПЛИНСЬКИЙ К. О.	
Особливості застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо зловживань в сфері нерухомості	33
ЩЕРБАКОВСЬКИЙ М. Г.	
Слідчі та експертні помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку	37
ГУСЄВА В. О.	
Щодо визначення чинників, які негативно позначаються на ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування	41
ВОЛІКОВ Т. А.	
Залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності	44
ГЛОБЕНКО Г. І.	
До питань використання спеціальних знань у кримінальному процесі України	46

ГРИЩЕНКО М. В.	
Окремі аспекти застосування біографічного методу під час проведення психологічного дослідження у цивільному процесі.....	48
КОРНІЄНКО В. В.	
Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участю іноземних громадян	51
ЛОЗОВА С. М.	
Особливості вилучення та упакування нарковмісних рослин.....	56
СТРОК І. А.	
Призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров'я особи.....	59
АНДРОНОВ К. Ю., ГУРЕНКО Є. В.	
Проблематика контролю релоадингу та шляхи їх вирішення	63
БАРКОВ С. Є.	
Адерматогліфія як аномалія розвитку папілярних візерунків	66
БИЧКОВ С. О.	
Особливості проведення огляду та вилучення окремих серверних комп'ютерних систем зберігання даних.....	68
БУШМІН В. О., ЦАРИННИЙ Є. О.	
Специфіка судової транспортно-товарознавчої експертизи транспортних засобів, ввезених з-за кордону.....	71
ГРІДА В. В., СЕМЕНЕНКО Є. П.	
Переваги та недоліки способів індивідуального захисту органів слуху стрільця	75
ДОЛЖЕНКО А. Ю.	
Актуальність криміналістичного обліку осіб за голосом та мовленням	78
ЗАВДОВ'ЄВА І. Г.	
Про професійні якості судового експерта	81
КОЖЕВНИКОВ О. А.	
Залучення спеціаліста у галузі портретної експертизи на окремих етапах OSINT розслідувань.....	84
КОСМІНА Н. М.	
Проблемні питання екологічного стану в Україні.....	87
КУЧА М. С., ВДОВИЧЕНКО О. А.	
Особливості поводження з вибуховими матеріалами під час огляду місця події	90
МАКАРУК К. Є.	
Особливості захисту графічних зображень	94
МАТАРИКІНА О. В.	
Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи при розслідуванні за фактами виявлення невстановлених трупів	97

МЕЛЬНИК С. В., ГРЕЦЬКИХ О. В.

Бачення Закону України “Про зброю” в сучасних умовах 100

СИДОРЕНКО Д. В.

Сутність спеціальних знань як ознаки судової експертизи у
кримінальному процесі..... 104

СТЕПАНЮК Д. Р.

Становлення та розвиток криміналістичного ДНК-аналізу..... 106

ХЛІВНЯК О. М.

Чоловічий та жіночий почерк: відмінності та особливості..... 109

ГОЛУБОВ А. Є.

Незалежність і неупередженість спеціаліста та експерта,
об’єктивність та повнота дослідження як умови їх участі
у кримінальному провадженні 111

ШЕВЦІВ В. М.

Час, місце, обстановка незаконного використання з метою
отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв
або безоплатної допомоги 114

МЕЛЬНИК В. В.

Межі державного нагляду (контролю) за додержанням і
виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки..... 118

КОРОЛЬ О. В.

Повноваження керівника органу поліції у сфері здійснення
контролю 122

ЛУКІН Б. П.

Зарубіжний досвід здійснення контролю та нагляду у сфері
фізичної культури і спорту в Україні та можливості його
використання в Україні..... 125

КОРНЄВ О. В.

Концептуальні засади удосконалення національного
законодавства, яке регламентує профілактику службових
правопорушень в професійній діяльності працівників судово-
експертних установ України 128

ТАТАРИН Н. М.

Організація та планування розслідування кримінальних
правопорушень як об’єкт наукового дослідження 131

БАРАШ А. Є.

Значення спеціальних знань у розслідуванні злочинів,
передбачених ст. 200 КК України. 134

БОДНАР С. В.

Формування нормативно-правового підґрунтя, як важливе
завдання суб’єктів забезпечення державно-приватного
партнерства у сфері вищої освіти 140

КОЛОБИЛІНА О. О.

Функції кадрового забезпечення Державної митної служби України . 143

КОЛОМІЄЦЬ В. І.

Поняття та значення координації органів досудового розслідування в Україні..... 146

БУХАРЄВА Ю. В.

Поняття та зміст протидії порушенням митних правил Державною митною службою України..... 149

МАРТИНЮК А. В.

Здійснення правоохоронних та оборонних дій і заходів, як адміністративно-правова форма забезпечення територіальної оборони Національною гвардією України 151

ГОВОРУЩАК К. К.

Сутність криміналістичної тактики..... 154

ТИМОШКО В. В.

Обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування військових злочинів 157

БЕРШОВ Г. Є.

Про військову експертизу 160

БОГДАНОВ Р. І.

Поняття та значення координації діяльності територіальних управлінь Державного бюро розслідувань 163

СТОРОЖЕНКО В. В.

До проблеми визначення поняття функцій Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення..... 165

ЮР'ЄВ В. В.

Значення забезпечення обласними військовими адміністраціями правового режиму воєнного стану 168

ЛОГІН Р. І.

Поняття заходів забезпечення кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень 171

СИЛЕНКО А. В.

Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств заручника або викраденої людини..... 173

НЕСТЕРЕНКО Р. О.

Щодо формування методики розслідування шахрайств з банківськими картами 176

ПРИСЯЖНЮК О. А.

Особливості правового статусу керівника у структурі управління правоохоронними органами..... 179

ВАСЯНОВИЧ Л. В.

Адміністративно-правове забезпечення професійного навчання поліцейських у країнах ЄС та Україні: порівняльний аналіз..... 182

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО НДЕКЦ МВС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Ігор Анатолійович ДАВИДЕНКО,

*директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр є найбільшим у Східній Україні Експертним центром системи Міністерства внутрішніх справ України. До його складу входять 10 різнопрофільних відділів (у тому числі єдина у Харківській області лабораторія ДНК-аналізу).

Колектив Харківського НДЕКЦ щорічно виконує майже 20 тисяч експертних досліджень з 50 видів експертних спеціальностей: від “класичних” криміналістичних до молекулярно-генетичних, економічних, електротехнічних. Ініціаторами проведення експертиз виступають різні відомства: Офіс Генерального Прокурора України, військова прокуратура сил ООС, НАБУ, прокуратура Харківської області, Управління СБУ в Харківській області, Апеляційний суд Харківської області, ГУНП в Харківській області, прокуратури, суди та ГУНП Луганської, Дніпропетровської, Полтавської, Миколаївської, Сумської, Донецької областей та інших регіонів.

Опанування працівниками Харківського НДЕКЦ МВС широкого спектру експертних спеціальностей дозволило створити універсальну судово-експертну установу, де виконують різнопрофільні дослідження. До їх числа відносяться: почеркознавча та лінгвістична експертиза; технічна експертиза документів; експертиза зброї; трасологічна експертиза; вибухотехнічна та вибухотехнологічна експертиза; фототехнічна та портретна експертиза; експертиза відео-, звукозапису; експертиза матеріалів, речовин і виробів (у тому числі експертиза наркотичних засобів); біологічна експертиза; інженерно-транспортна експертиза; експертиза безпеки життєдіяльності; будівельно-технічна експертиза; пожежно-технічна експертиза; оціночно-будівельна експертиза; електротехнічна експертиза; економічна експертиза; товарознавча, автотоварознавча експертиза; комп'ютерно-технічна експертиза; експертиза у сфері інтелектуальної власності; мистецтвознавча експертиза та інші.

Завдяки широкому колу питань, що вирішуються, за останні роки на території регіону не відбулося жодної значимої події, де б не працювали співробітники Харківського НДЕКЦ МВС: забезпечення вибухотехнічної безпеки “ЄВРО 2012”, оборона ХОДА у 2014 році, розслідування терактів біля Палацу спорту і в барі “Стіна” (2014 рік), збір і фіксація доказів катастрофи літака рейсу МН-17 (2014 рік) та літака АН-26Ф (2020 рік), участь в АТО/ООС, судово-експертне супроводження всіх резонансних справ від терактів і вбивств до проявів корупції, фактично 100% супровід

всіх звинувачень за фактами незаконного обігу наркотиків – це все далеко не повний список роботи, що виконується колективом Харківського НДЕКЦ.

З початку збройної агресії Російської Федерації експерти Харківського НДЕКЦ знаходяться на передовій ланці боротьби з ворогом, забезпечуючи повне судово-експертне супроводження розслідування воєнних злочинів. Основними напрямками роботи є участь в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій в якості спеціалістів, а саме, при проведенні огляду місця події, ексгумації місць незаконних поховань на території Харківської області, обшуку. Участь експертів різнопрофільних спеціальностей (біологів, вибухотехніків, криміналістів, будівельників та інших) підвищує ефективність як проведення окремої слідчої (розшукової) дії шляхом допомоги у виявленні, фіксації, вилученні, упакуванні, іноді транспортуванні певних об'єктів (вибухонебезпечні предмети), так і сприяє більш швидкому і якісному проведенню в подальшому експертного дослідження. Ще одним суттєвим напрямом є пошук і фото, відеофіксація слідів воєнних злочинів для передачі їх в Міжнародний кримінальний суд (Гаага) з метою подальшого притягнення винних до відповідальності. Але найважливішим напрямом залишається проведення експертних досліджень.

Уведення військового стану та наслідки російської агресії проти України потягнули за собою значне зростання деяких видів експертиз: вибухотехнічних – у зв'язку з постійними масованими обстрілами з ракетної, реактивної та інших видів зброї, цивільної і воєнної інфраструктури Харківського регіону; будівельно-технічних – у зв'язку з необхідністю встановлення ступеню пошкодження або знищення різноманітних об'єктів адміністративного, господарського, житлового фонду; молекулярно-генетичних – у зв'язку з необхідністю ідентифікації великої кількості невстановлених трупів, а також звернень громадян щодо ідентифікації зниклих безвісті людей; фототехнічних та портретних експертиз, а також експертиз відео-, звукозапису – з метою виявлення і фіксації діяльності колаборантів та осіб, які допомагали окупаційній армії, працювали на ворога; ґрунтознавчих – з метою встановлення забруднення ґрунтів різними шкідливими речовинами.

Незважаючи на навантаження, що істотно підвищується, ускладнені умови праці (насамперед у зв'язку зі знаходженням у зоні бойових дій), працівники Харківського НДЕКЦ МВС продовжують якісно виконувати поставлені перед ними завдання.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Василь Васильович КІКІНЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-2241-6384>*

Карина Григорівна МІШИНА,

*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7101-3787>*

Під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, характерним є проведення значної кількості судових експертиз, адже на місці події залишається велика кількість слідів як на самому потерпілому, так і на місці події. Тому слідчий призначає значну кількість експертиз, серед яких: судово-медична експертиза трупа, живої особи (як правило підозрюваного); судово-медична експертиза за результатами слідчого експерименту; комплексна медико-криміналістична експертиза, судово-біологічні експертизи (імунологічна, цитологічна); молекулярно-генетична експертиза (експертиза ДНК); судово-психіатрична (судово-психолого-психіатрична) експертиза; судово-наркологічна експертиза; судово-дактилоскопічна експертиза; судово-трасологічна експертиза (слідів ніг, слідів транспортних засобів, цілого за частинами); експертиза волокон і волокнистих матеріалів; судово-криміналістична експертиза холодної зброї.

Об'єктами судово-медичної експертизи є трупи, трупні матеріали, речовини біологічного походження, слідоутворюючі виділення організму людини, живих осіб (підозрюваного, обвинуваченого). За допомогою судово-медичної, судово-біологічної та медико-криміналістичної експертиз вирішується багато питань, пов'язаних з обставинами скоєного вбивства.

Об'єктами біологічного дослідження є речові докази зі слідами біологічного походження. Експерт встановлює видову належність виявлених слідів крові, їхню гендерну належність, належність крові підозрюваній або потерпілій особі. Також є можливість визначення специфічних характеристик злочинця при дослідженні залишених ним на місці події слідів виділень.

Окремим видом судової експертизи є молекулярно-генетична. Слід враховувати її нові можливості, що полягають у дослідженні слідів біологічного походження за допомогою аналізу набору ДНК, чим здійснюється індивідуальна ідентифікація осіб за мікрооб'єктами та

мікрослідами, такими як потожирові змиви, відбитки пальців рук, фрагменти волосся, каплі крові, слини та інші сліди біологічного походження. Як свідчить практика, в основі такої ідентифікації лежить ДНК-аналіз людини, що є найбільш ефективним і найбільш надійним з усіх відомих на сьогодні методів ідентифікації особи.

Крім судово-медичних експертиз слідчий під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, призначає ще судово-криміналістичні експертизи, за допомогою яких вирішує питання індивідуальної або групової totoжності підозрюваного за відбитками пальців рук (судово-дактилоскопічна експертиза), босих ніг або взуття (судово-трасологічна експертиза), що має важливе значення для формування доказової бази. У цьому випадку дослідженню належать сліди різних видів, що залишені в різних місцях, наприклад бризки фонтануючої крові на стіні, закривавлені відбитки ніг на підлозі кімнати, об'ємні сліди на ґрунті тощо.

Важливе місце посідає судово-криміналістична експертиза цілого за частинами, в межах якої трасологія вирішує питання про totoжність частин об'єктів чи предметів. Найчастіше об'єктами порівняння є частини предметів, іншу частину яких вдалося виявити, наприклад при обшуках у підозрюваних. У цьому випадку встановлюється належність єдиного цілого й інших фрагментів частин (уламок клинка, що застряг у трупі, і частини леза ножа у підозрюваного; частини гудзиків, загублених на місці події, інших матеріалів, що збереглися на одязі підозрюваного, тощо).

Також потрібно звернути увагу на судово-криміналістичну експертизу холодної зброї, яка має значення у зв'язку зі способом учинення вбивств засудженими в місцях позбавлення волі, де знаряддям злочину можуть виступати ніж або інші колючо-ріжучі прилади побутового призначення. Основними питаннями, які вирішує зазначена експертиза, є: чи є представлений предмет холодною зброєю; до якого типу, виду холодної зброї він належить; чи залишені сліди на перешкоді представленою холодною зброєю; чи складала раніше єдине ціле металевий уламок, виявлений у рані потерпілого, та клинок ножа, вилучений у підозрюваного, тощо.

Окреме місце серед криміналістичних експертиз у цій категорії кримінальних проваджень відведено експертизі волокон і волокнистих матеріалів, яка визначає наявність і кількість нашарувань волокон з одягу підозрюваного на одяг потерпілого (зазначена ситуація може виникати, якщо потерпілий захищався або, наприклад, у процесі нанесення ударів руками та ногами по тілу потерпілого). Зазвичай ці сліди виявляються під час оглядів місця події, їх дослідження потребує застосування спеціальних криміналістичних знань у формі судових криміналістичних експертиз.

Для ефективного вирішення тактичних завдань розслідування слідчому варто призначати експертизи у певній послідовності. Так, наприклад, якщо на знарядді злочину – ножі – є сліди крові та сліди пальців рук, то послідовність повинна бути такою: спочатку призначається судово-цитологічна експертиза за слідами крові, оскільки вона перша за цим об'єктом (слідчий попереджає цитолога, що на рукоятці ножа можуть

бути відбитки пальців рук, тому він повинен уважно робити змиви); після цього призначається судово-дактилоскопічна експертиза за слідами пальців рук; і вже в останню чергу призначається судово-криміналістична експертиза холодної зброї. Ця послідовність може бути змінена слідчим залежно від наявності, кількості або чіткості зазначених слідів [1].

Насамкінець зазначимо, що залучення експертів на стадії досудового розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, дозволяє повно, швидко та ефективно вирішувати завдання кримінального провадження за цією категорією справ.

Список використаних джерел:

1. Кікінчук В. В., Мішина К. Г. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2022. Вип. 84(1). С. 47-55. doi: 10.32631/pb.2022.1.05.

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ДО СТРУКТУРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

*кандидат юридичних наук, доцент,
радник Голови Національної поліції України
<https://orcid.org/0000-0001-9397-2738>*

Дослідження цифрових доказів в сучасний період все частіше використовується в цілях розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. У сучасних умовах війни в Україні засоби і методи цифрової криміналістики вже демонструють високу ефективність у встановленні особистості воєнних злочинців, попередженні диверсій, розкритті воєнних злочинів, учинених в умовах неочевидності, та ін. Надалі у вітчизняних і міжнародних судових інстанціях цифрові докази очевидно будуть відігравати вагомую роль у доказуванні вини підозрюваних.

Загалом у системі судових наук цифрова криміналістика є однією з галузей, що найбільш динамічно розвиваються. Її досягнення знаходяться серед найбільш вагомих і затребуваних у правоохоронній практиці. Тому дивовижно, що у вітчизняній криміналістичній науці поки що взагалі не з'ясовано місце цієї галузі. Відсутні ґрунтовні наукові праці з цього питання. В підручниках і навчальних посібниках з криміналістики відповідна тематика не представлена. На нашу думку, це є суттєвою прогалиною, заповнення якої сприятиме актуалізації змісту вітчизняної криміналістики в цілому та такого її розділу, як криміналістична техніка зокрема.

Узагальнення точок зору тих науковців, які звертали увагу на визначенні цифрової криміналістики як галузі знань та її співвідношенні з вітчизняними уявленнями про систему криміналістики, дає підстави для виокремлення трьох основних підходів.

Перший полягає в трактуванні цифрової криміналістики як самостійної галузі науки або як сукупності міжпредметних знань. Так прийнято в багатьох країнах, де модель криміналістики представлена у вигляді сукупності судових наук (*Forensic Sciences*). Але для наших уявлень про предмет і систему криміналістики такий підхід не зовсім підходить, адже криміналістичну науку прийнято розуміти як більш цілісну, єдину галузь знань.

Другий підхід передбачає визначення цифрової криміналістики як стратегічного напрямку у розвитку криміналістичної науки та правоохоронної практики. Цей напрям поділяють на декілька підгалузей, ведучи мову про формування відповідної окремої криміналістичної теорії (вчення), особливості збирання цифрових доказів та судово-експертні дослідження комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації. Така спроба інтеграції цифрової криміналістики до вітчизняної системи криміналістичної науки видається цілком перспективною, але потребує подальшого розвитку й обговорення. Водночас основні технічні досягнення

у галузі цифрової криміналістики активно впроваджуються вже зараз і вимагають невідкладної систематизації та інтеграції до навчальної та методичної літератури з криміналістики.

Аналіз зарубіжної наукової літератури з цифрової криміналістики дає підстави стверджувати про значний плюралізм думок як у термінології, так і стосовно внутрішнього змісту цієї галузі знань. Але чітко спостерігається, що головним є її техніко-криміналістичний аспект. Засоби і методи цифрової криміналістики у першу чергу орієнтовані на забезпечення технічних процедур пошуку, вилучення, зберігання й аналізу цифрової інформації (цифрових доказів). Тобто насамперед положення цифрової криміналістики формують самостійну галузь криміналістичної техніки.

Отже, ми вважаємо, що у вітчизняній моделі криміналістичної науки необхідно сформуванню окрему галузь криміналістичної техніки щодо засобів і методів дослідження цифрових доказів. Це дозволить швидко впровадити основну частину наукових положень і практичних рекомендацій цифрової криміналістики, у тому числі й до підручників і посібників з криміналістики.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що формування техніко-криміналістичного дослідження цифрових даних (доказів) як самостійної галузі криміналістичної техніки в нинішніх умовах є одним із напрямів розвитку науки криміналістики.

Цифрова криміналістика (*digital forensics*) є окремою галуззю судових наук (*forensic sciences*). Вона фактично є системою наукових методів дослідження цифрових доказів для сприяння розкриттю та розслідуванню злочинів. Але системі української криміналістики її положення досі не інтегровані. Тому є потреба сформуванню відповідний розділ криміналістичної техніки. До його змісту варто віднести положення цифрової криміналістики, у тій її частині, яка співвідноситься з вітчизняною криміналістичною теорією.

Такі наукові та практичні категорії, як цифрові технології в криміналістиці, методики розслідування комп'ютерних злочинів тощо теж враховують досягнення цифрової криміналістики як галузі судових наук, але основа цифрової криміналістики є техніко-криміналістичною. Тому не варто ототожнювати цифрову криміналістику та розслідування кіберзлочинів. Загалом у зв'язку з відмінністю підходів до розуміння природи і змісту криміналістики в різних країнах питання щодо перспектив і напрямів інтеграції цифрової криміналістики до вітчизняної моделі криміналістичної науки потребують подальших наукових досліджень і дискусій.

ВПЛИВ ЗНОСУ МАЛЮНКА ПРОТЕКТОРА КОЛІС ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА МЕХАНІЗМ ДТП

Сергій Віталійович ДАНЕЦЬ,

*кандидат технічних наук, заступник директора
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Кирило Віталійович МЕРКУЛОВ,

*головний судовий експерт сектору
автотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Кількість дорожньо-транспортних пригод, при яких травмуються та гинуть люди, а також наноситься матеріальна шкода в Україні постійно зростає. При цьому показник смертності у ДТП на дорогах України є одним з найбільших у країнах Європи. Тому підвищення безпеки дорожнього руху з метою зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод та зменшення їх негативних наслідків є актуальним завданням для відповідних органів.

Важливим фактором, який впливає на виникнення дорожньо-транспортних пригод, є технічний стан вузлів, агрегатів та систем транспортних засобів [1, с. 159]. Переважна кількість дорожньо-транспортних пригод відбувається в результаті неналежного технічного стану транспортних засобів, що не відповідає вимогам заводу-виробника, Правилам дорожнього руху, ДСТУ та іншої нормативно-технічної документації.

У процесі експлуатації транспортного засобу початкові якості деталей змінюються внаслідок зносу або появи різноманітних ушкоджень, що призводить до частого порушення регулювань агрегатів і вузлів, виникнення підвищених шумів, стукотів, перегрівів. Робочі характеристики у процесі роботи чи зберігання змінюються під впливом постійної чи періодичної дії фізично непереборних чинників: тертя, корозії, пластичних деформацій тощо. При цьому чим важчі умови експлуатації транспортного засобу, тим швидше погіршуються їх експлуатаційні якості. Відхилення вихідних параметрів від гранично допустимих значень, заданих технічними умовами експлуатації, свідчить про появу несправностей.

На транспортному засобі важливу роль відіграє стан його коліс, оскільки за допомогою них здійснюється рух, передаються вертикальні навантаження від автомобіля, сприймаються удари та коливання від дороги. Крім того, провідні колеса при контакті з дорогою створюють тягове зусилля, керовані колеса забезпечують маневрування [4, с. 44].

Одним з основних параметрів, що визначає ефективність роботи коліс транспортних засобів є висота малюнку протектору. Згідно п. 31.4.5 “а” Правил дорожнього руху забороняється експлуатація транспортних засобів, якщо шини легкових автомобілів та вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою до 3,5 т мають залишкову висоту малюнка протектора менше 1,6 мм, вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою понад 3,5 т - 1,0 мм, автобусів - 2,0 мм, мотоциклів і мопедів - 0,8 мм. Для причепів встановлюються норми залишкової висоти малюнка протектора шин, аналогічні нормам для шин автомобілів-тягачів [5].

Крім цього до коліс та шин висуваються наступні вимоги, які забороняють експлуатацію транспортних засобів з вказаними несправностями: а) шини мають місцеві пошкодження (порізи, розриви тощо), що оголюють корд, а також розшарування каркаса, відшарування протектора і боковини; б) шини за розміром або допустимим навантаженням не відповідають моделі транспортного засобу; в) на одну вісь транспортного засобу встановлено діагональні шини разом з радіальними, ошиповані і неошиповані, морозостійкі і неморозостійкі, шини різних розмірів чи конструкцій, а також шини різних моделей з різними малюнками протектора для легкових автомобілів, різними типами малюнків протектора - для вантажних автомобілів; г) на передню вісь транспортного засобу встановлено радіальні шини, а на іншу (інші) - діагональні; д) на передній осі автобуса, який виконує міжміські перевезення, встановлено шини з відновленим протектором, а на інших осях - шини, відновлені за другим класом ремонту; е) на передній осі легкових автомобілів і автобусів (крім автобусів, які виконують міжміські перевезення) встановлено шини, відновлені за другим класом ремонту; є) відсутній болт (гайка) кріплення або є тріщини диска і ободів коліс [5].

Протектор шини колеса – це шар гуми, розташований по короні шини, що контактує з дорогою при коченні колеса [2, с. 15].

Тобто протектор шини колеса - це зовнішня частина колеса, яка забезпечує зчеплення з дорогою за будь-яких погодних умов. Протектори неминуче зношуються під час експлуатації автомобіля, зменшується їх робоча висота. Тому слід періодично контролювати залишкову глибину протектора і вчасно оновлювати комплект шин, оскільки це знизить ризик втрати керуваності автомобілем, особливо при важких погодних умовах (дощ, сніг, лід, бруд на дорожньому покритті тощо).

Основні причини зносу протектору шини: основна причина односторонньої деформації – збільшений кут розвалу коліс; головна причина нерівномірних, пилкоподібних дефектів - непаралельні площини обертання коліс; єдина причина виїмки по центру профілю - занадто великий тиск у шинах; основна причина бічного стирання - недостатній тиск у шинах; імовірна причина чашоподібної деформації малюнка - критичний знос деталей підвіски, що спричинило деформацію всього вузла; можлива причина критичного старіння нещодавно куплених коліс – відмова від сезонної заміни шин (у деяких випадках літній протектор висипається буквально за одну зиму).

Для забезпечення надійного зчеплення з асфальтом, ґрунтом, снігом та льодом шина має бути м'якою, прилипаючи до дороги під вагою автомобіля. У результаті вона стирається об дорогу, втрачаючи якусь частину висоти профілю протектора на кожному метрі шляху. Це може продовжуватися доти, доки глибина малюнка не досягне допустимого значення.

При зменшенні висоти малюнку протектору колеса не встигають ефективно відводити опади із плями контакту покришки з дорогою. Чим більша висота протектора і чим більша площа канавок і ламелей, тим більший обсяг опадів – снігу та води – покришка відводить за одиницю часу з контактної плями. Коли шина не справляється з цим завданням, між колесом і дорогою виникає сніговий чи водяний клин – автомобіль стає некерованим. Саме в цьому і криється секрет вимоги до залишкової висоти малюнка протектора. У випадку з опадами на дорозі правило працює елементарно: чим більше знос протектора покришки, тим раніше і на меншій швидкості руху в плямі контакту виникатиме водяний клин. За інших рівних кращі покришки – це нові покришки (у них, нагадаємо, висота протектора в середньому становить близько 8 мм).

Втім, у міру зношування протектора з'являються і деякі позитивні особливості. Автомобіль починає гостріше і точніше кермуватися. Але це ще не все. Найкращим зацепом на сухому і гладкому покритті мають якраз критично зношені шини - сліки. Зникнення канавок та ламелей призводить до збільшення плями контакту покришки з дорогою. Ось тільки реалізувати весь момент, що крутить, такі шини дозволяють лише на сухому покритті, опади перетворюють їх на безпорадний брукхт, на якому їздити, як мінімум, небезпечно.

Зношена гума наражається на більший ризик проколу, знижується стійкість шин до аквапланування, крім того, збільшується гальмівний шлях і знижується стійкість автомобіля на дорозі, особливо в зимових погодних умовах.

Суттєвий вплив на величину коефіцієнту зчеплення здійснюють швидкість руху транспортного засобу, стан протектору шин, тиск в шинах і ряд інших факторів [3, с. 22].

В свою чергу коефіцієнт зчеплення шин з дорогою впливає на значення сповільнення. Сповільнення при гальмуванні транспортних засобів – це одна із основних величин, необхідних для виконання розрахунків і вирішення питання відносно технічної можливості уникнути пригоди шляхом гальмування [3, с. 20].

При значенні сповільнення, що нижче допустимих меж згідно ДСТУ та табличних даних, які використовуються при проведенні досліджень, збільшується величина гальмівного, а відповідно, і зупиночного шляху. Останні величини напряму впливають на технічну можливість уникнути пригоди шляхом гальмування для водія транспортного засобу.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що стан малюнку протектора шини має великий вплив на безпечність руху транспортних засобів. Зношений протектор на всіх шинах збільшує гальмівний шлях, а зношений протектор на одній шині може спричинити занос автомобіля під час

гальмування, що, в свою чергу, може стати причиною його перекидання. Саме тому надзвичайно важливо періодично проводити перевірку висоти малюнку протектору автомобільних шин, їх технічний стан та відповідність його чинним вимогам.

Список використаних джерел:

1. Водію про правила та безпечність дорожнього руху, “Транспорт”, М., 1991.
2. Експертне дослідження шин транспортних засобів. Методичні рекомендації. Харків 2005. Міністерство юстиції України.
3. Методичні рекомендації щодо виконання автотехнічної експертизи. М., 1971.
4. Основи судово-експертного дослідження технічного стану транспортних засобів. Судова автотехнічна експертиза ч. 3. випуск №1, КНДІСЕ, К. 1987.
5. Правила дорожнього руху [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://монолит.укр/pdd/onlayn-pdr-ukrayini-ukrayinskoju-movoyu>.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Олег Володимирович КОКОРІН,

*заступник директора Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС – завідувач відділу криміналістичних
досліджень Харківського НДЕКЦ МВС*

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт сектору технічного дослідження
документів та обліку відділу криміналістичних
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Зараз, як ніколи, Україна потребує успішних спеціалістів, керівників, які здатні до ефективної реалізації своїх професійних завдань, втілення в життя реформ, яких потребує країна. Все це висуває особливі вимоги до професійної компетенції. Нові умови професійної діяльності Національної поліції пов'язані з відбором нового особового складу, з високими (іноді і надмірними) вимогами, що пред'являються до особистості, які сприяють професійному росту, але і виникненню професійних деструкцій, а отже і зниженню ефективності професійної діяльності. Ми дослідили формування професійної деформації в цілому та проаналізувати найбільш розповсюджені професійні деформації судових експертів.

У найзагальнішому випадку професійні деформації – це порушення вже засвоєних способів діяльності, сформованих професійних якостей, поява стереотипів професійної поведінки і психологічних бар'єрів при освоєнні нових професійних технологій, нової професії і психологічних бар'єрів при освоєнні професійних технологій, нової професії або спеціальності. У зв'язку з тим, що багаточисленні професійні деформації, супутні процесу професіоналізації, перебувають у фокусі уваги дослідників різних дисциплінарних областей, вельми актуально дослідити професійні деформації у судових експертів. Специфіка професійної діяльності судового експерта може сприяти розвитку особистості, появі в неї прагнення до освоєння нових форм самореалізації. Але на практиці зустрічається багато прикладів, коли поступово накопичуються негативні зміни, відбувається деформація спеціаліста, його професійні якості змінюються в гіршій бік, та в кінцевому результаті, професійні обов'язки виконуються в не повному обсязі, або взагалі неякісно. Взаємодія судового експерта з іншими учасниками процесу, розвиток самої особистості експерта, як це впливає на його професійну діяльність. Ми вважаємо, що важливо вивчити особисті властивості і якості судового експерта, як суб'єкту експертної діяльності, а також проаналізувати становлення судового експерта як професіонала, спеціаліста. Необхідно визначити з

якого моменту діяльність судового експерта стає деструктивною та веде до деградації особистості.

Судовий експерт це не тільки професія, це спосіб життя, коли не тільки на роботі, але й вдома людина систематично займається самоосвітою, аналізує та оцінює надані на дослідження об'єкти, матеріали, зразки, висновки. Постійно звертається до наукової літератури, методик та рекомендацій. Вирішуючи поставлені питання судом та слідчими органами перед судовим експертом, досліджуючи надану інформацію, судовий експерт, несе відповідальність за об'єктивний та достовірний висновок.

Специфіка професійної діяльності судового експерта може сприяти розвитку людини, появі в неї прагнення до освоєння нових форм самореалізації. Але на практиці зустрічається багато прикладів, коли відбувається деформація спеціаліста, його професійні якості змінюються в гіршій бік, та в кінцевому результаті, професійні обов'язки виконуються малоєфективно, або взагалі неякісно.

Як показує практика, професійну деформацію характеризує когнітивне викривлення, психологічна дезорієнтація особистості, яка виникає у процесі постійної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів професійної діяльності, що приводить до розвитку специфічно-професійного типу особистості.

Будь-яка професійна діяльність передбачає взаємодію працівника, яка може здійснюватися на різних рівнях – у зовнішньому середовищі діяльності та внутрісистемному спілкуванні. У зовнішньому середовищі діяльності професійні деформації можуть проявлятися, наприклад, у процесі взаємодії судового експерта з суб'єктом, який призначив проведення експертного дослідження або експертизу. Ця деформація може виражатися зокрема, в свідомому затягуванні процесу дослідження наданих на експертизу об'єктів для завищення ступеню складності поставлених завдань та власної значущості. Внутрісистемне спілкування являє собою контакти з колегами, керівництвом. В якості професійних деформацій, які з'являються в такому спілкуванні, можна назвати недооцінку судовим експертом необхідності використання нових методів або методик дослідження, ігнорування зауважень керівника відносно правильності висновків судового експерта за результатами конкретно проведеного експертного дослідження.

Для з'ясування природи та суті професійних деформацій є потреба в з'ясуванні причин їх формування.

Причинами професійної деформації, є специфіка найближчого оточення, з яким доводиться мати спілкування судовому експерту, а також особливості його трудової діяльності. В одних професіях, таких як лікарі, силовики, співробітники поліції, мається багато небезпек професійної деформації, а в інших – менше. При цьому деякі деформації можуть носити епізодичний характер, а можуть стати стійкими.

Вплив на працівника експертної служби надають наступні фактори: з одного боку, багаторічна праця, пов'язана з рішенням типових завдань, сприяє вдосконаленню професійних знань, умінь та навичок, а з другого

боку формування в людини певних звичок і стереотипів спілкування, мислення і дій.

Конкретизуючи причини виникнення та розвитку професійних деформацій судового експерта, слід назвати такі з них, як: тривала психічна напруженість, пов'язана зі складними умовами праці судового експерта, суворою регламентацією часу роботи над виконанням судової експертизи, особливо, при визначенні нереальних термінів її виконання; монотонність роботи судового експерта; недостатність визнання заслуг працівника експертної служби з боку керівництва; конфлікти, напружений мікроклімат в колективі; вікові зміни (психологічне старіння – зниження рівня інтелекту, протиставлення теперішнього часу – минулому, несприйнятливості до нововведень т. п.); властива кожній людині межа розвитку професіоналізму; ослаблення інтересу до своєї праці; кризи професійного розвитку та інше.

Стосовно до діяльності судового експерта можна виділити наступні найбільш поширені професійні деформації.

По-перше: скептичне ставлення до подальшого використання результатів експертного дослідження, переконання в нездатності слідчого або суду правильно їх оцінити і ефективно використовувати. Подібна деформація може сприяти виникненню психологічного бар'єру у взаємодії судового експерта зі слідчими чи суддями, який буде сприяти призначенням повторних експертиз, в тому числі і необґрунтованих. Подолання психологічних бар'єрів, що виникають як наслідок подібної професійної деформації, є ознайомлення судових експертів з передовою слідчою та судовою практикою, з рівнем кваліфікації та професійними якостями слідчих і суддів.

По-друге: перебільшене уявлення про свій експертний досвід або знання і уміння, стійка завищена експертна (професійна) самооцінка, фіксована орієнтація на власний досвід роботи в експертній установі, аж до впевненості в своїй непогрішності. В такому випадку професійний досвід може стати бар'єром для сприйняття нового, оскільки судовий експерт, який упевнений, що наявних у нього знань цілком достатньо для виробництва судових експертиз, що він справляється з роботою над висновком експерта без освоєння нових експертних засобів, прийомів і методів дослідження, тобто нова інформація експертом не сприймається. Ця професійна деформація може привести до того, що судовий експерт в ході дослідження речових доказів не використовує нову методичну, довідкову та інше наукову літературу, комп'ютерні бази даних по предмету експертизи і тому подібне, не бажає освоювати нові експертні методики і науково-технічні засоби і методи, покладаючись на наявний у нього обсяг знань. Це, в свою чергу, сприяє проведенню неповного експертного дослідження і формуванню необ'єктивних експертних висновків. У подібних випадках судовий експерт може застосувати вже застарілу методику під час дослідження об'єктів, які вперше надані на експертне дослідження, та вимагають іншого наукового підходу. Наприклад, дослідження нових синтезованих наркотичних речовин раніше

розробленими методами, які не призначені для аналізу таких об'єктів, тягне за собою формулювання помилкового експертного висновку.

Для того, щоб уникнути подібних професійних деформацій, у судового експерта необхідно виховувати критичне ставлення до своєї праці в процесі професійного навчання в вищих навчальних закладах і на курсах підвищення кваліфікації судових експертів, які постійно проводяться.

Подоланню та запобіганню таких деформацій служить також контроль за діяльністю своїх підлеглих з боку керівника підрозділу або судово-експертної установи. Так, якщо в процесі здійснення своїх контрольних функцій керівника підрозділу або судово-експертної установи виявлять неточність або помилки в експертному висновку, вони повинні вказати на них судовому експерту, з рекомендаціями щодо їх виправлення.

Запобіганню вищевказаній професійній деформації сприяє також проходження експертами державних судово-експертних установ атестації кожні 5 років, а також можливість, в ряді випадків, дострокової переатестації. Крім того, для зняття таких перешкод в системі перепідготовки, підвищення кваліфікації судових експертів слід розробляти такі учбові завдання, що вимагають застосування новітніх розробок в області конкретних видів судових експертиз. Це змусить судового експерта критично оцінювати рівень своєї компетенції і підвищить його мотивацію щодо оволодіння новими знаннями.

З метою запобігання та подолання вищевказаної професійної деформації керівники експертних підрозділів та установ повинні виховувати у своїх підлеглих правильне розуміння професійного обов'язку, знанням своєї компетенції, розуміння необхідності постійного підвищення рівня своїх професійних знань, а також підвищувати особисту відповідальність кожного експерта за доручену роботу.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Валентина Павлівна КОРЖ,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри кримінального процесу, криміналістики,
експертології Харківського національного
університету внутрішніх справ, Почесний
працівник Прокуратури України
<http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>*

В Україні конституційні норми, закони, моральні цінності перетворилися в правила гри організовано-корумпованих фінансових груп, партій, можновладців. Правове невігластво, корупціолізація депутатського корпусу минулої і нинішньої каденції, політична кон'юнктура зруйнували наукові школи, державні правові інститути. Системні помилки у правотворчій діяльності депутатського корпусу, їх низький професійний рівень, некомпетентність призвели до того, що замість реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, органів дізнання, слідства, прокуратури, суду має місце руйнування, деформація повноважень і статусів державних органів.

Сумнівну цінність має сучасна кримінальна політика в державі, яка спрямована на корупційне лобювання можновладців інтересів тіньового та злочинного бізнесу. Так, в 2011 році лідери тіньового та злочинного бізнесу, організованої економічної злочинності лобювали прийняття Закону № 4025 від 15 листопада 2011 року про декриміналізацію 26 видів злочинів економічної спрямованості, в тому числі мало місце декриміналізації контрабанди. Корупційна еліта лобювала декриміналізацію хабарництва. У зв'язку з цим, на законодавчому рівні хабарники перетворилися у осіб, які замість хабарів “одержують неправомірну винагороду”. Вважаємо, що декриміналізація такого виду корупційного злочину як дача, одержання хабара суперечить теорії і практики протидії корупції, результатами наукових досліджень, міжнародним конвенціям і договорам по боротьбі з корупцією, які Україна ратифікувала. Декриміналізація хабарництва є серйозною помилкою законодавця і це негативно впливає на реальну протидію елітарній корупції в вищих органах державної влади, практику розслідування корупційних злочинів.

Корупційний лобізм лідерів тіньового та злочинного бізнесу забезпечує їх інтереси депутатським корпусом нинішньої каденції. Зокрема, відповідно до Закону № 101 від 21.09.2019 року “Про внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес” фіктивне підприємництво підлягає декриміналізації. Цей Закон в інтересах лідерів тіньового бізнесу, організованої економічної злочинності легалізує утворення фіктивних

фірм. Лідери тіншового та злочинного бізнесу використовують фіктивні фірми з метою незаконного одержання кредитів, незаконного одержання майна державних підприємств, фермерських господарств, шахрайства у житловому будівництві, легалізації злочинних доходів тощо. Вони шляхом корупційного лобювання зруйнували як правову базу протидії економічній злочинності, так і державні органи, покликані їй протидіяти, державні правові інститути. Насамперед, зруйновано Державну контрольно-ревізійну службу, Генеральну прокуратуру України як державний орган та наглядові функції прокурора, спецпідрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділи по боротьбі з економічними злочинами, процесуальний статус оперативних органів та інші.

Корумповані керівники найвищого рівня створили систему корумпованих відносин, яка пронизує усі рівні державної влади і управління. У зв'язку з цим, незважаючи на утворення антикорупційного законодавства, одинадцяти державних органів по боротьбі з корупцією, протидія корупції в Україні, у тому числі елітарній, химерна, штучно завищена, не відповідає дійсності. Реформування кримінального судочинства має важливе значення для ефективної роботи оперативних, слідчих органів прокуратури та суду.

Соціальне призначення реформи у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що держава повинна відповідати перед людиною за свою діяльність і реально забезпечити процесуальними засобами охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у кримінальному процесі. Системний аналіз приписів статей Кримінального процесуального кодексу України свідчить про те, що мало місце змішування процесуальних інститутів англосаксонського і континентального права та штучне перенесення їх до кримінально-процесуального законодавства України і як результат цього наявність в окремих положеннях цього Кодексу псевдонаукових дефініцій, юридичних колізій, що призводить до грубих порушень законності під час досудового слідства та в суді, погіршенню прав і свобод людини у кримінальному процесі.

Суттєвим порушенням принципу законності, прав людини і громадянина у кримінальному судочинстві є скасування важливої стадії кримінального процесу – порушення кримінальної справи. Так, про початок розслідування свідчить тільки факт реєстрації інформації про кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудового розслідування (ст. 214 КПК) без проведення попередньої перевірки цієї інформації. Слідчий не приймає процесуальне рішення про розслідування злочину, а письмово повідомляє прокурора про початок досудового розслідування. Ця псевдонаукова новація порушила принцип законності, сприяє зростанню корупції, порушила права і свободи особи та її право на захист від незаконного кримінального переслідування. Так, за даними наукових досліджень скасування стадії порушення кримінальної справи призвели до збільшення фактів приховування злочинів від обліку, порушення прав потерпілого і позбавлення можливості на правовий захист осіб, відносно яких автоматично” проводиться розслідування, оскільки вони позбавлені

права оскаржити необґрунтоване та незаконне розслідування. Слід визнати юридичний парадокс в нормах Кримінального процесуального кодексу, коли слідчий не приймає процесуальне рішення про початок досудового слідства, але приймає процесуальне рішення про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК).

Вивчення та аналіз практики застосування “автоматичного” початку розслідування свідчить про те, що має місце реєстрації значної кількості недостовірної інформації, збільшення в два рази кримінальних проваджень, за якими слідчі приймали рішення про їх закриття за реабілітуючими підставами. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі відсутній правовий механізм реабілітації особи невинуватої у вчиненні злочину. У зв'язку з цим необхідно внести доповнення до статті 214 Кримінального процесуального кодексу і унормувати процесуальну процедуру перевірки слідчим заяв і повідомлень про злочин і за наявності приводів та підстав прийняти письмове рішення (постанову) про кримінальне переслідування. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс главою “Реабілітація”.

Суттєвим порушенням законності, руйнування прав обвинуваченого на досудовому слідстві є відсутність правових і процесуальних підстав формулювання обвинувачення, процедури допиту обвинуваченого, підозрюваного. Правовим цинізмом є складання обвинувального акта слідчим за погодженням з прокурором або прокурором відповідно до ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України без пред'явлення особі обвинувачення та визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину. Посилання у обвинувальному акті на повідомлення про підозру не є правовою і процесуальною підставою висунення обвинувачення. Необхідно констатувати, що обвинувачення – це сформульоване і доведене в процесуальному акті злочинне діяння певної особи (групи осіб), за яке передбачена кримінальна відповідальність. Вважаємо, що складання обвинувального акта слідчим за погодженням з прокурором або прокурором відповідно до ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України без пред'явлення особі обвинувачення та без визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину – є правовим невіглаством. Про юридичний нонсенс свідчать такі положення Кримінального процесуального кодексу, відповідно до яких *прокурор без пред'явлення обвинувачення особі у вчиненні злочину* змінює обвинувачення в суді (ст. 338 КПК), висуває додаткове обвинувачення (ст. 339 КПК), відмовляється від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК), погоджує зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмову від підтримання обвинувачення (ст. 341 КПК). Пропонуємо в положеннях Кримінального процесуального кодексу унормувати правові та процесуальні підстави формулювання обвинувачення на досудовому слідстві.

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, які десятки років ефективно використовували слідчі у практичній діяльності. Норми Кримінального процесуального кодексу не визначають

процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого. Як свідчить практика слідчі проводять допит підозрюваного за його згодою і за участю захисника за аналогією процесуальної процедури допиту підозрюваного викладеною у попередньому КПК (1960р.). На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого шляхом внесення доповнення до глави 20 Кримінального процесуального кодексу, у якій унормувати “Допит підозрюваного”, “Допит обвинуваченого”.

Норми чинного Кримінального процесуального кодексу не передбачають процесуальну процедуру призначення експертизи слідчим, прокурором, а тому вони вимушені виносити постанову про призначення експертизи відповідно до вимог статті 196 КПК 1960 року. Процесуальні підстави призначення експертизи потребують унормування. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-2, у якій викласти процесуальну процедуру(мотивовану постанову) призначення експертизи.

У слідчій і судовій практиці виникають ситуації, коли висновок експерта є неповним, або недостатньо ясным, то може призначатися додаткова експертиза. Якщо висновок визнано необґрунтованим, чи таким, що суперечить іншим матеріалам кримінального провадження або викликає сумніви в його правильності, то може бути призначена повторна експертиза. Норми Кримінального процесуального кодексу не визначають процесуальні підстави призначення повторної, додаткової, комісійної, комплексної експертизи. У зв'язку з цим, пропонуємо унормувати в КПК процесуальний порядок призначення повторної, додаткової, комісійної, комплексної експертизи.

Вищевказане свідчить про те, що унормування псевдонаукових дефініцій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу, деформація повноважень і статусів учасників кримінального процесу призвели до хаосу і безладдю, неузгодженості в правозастосовній практиці, порушенню принципу законності, суттєвому погіршенню прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідків на досудовому слідстві і суді. Вони негативно впливають на практику розкриття та розслідування злочинів.

Процесуальна і правова неефективність окремих положень кримінального, кримінального процесуального законодавства України негативно впливає на діяльність слідчих, судових органів, прокуратуру. Чинне законодавство потребує подальшого удосконалення.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ**

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>*

Айтадж Ідріскізи МУРАДЛИ,

аспірантка ХНУВС

В розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються при виробництві споживчих товарів, важливу роль відіграють судові експертизи. Це обумовлено необхідністю застосування спеціальних знань при роз'ясненні певних питань, що мають значення у кримінальному провадженні. Використання спеціальних знань неможливе без впровадження у практику протидії злочинності науково-технічних засобів, нових методів виявлення та вилучення об'єктів, пов'язаних з кримінальним правопорушенням, сучасних методик експертних досліджень. Від якісного забезпечення досудового розслідування сучасними досягненнями науки і техніки значною мірою залежить швидкість розслідування, повнота й якість зібраних матеріалів кримінального провадження.

Ефективність експертного забезпечення досудового розслідування залежить від чіткої законодавчої регламентації діяльності з питань призначення і проведення судової експертизи та відповідності цих норм іншим законодавчим актам України. До основних законодавчих актів що регулюють діяльність всіх експертних установ, слід віднести: Конституцію України, КПК України, Закон України "Про судову експертизу", Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, які визначають порядок призначення судових експертиз, обов'язки суб'єктів експертної діяльності, їх права та відповідальність, організацію проведення експертиз та оформлення результатів [1,2,3,4,5, с. 310].

Стаття 1 Закону України "Про судову експертизу" визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду[3]. Судова експертиза, аналізуючи певну інформацію, надає відповідь у такій формі, яка є зрозумілою та більш

прийнятною для сторін кримінального провадження. Зростання значущості використання спеціальних знань у кримінальному процесі, впровадження принципу змагальності сприяло розширенню обсягу норм, що їх регламентують у чинному КПК України, у тому числі визначають порядок призначення та провадження експертиз (залучення експерта) [6, с. 144]. КПК України регламентує підстави проведення експертизи, порядок залучення експерта та спеціаліста, отримання зразків для проведення експертизи, порядок вирішення питання про відвід експерта, спеціаліста та ін. Відповідно до ч.1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Однак, слід зазначити, що у діючому КПК України відсутнє визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертиз. Так, відповідно до ч. 2 ст. 332 КПК суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого, якщо суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності [2]. За своїм змістом ця норма надає можливість суду призначити повторну експертизу, проте статус такої експертизи не визначено. Разом з тим у ст. 4 Закону України “Про судову експертизу” зазначається, що правильність висновку судового експерта забезпечується можливістю призначення повторної експертизи, яка доручається іншому експерту, експертам. Таким чином, спостерігається прогалина у законодавстві, що потребує усунення.

На підприємствах, що виробляють споживчі товари судові експертизи мають свої особливості [7, с. 173–185]. До числа таких експертиз належать: судово-товарознавча, судово-технологічна, судово-хімічна, судово-бухгалтерська, а також деякі інші види криміналістичних експертиз – речовин і матеріалів, трасологічна, почеркознавча та ін.

Судово-товарознавча експертиза споживчих товарів досліджує сировину, готову продукцію або документи, що відображають відомості про споживчі товари [8, с. 34]. Серед завдань товарознавчої експертизи є: визначення якісних змін товарної продукції, а також причин цих змін (мають виробничий характер, виникли при транспортуванні, зберіганні, в процесі експлуатації); під впливом яких причин змінилась якість споживчого товару та виникли різного роду дефекти; чи правильно виконані маркування та пакування товару; чи відповідає маркування та пакування споживчого товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам; яким підприємством і коли виготовлено товар (при умові наявності маркувальної інформації або відповідних супроводжувальних документів).

Судово-технологічна експертиза має на меті дослідження технологічного процесу виробництва споживчих товарів в цілому або його окремих етапів, щодо визначення їх відповідності встановленим правилам,

виявлення відхилень на тих чи інших етапах, а також з'ясування причин останніх та умов, що їм сприяють. Через великий обсяг та складність дослідження під час проведення судово-технологічної експертизи можуть бути запрошені декілька експертів, у тому числі і з різного профілю знань. Для проведення експертизи може утворюватися комісія експертів. Комісійна експертиза передбачає залучення спеціалістів із однієї галузі знання для розв'язання єдиного переліку завдань, з метою забезпечення об'єктивності та повноти експертного дослідження. Така можливість передбачена нормами Кримінального процесуального кодексу України. Однак, при цьому законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак в КПК взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Судово-технологічна експертиза споживчих товарів дає відповіді на питання: чи мали місце відхилення від технологічного режиму та у чому вони проявлялися; як порушення технологічного режиму відобразились на якості продукції і витраті сировини; які фактичні витрати сировини, напівфабрикатів й інших матеріалів при виготовленні одиниці й партії продукції; чи відповідає обсяг сировини, що списується на виробництво, фактичним його витратам; чи відповідає готова продукція нормативам; чи відповідають використані у процесі випуску споживчих товарів компоненти тим, що передбачені діючими стандартами; яка залежність наднормативних витрат від стану устаткування в умовах роботи на даному підприємстві. Результати судово-технологічної експертизи споживчих товарів можуть дати уявлення про обсяг неврахованої продукції, що випускається, про найменування сировини і напівфабрикатів, що могли бути зекономленими в результаті порушення технологічного режиму, що дозволить визначити збиток, який був нанесений підприємству.

Судово-хімічна експертиза дає можливість встановити: яка наявність у виробках компонентів передбачених рецептурою; яка кількість того чи іншого компонента у ваговій одиниці випущеної продукції; який хімічний склад і якість компонентів випущеної продукції; яка якість і стан сировини, призначеної для випуску продукції; чи має місце наявність токсичних речовин у випущеній продукції або сировині; який зміст вологи і сухих речовин у випущених виробках. Отже, при проведенні судово-хімічної експертизи споживчих товарів встановлюється наявність і відсотковий склад компонентів, з'ясовуються факти недовкладення і заміни сировини, що дозволяє виявити джерела розкрадання.

Судово-економічна експертиза на стадії досудового слідства та судового розгляду полягає у дослідженні матеріалів справи спеціалістом-економістом і наданні їм, відповідно до його спеціальних знань, висновку за поставленими питаннями, які відносяться до господарської діяльності та знайшли своє відображення в бухгалтерському та податковому обліку. Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені в бухгалтерських

документах та облікових реєстрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді. Предметом дослідження судово-економічної (бухгалтерської) експертизи є бухгалтерські операції з обліку товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів [9, с. 103].

Судово-економічна експертиза відповідає на наступні питання: установлення наявності чи відсутності нестач або надлишків товарно-матеріальних цінностей, періоду і місця їхнього утворення, а також розміру заподіяного збитку; визначення кола осіб, за якими по документальним даним у період утворення нестач або надлишків значилися товарно-матеріальні цінності; визначення документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції; встановлення недоліків в організації бухгалтерського обліку і контролю, що могли сприяти утворенню матеріального збитку і перешкождали його своєчасному виявленню; визначення службових осіб, що мають забезпечити виконання вимог бухгалтерського обліку і контролю.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що в ході розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері виробництва споживчих товарів, при підготовці та призначенні судових експертиз слідчі повинні враховувати специфіку виробництва, яка дозволяє використовувати окремим працівникам у корисливих цілях недоліки, що мають місце в технології виробничого процесу та у системі документального обліку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>; Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності: наказ Міністерства юстиції України від 21.06.2022 № 2578/5. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0687-22#Text>
5. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД. 2015. 432 с.
6. Щербаковский М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле. 2015. 560 с.
7. Пчолкін В. Д. Особливості проведення експертиз при розслідуванні злочинів у сфері харчової промисловості. *Вісник ЛАВС МВС України.* 2003. Вип. 2. С. 173–185.
8. Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність”; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 40 с.
9. Панікаров В.Д., Попова С.М., Попова Л.М. Судово-економічна експертиза: Навчальний посібник. Видання 2-е, доп. та перероб. Харків: Еспада, 2008. 272 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
провідний фахівець з організації наукової
роботи Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Під час війни перед правоохоронною практикою в Україні постали нові виклики, пов'язані з необхідністю виявлення, розкриття та розслідування воєнних злочинів, учинених під час російської агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях та в регіонах, де ведуться активні бойові дії. Вони значно відрізняються від подібних проблем, які існували раніше (з 2014 року). Зараз бойові дії ведуться з надзвичайно високою інтенсивністю. Тривають обстріли цивільної інфраструктури. На тимчасово окупованих територіях агресор встановлює жорсткий репресивний режим і чинить терор проти мирного населення. Після деокупації територій виявлено випадки масових убивств, тортур, зґвалтувань та інших особливо тяжких злочинів, розслідування яких ускладнюється багатьма чинниками, серед яких втрата часу від моменту вчинення кримінальних правопорушень, складність притягнення до відповідальності військовослужбовців і найманців, які переховуються на непідконтрольній території, величезна кількість злочинів, учинених в короткий період, значна кількість людських жертв і руйнувань тощо. Наявних сил і засобів у правоохоронців не завжди вистачає, а необхідність працювати в екстремальних умовах призводить до їх морального та фізичного виснаження, що не сприяє якості розслідування. Відповідно перед криміналістичною наукою постають завдання щодо розроблення дієвих рекомендацій, спрямованих на покращення стану розслідування воєнних злочинів, учинених на території України під час російської агресії.

Одним із вагомих аспектів, що забезпечує якість досудового розслідування та успіх судового розгляду кримінальних справ, є використання спеціальних знань, зокрема у формі залучення спеціалістів і експертів. Чим складнішим є вчинений злочин, тим більші потреби у спеціальних знаннях у ході розслідування, тим важливіші результати їх використання для процесу доказування. Тому розглянемо деякі проблемні питання техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях України.

Так, значно збільшилися потреби використання спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки та судової балістики. Чисельні ракетні, авіаційні й артилеристські обстріли цивільної інфраструктури призводять до утворення значної кількості слідів, а отже, і об'єктів для експертного дослідження. Крім того, очевидно, що в майбутніх судових процесах проти винних у таких обстрілах осіб, промахи слідства щодо огляду місць події або прогалини в експертних висновках будуть використовуватись стороною захисту для ухилення від кримінальної відповідальності. Тому важливо належним чином організувати призначення та проведення судових експертиз, уникаючи "розпорошування" сил і засобів на дослідження другорядних об'єктів чи обставин. Зараз вже спостерігається тенденція щодо призначення експертизи щодо кожного виявленого снаряду (його частин), що призводить до перевантаження експертних установ і окремих експертів і значного збільшення термінів проведення експертиз. Тому варто визначити пріоритетність судових вибухотехнічних експертиз, надаючи їм першочерговий характер у тих кримінальних провадженнях, де внаслідок обстрілу було заповдіано людські жертви. Наступним пріоритетом є справи щодо значних матеріальних збитків, а вже потім інші. Також слідчому доцільно виважено ставитись до кількості призначених експертиз і формулювання запитань експертові, виходячи з наявних об'єктів дослідження і завдань розслідування.

Відчутні результати у встановленні особистості підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів демонструють технології OSINT для пошуку фотозображень осіб в мережі Інтернет. Але при цьому варто відзначити, що ідентифікація за фотознімками здійснюється експертним шляхом. Автоматизовані інструменти (комп'ютерні програми) пошуку лише вказують на ймовірний збіг ознак зовнішності. Тому взаємодія оперативних працівників, технічних фахівців, слідчих і прокурорів з судовими експертами-фототехніками на стадії обробки орієнтуючої інформації може допомогти уникнути помилок, якісніше підібрати матеріал для майбутніх експертних досліджень і в цілому сприятиме підвищенню ефективності відповідного інструментарію.

Надзвичайної актуальності у зв'язку з розслідуванням воєнних злочинів набувають технології криміналістичного дослідження ДНК. Особливо це стосується встановлення особистості невпізнаних трупів та їх частин. В умовах війни ці завдання є значно складнішими, порівняно з мирним часом. Тисячі жертв, спотворення трупів внаслідок руйнівної дії боєприпасів, високих температур, природних процесів тощо вимагає вироблення особливих підходів до застосування методів ДНК-аналізу. Водночас ці методи часто є єдино можливими для вирішення відповідних завдань.

З практики ідентифікації жертв війн та інших масштабних катастроф відомо, що відповідну діяльність необхідно здійснювати системно, із залученням значної кількості сил і засобів та з урахуванням специфіки поставлених завдань. Потрібно грамотно відбирати біологічні зразки від трупів, з'ясовувати наявність вільних біологічних зразків ідентифікованих

осіб, системно визначати родичів осіб, які зникли безвісти, та відбирати зразки ДНК у них, застосовувати техніки швидкого ДНК-тестування і мобільні ДНК-лабораторії, активно використовувати можливості автоматизованого обліку геномної інформації людини і т.д. Слідчі та прокурори мають бути обізнані з сучасними можливостями криміналістичного ДНК-аналізу та вимогами до біологічного матеріалу, необхідного для ідентифікації невідомого трупа. В цілому ж вирішенню завдань з ідентифікації загиблих внаслідок війни осіб за ДНК значно сприяло б формування ДНК-обліку військовослужбовців. Також важливо у повному обсязі забезпечувати вітчизняні лабораторії судової генетики необхідним обладнанням і реактивами. Варто користуватись допомогою провідних іноземних лабораторій і фахівців.

У підсумку зазначимо, що в нинішніх умовах підвищення якості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів сприятиме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування воєнних злочинів з тим, щоби кожний, хто їх вчинив, був притягнутий до відповідальності.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОВЖИВАНЬ В СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Костянтин Олександрович ЧАПЛИНСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

В умовах збройної агресії з боку Росії, проведення активних бойових дій у багатьох регіонах України спостерігається масова міграція населення країни. Дедалі спостерігається збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Зважаючи на це, суттєво збільшилася кількість протиправних дій у сфері нерухомості. З огляду на це, одним з головних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень на первинному й вторинному ринках нерухомості, для вирішення якого слідчий повинен вжити усіх передбачених законом заходів до встановлення події та слідової картини злочину, осіб, винних у вчиненні протиправних дій. Вирішення окреслених завдань не можливо без застосування слідчими певних знань, вмінь та практичних навичок. Для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні не можливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та, розроблених на їх основі, науково-технічних засобів. Звідси слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права. Але розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості (на її первинному й вторинному ринках) вимагає від нього також глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва й ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання “спеціальних знань”.

Розглядаючи протиправні дії у сфері нерухомості, слід зазначити, що процес набуття права власності на нерухомість супроводжується низкою дій, що включають у себе оформлення ряду документів у різноманітних установах, що мають відношення до оформлення угод щодо нерухомості. Внаслідок чого у змісті таких документів залишається важлива інформація, що може дозволити встановити деталі здійснення правочинів щодо об'єктів нерухомості та виявити дії, які є незаконними. Отримати доступ до таких документів, а також інших предметів та документів, які мають відношення до незаконних дій у сфері нерухомості, можна у різний спосіб. Найбільш поширеними такими способами одержання доказової інформації є проведення тимчасового доступу до речей і документів та проведення обшуку. До того ж, відіграє велику роль слідчий огляд таких речей та документів, оскільки вже на момент їх вилучення слідчий може уявити обставини учинення кримінального правопорушення та осіб, причетних до

їх учинення, а також вжити відповідних заходів щодо їх встановлення та затримання [1].

Своєчасний та якісний огляд документів дозволяє встановити в них певні протиріччя, які виникають при їх недоброякісному складанні або при скоєнні протиправних дій. Подальше дослідження протиріч у документах надає слідчому можливість з'ясувати причини їх походження, механізм їх утворення, вид (матеріальний або інтелектуальний) підроблення, а також коло осіб, які мали відношення до їх складання, а також відношення певних осіб до однієї й тієї ж господарської операції та містять у собі інформацію про неї).

Узагальнення матеріалів правоохоронної практики, яке здійснив О.В. Коршун, доводить, що на сьогодні злочинці широко використовують сучасну оргтехніку, яка, у разі виявлення, повинна підлягати обов'язковому вилученню в установленому законом порядку. При цьому неприпустимі спроби миттєвого отримання інформації з наявної бази даних, адже сучасні засоби захисту передбачають можливість швидкого пошкодження, або повного знищення інформації при несанкціонованому допуску. Якщо такий доступ було здійснено незаконно, докази, отримані у такий спосіб, можуть у подальшому визнаватися недопустимими [2].

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий, насамперед, має вжити всіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперервним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук [3, с. 132].

В умовах стрімкого розвитку науки і техніки спостерігається активне використання їх досягнень для вчинення низки кримінальних правопорушень, що різко підвищує роль фахівця в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, у тому числі й обшуку. Ця обставина знайшла своє відображення і в чинному КПК, де у ст. 236 Кодексу, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити відповідних спеціалістів.

Під час вилучення комп'ютерної техніки слідчий повинен взяти під контроль приміщення, де встановлена техніка, а також електроцит. Не можна дозволяти нікому, окрім компетентного спеціаліста, доторкатись до техніки і пристроїв електроживлення. Виключені пристрої не варто вмикати. Всю підключену до комп'ютера периферію слід сфотографувати або описати в протоколі, щоб було зрозуміло, які були з'єднання. Також варто звернути увагу на місце, де знаходиться комп'ютерна техніка, поруч можуть бути записані паролі, мережеві адреси та інші дані, – нерідко такі записи лежать поруч, приклеєні до монітора, висять на стіні. Якщо принтер щось друкує, дочекайтеся закінчення друку. Усе, що знаходиться у вихідному лотку принтера, описується і вилучається на ряду з іншими носіями комп'ютерної інформації. Після цього комп'ютери треба вимкнути, це повинен зробити спеціаліст [4, с. 65].

Важливою є допомога спеціаліста й при вилученні інформації, що міститься в електронних реєстрах. У юридичній літературі пропонується два способи фіксації інформації, що знаходиться на web-сторінці: а) візуальна форма, в ході якої здійснюється лише візуальний огляд зображення на дисплеї пристрою: роздруківка web-сторінки (web-скріншот) та її огляд; фіксація особою контенту, що міститься на web-сайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски); б) технологічна форма фіксації: отримання довідок від провайдерів (log-файли); миттєва фіксація web-сторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів. За такої фіксації здійснюється фіксація не тільки візуального відображення, а й вихідного коду, URL-адреси web-сторінки та часу здійснення такої фіксації; використання сервісу Internet Archive. WaybackMachine, який здійснює фіксацію змісту окремих web-сторінок [5].

Як свідчить практика, існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Разом з тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК України йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства.

У розрізі цього, слушною є позиція І.М. Попової, що при вилученні об'єктів слід забезпечити, щоб було вилучено саме те, що має значення для справи. Тому в разі, якщо планується вилучення документів, значення яких слідчий самостійно визначити не може, для участі в цій процесуальній дії слід запрошувати фахівця відповідного профілю (бухгалтера, податківця, фахівця в галузі комп'ютерних технологій, експерта в галузі будівництва) [3, с. 132].

Ігнорування або зволікання залучення відповідних спеціалістів, невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а також нерідко призводить до тактичних помилок й прорахунків та прийняття необґрунтованих процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Коршун О.В. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом", Київ, 2021. 254 с.
2. Коршун О.В. Особливості залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 211–214.

3. Попова І.М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09. Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ. К., 2011. 250 с.

4. Щербюк Х.В., Особливості вилучення комп'ютерної техніки під час проведення обшуку / В.Г. Пядишев. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23 листоп. 2016 р.). 2016. С. 64–65.

5. Фіксація змісту web-сторінки в мережі Інтернет як елемент здійснення права на захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет: URL: <https://protocol.ua>.

СЛІДЧИ ТА ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ, ЩО ОБУМОВЛЯЮТЬ НЕДОПУСТИМІСТЬ ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор завідувач
кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>*

Висновок експерта як процесуальне джерело доказів має бути оцінений з урахуванням належності, допустимості та достовірності, що закріплено законодавцем для кожного доказу у ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Згідно із ст. 86 КПК України допустимим є доказ, отриманий у порядку, встановленому цим кодексом, а недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатись суд при ухваленні судового рішення. Таким чином, виявлення відсутності або наявності порушень КПК України при проведенні експертизи впливає на визначення допустимості висновку експерта. Встановлення допустимості висновку експерта має певні особливості, пов'язані з тим, що доказом є вивідне знання, одержане в результаті дослідження об'єктів, які надано слідчим або іншим ініціатором проведення експертизи. Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України при перевірці й оцінці експертного висновку суд серед інших обставин повинен з'ясувати: “чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень”, що безпосередньо пов'язано з визнанням висновку експерта допустимим джерелом доказів [1]. Порушення, що призвели до визнання експертного висновку недопустимим, найчастіше безпосередньо обумовлені помилками в діях слідчого та експерта під час призначення та провадження експертизи.

В літературі наводяться різні характеристики процедури проведення експертизи, що характеризують допустимість висновку експерта й торкаються незалежності судового експерта; компетентності судового експерта; об'єктивності, всебічності та повноти досліджень, які проводяться з використанням сучасних досягнень науки та техніки; дотримання процесуального порядку оформлення висновку, дотримання прав і свободи людини і громадянина та ін. [2, с. 43-51]. Проте помилки, пов'язані з проведенням експертизи, досліджуються не системно та не охоплюють всі можливі порушення, що безпосередньо впливають на допустимість висновку експерта, не вказуються наслідки таких порушень.

Експертні помилки поділяються на нормативно-правові (в т.ч. процесуальні), методологічні і операційні [3, с. 9-10]. Слід зазначити, що допустимість експертного висновку обумовлена не тільки нормативно-

правовими помилками, що порушують процесуальну форму проведення експертизи, але й іншими помилками.

Помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку, доцільно класифікувати за двома підставами: відповідно до етапів проведення експертизи та тяжкістю наслідків. Аналіз слідчої та судової практики дав можливість визначити такі типові помилки.

Помилки під час проведення експертизи..

1. Етап підготовки експертизи та залучення експерта.

До помилок слідчого у збирання об'єктів експертного дослідження, що отримані в непроцесуальній спосіб або з грубим порушенням кримінального процесуального законодавства, відносяться випадки виявлення об'єктів під час проведення обшуку, негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та інших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які вимагають наявності ухвали слідчого судді. В якості вихідних даних щодо проведення експертизи можуть стати відомості, інформація, об'єкти тільки тоді, коли вони зібрані відповідно до закону, зафіксовані в матеріалах кримінального провадження і надані експерту слідчим, який призначив експертизу. Висновок експерта, наданий за результатами дослідження недопустимих доказів, є “плодом отруєного дерева” і також є недопустимим. Закон прямо виключає висновок експерта, що ґрунтується на доказах, визнаних судом недопустимими, із системи доказів (ч. 5 ст. 101 КПК України).

До слідчих помилок, що обумовлюють недопустимість висновку відноситься: відсутність опису процедури виявлення майбутніх об'єктів експертного дослідження у протоколах слідчих (розшукових) дій; надання зразків порівняння, походження яких від об'єкту, який перевіряється, не підтверджено; обґрунтовані сумніви щодо справжності об'єктів, наданих експерту, в зв'язку з їх істотною відмінністю від зафіксованих за допомогою фото, відео зйомкою у протоколах слідчих (розшукових) дій або порушенням упаковки речових доказів, відсутністю підписів слідчого та понятих; призначенням експертизи неуповноваженим слідчим, який, наприклад входить у слідчу групу але без відповідної постанови про її утворення; залучення приватного експерта для проведення криміналістичної, призначення криміналістичних, судово-медичних або судово психіатричних експертиз недержавним установам, організаціям, приватним експертам, що відповідно до ст. 7 Закону України “Про судову експертизу” є прерогативою виключно державних спеціалізованих установ.

Суттєве значення для допустимості висновку має дотримання певних вимог до особи експерта. Загальні вимоги стосуються потенційної можливості обізнаної особи бути експертом, другі – визначають можливість особи стати експертом у конкретному кримінальному провадженні, треті – встановлюють права, обов'язки та обмежують дії експерта при виконанні експертизи (ст. ст. 10-13 Закону України “Про судову експертизу”, ст. ст. 69, 101-102, 242 КПК України). Правосуб'єктність експерта підтверджується наявністю діючого свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду експертної спеціальності. Атестовані судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових

експертів відповідно до ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”. Виявлення обставин відводу експерта означає, що висновок виходить від неналежної особи і тому є недопустимим джерелом доказів.

2. Етап провадження експертизи.

До типових помилок, які відбуваються на етапі експертного дослідження відносяться: вихід експерта за межі спеціальних знань, зокрема рішення правових питань; самостійне збирання вихідного доказового матеріалу; вільний вибір вихідних даних з матеріалів кримінального провадження; залучення інших обізнаних осіб як експертів без погодження зі слідчим; недотримання форми висновку, серед яких – відсутність відомостей про попередження щодо кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку, застосовану методику дослідження, розподіл дослідження при виконанні комплексної експертизи, експертної оцінки результатів, підпису експерта й реквізитів експертної установи та ін. [4]. До визнання результатів експертного дослідження недопустимими є здійснення методичних помилок (використання невідомої методики, вибір та інтерпретація ознак досліджуваних об'єктів та ін.), що викликають обґрунтований сумнів в правильності проведеної експертизи та компетентності експерта.

3. Етап використання висновку експерта у доказуванні.

Найбільш розповсюдженою помилкою завершального етапу є невідкриття слідчим стороні захисту висновку експерта згідно ст. 290 КПК України, що тягне за собою визнання висновку недопустимим джерелом доказів

Помилки в залежності від тяжкості наслідків.

1. Суттєві помилки, які включають істотні процесуальні порушення (ст. 412 КПК України). Вони не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим. До них відносяться: призначення експертизи слідчим, якій не мав права залучати експерта; не компетентний експерт; дослідження об'єктів, визнаних недопустимими; використання зразків порівняння невідомого походження; вихід експерта за межі компетенції; рішення експертом питань права; невідкриття висновку експерта під час ознайомлення сторонами з матеріалами кримінального провадження та ін.

2. Умовні помилки, які можуть бути усунуті процесуальними діями: проведенням допитів експерта та інших учасників процесу, оглядів, слідчого експерименту, направленням запитів тощо. Додаткова інформація дозволяє усунути помилки та визнати встановлені експертом фактичні дані допустимими доказами.

3. Несуттєві помилки, які дозволяють визнати висновок експерта допустимим, незважаючи на те, що окремі його складові формально мають недоліки. До таких помилок можна віднести описки у вказівці номера кримінального провадження або прізвищ; відсутність дати складання висновку; неповний опис об'єктів дослідження та ін. Вказані помилки не змінюють суті та не впливають на допустимість результатів експертизи.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8; із змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 15.
2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2018 року по червень 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 75 с.
3. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ, 2005. 24 с.
4. Клименко Н. І. Процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*. 2004. № 1 (1). С. 58-61.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ, ЯКІ НЕГАТИВНО ПОЗНАЧАЮТЬСЯ НА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Влада Олександрівна ГУСЄВА,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>*

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності у кримінальних провадженнях дозволяє вирішувати основні тактичні завдання розслідування. Найефективнішими залишаються процесуальні способи ідентифікації особи, зокрема ті, що реалізуються під час пред'явлення особи для впізнання та проведення портретної експертизи. Водночас під час їх проведення не завжди вдається отримати прогнозований результат, що обумовлено впливом багатьох чинників.

На підставі аналізу положень юридичної літератури, а також матеріалів кримінальних проваджень, можемо констатувати, що багатьох помилок допускаються слідчі, які проводять впізнання, або працівники оперативних підрозділів, причому деякі з них учиняються умисно задля фальсифікації результатів слідчої (розшукової) дії. З цією метою створюються умови за яких особа, яка впізнаватиме спостерігає особу, яку вона впізнаватиме до початку впізнання, або ж демонструється фотознімок останньої, свідомо підбираються статисти, які мають різкі відмінності у зовнішності з особою, яку впізнаватимуть або підбираються фотознімки, які мають різну форму чи інші особливості, що суттєво впливають на сприйняття зображення.

Про вчинення фальсифікації може свідчити не проведення попереднього допиту особи, яка впізнаватиме, або відсутність у протоколі детального відображення ознак зовнішності за якими остання зможе впізнати іншу. Під час проведення впізнання за матеріалами відеозапису задля фальсифікації, слідчі використовують ті фрагменти, які не відповідають вимогам, визначеним у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема щодо кількості зображених на відеозаписі осіб (менше чотирьох).

Досить важливим під час впізнання особи за матеріалами відеозапису є встановлення того, чи є отриманий відеозапис оригіналом або копією, забезпечувати його вилучення у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством. Адже лише у 3% тяжких і особливо тяжких злочинів, облікованих за 2021 р., що були проаналізовані нами, містилися відеозаписи, які відповідали б вимогам, що висувуються до тих, які можуть бути пред'явлені для впізнання і відповідно впізнання, проведенні за ними, визнавалися судами належними та допустимими доказами.

Більш того, досить часто суди у своїх рішеннях та виправдувальних вироках указують про неможливість визнання отриманих результатів у якості доказів через порушення порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії, зокрема коли слідчі не роз'яснюють права та обов'язки учасникам, суттєві умови її проведення тощо. Наприклад, досить часто, у разі проведення впізнання поза візуальним спостереженням слідчі не повідомляють про це особі, яка пред'являється для впізнання або пред'являють затриману особу без залучення її захисника до участі в цій слідчій (розшуковій) дії тощо.

Ідентифікаційні завдання не можуть бути вирішені під час впізнання через наявність багатьох інших чинників, серед яких: 1) зміна зовнішності внаслідок хірургічних втручань (пластичні операції); 2) зміна зовнішності через косметологічні процедури (біоревіталізація; мезотерапія; моделювання обличчя особи філерами; ін'єкції ботулотоксину тощо); 3) косметичне оформлення (макіяж); 4) зміна зовнішності внаслідок вікових змін; 5) зміна зовнішності через хвороби або травми (наприклад, поява плям внаслідок псоріазу, неправильно зрощені кістки носу після перелому тощо); 6) неможливість впізнання через сплив тривалого проміжку часу (забування ознак об'єкту впізнання); 7) ухилення суб'єкта впізнання від вирішення ідентифікаційних завдань через страх або бажання приховати певні факти, що відомі йому тощо [1, с. 116]. Ці ж чинники певною мірою обумовлюють не тільки неможливість здійснення ідентифікації особи під час згаданої слідчої (розшукової) дії, але й під час здійснення портретної експертизи, основним завданням якої є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом.

Судово-портретна експертиза – це окремий вид ідентифікаційних досліджень, що полягає у роздільному та порівняльному аналізі зовнішніх прикмет особи, які відобразилися на фотографічних знімках, із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаємного розташування ознак обличчя [2, с. 124-125]. Найбільш поширеним у слідчій практиці є призначення портретної експертизи задля ідентифікації особи злочинця за фотознімками, відеозаписами з камер відеоспостереження тощо.

Використання матеріалів відеозапису в правоохоронній діяльності обумовлене відносною повнотою та ефективністю самої фіксації події (часу, умов, характеру дій) та її учасників. Водночас існує вагома кількість чинників, які впливають на достовірність відображення зовнішності людини на відеокадрах. Під час проведення експертних досліджень фахівцю необхідно враховувати їх під час аналізу ознак елементів зовнішнього вигляду. До них належать: 1) чинники, що пов'язані безпосередньо з процесом фото- та відеозйомки (умови зйомки, зокрема вид і характер освітлення, положення голови та тіла людини, оптичні й технічні характеристики фото- та відеоапаратури, властивості фото- та відеоносіїв, особливості технологічних процесів під час виготовлення твердих копій); 2) масштаб зображення обличчя особи відносно всього зображення; 3) чинники, пов'язані зі станом зовнішності особи; 4) макіяж, мімічні зміни, можливість хірургічного втручання, штучні зміни

зовнішності без хірургічних втручань); 5) чинники, пов'язані з умовами використання та зберігання носіїв фото- та відеоінформації (оригінал чи копія, низька роздільна здатність відеокадру чи цифрового зображення та ін.) [1, с. 116].

Слід зауважити, що низька якість наданих зразків є однією з найрозповсюдженіших причин неможливості отримання категоричного висновку експерта. Задля покращення якості зображення можливе залучення фахівців за спеціальністю фототехнічних досліджень, які вивчають методи поліпшення якості відеозображень (кадрів відеозапису). Для подібних досліджень використовуються спеціальні програми для покращення якості відео та усунення артефактів. За їх допомогою може здійснюватися: усунення шумів; покращення якості відеозображення (збільшується кількість точок (пікселів) в зображенні по вертикалі і горизонталі); усунення дефекту "тремтіння" (цифрова стабілізація зображення); поліпшення різкості розмитих ділянок зображення; покращення контрасту; корекція яскравості та насиченості кольорів; обрізання відеофрагментів; поворот зображення; усунення артефакту пікселізації кадрів при збільшенні дозволу відеозображення.

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності забезпечується за рахунок індивідуальності, відносної стійкості та рефлекторності цих ознак. Процесуальними методами ідентифікації особи за ознаками зовнішності є пред'явлення особи для впізнання та портретна експертиза. Успішність вирішення ідентифікаційних завдань під час цих слідчих (розшукових) дій обумовлена багатьма чинниками, через що доцільно звертатися за консультаціями до спеціалістів під час планування слідчої (розшукової) дії, підготовки до її проведення, отриманні допомоги задля отримання належних зразків підвищення професійної компетентності сторони обвинувачення, тощо. Щодо наукових пошуків, то тут мають бути актуалізовані питання щодо розробки нового й упровадженні апробованого зарубіжного програмного забезпечення задля підвищення ефективності вирішення ідентифікаційних завдань під час пред'явлення для впізнання та проведення портретних експертиз.

Список використаних джерел:

1. Гусева В. О. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Випуск 2 (24). С. 109-122.
2. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Тарас Анатолійович ВОЛІКОВ,

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри
криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Під час збройної агресії з боку Росії, здійснення так званої “спеціальної операції”, проведення активних бойових дій у багатьох регіонах України спостерігається масова міграція населення країни у центральні та західні її регіони. Громадяни України вимушені покидати власні домівки та переміщуватися зі значними матеріальними коштами.

Разом із населенням у ці регіони прибуває і кримінальний контингент, який намагається швидко відновити злочинні схеми. Внаслідок цього спостерігається значне зростання кількості учинення кримінальних правопорушень, особливо проти власності. Зважаючи на це, вагомим значення набуває швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії та профілактична діяльність з метою запобігання кримінальним проявам.

Важливою складовою розслідування кримінальних правопорушень проти власності є застосування спеціальних знань. Завдяки цьому можливе ефективне забезпечення використання тактичних прийомів (комбінацій) під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У кримінальних провадженнях вказаної категорії важливе значення має залучення до проведення окремих слідчих (розшукових) дій спеціаліста. Спеціаліст здебільшого залучається до проведення огляду (100 %), призначення експертизи (100 %), тимчасового доступу до речей й документів (34 %), обшуку (45 %), допиту (17 %) та одночасного допиту двох раніше допитаних осіб (8 %).

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зіпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Згідно з п. 2.2 Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України у кримінальному провадженні як спеціалістів, прибувши для участі в огляді, спеціаліст отримує від слідчого, прокурора необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників огляду, здійснені до його прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконує доручення слідчого, прокурора, які стосуються використання його спеціальних знань.

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності спеціалісти до проведення окремих слідчих (розшукових) дій залучаються у

випадках: а) необхідності виявлення, фіксації та вилучення слідів злочинної діяльності; б) відсутності спеціальних знань та практичних навичок у слідчого; в) необхідності з етичних або тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові; г) одночасного застосування низки науково-технічних заходів; д) необхідності виконати значний обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань та навичок [1, с. 126-127].

В цілому, на думку Ю.М. Чорноус, реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів, судових експертів) при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз. Судово-експертна діяльність є предметом дослідження за змістом багатьох наукових робіт, заслуговує особливої уваги у структурі техніко-криміналістичного забезпечення, а згідно іншої точки зору – як самостійна складова криміналістичного забезпечення. Зважаючи на це, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень складають відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Розвиток суспільних відносин, вплив науково-технічного прогресу, удосконалення засобів та методів злочинної діяльності вимагають постійної уваги до вказаних питань [2, с. 221].

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності спеціальні знання використовуються переважно у таких формах: а) безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) при виконанні своїх процесуальних функцій щодо збирання, дослідження та оцінки доказів; б) участь спеціалістів при провадженні окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій; в) призначення і провадження судових експертиз.

Проведення слідчих (розшукових) дій без залучення відповідних спеціалістів або поверхнєве використання спеціальних знань переважно призводить до того, що переважна кількість кримінальних правопорушень проти власності залишаються не розкритими, а злочинці продовжують (відновлюють) свою протиправну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Костира О.М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019. 212 с.

2. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220-222.

ДО ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Спеціальні знання досить широко як використовувалися, так і використовуються у різних сферах юридичної діяльності, в тому числі у кримінальному процесі. Разом з тим бурхливий розвиток науки дозволяє все частіше використовувати її досягнення у означеній сфері. Навряд чи є можливим підрахувати види судових експертиз, що використовуються у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування та судів. До того ж щороку їх з'являється все більше. Як відомо, традиційною формою використання спеціальних знань у кримінальному процесі є залучення осіб, які мають спеціальні знання, а саме спеціаліста (ст. 71 КПК України) і експерта (ст. 69 КПК України), різниця між якими безпосередньо визначаються характером їх діяльності.

В теорії кримінального процесу визначають процесуальну та не процесуальну форми використання спеціальних знань. Так, процесуальна форма регламентується положеннями кримінального процесуального законодавства і передбачає можливість їх використання під час: а) проведення експертизи; б) проведення слідчих (розшукових) дій; в) застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань як правило передбачається відомчими нормативно-правовими актами і здебільшого полягає у наданні довідково-консультативної допомоги слідчому, дізнавачу, прокурору. Наприклад, Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 липня 2017 р. № 570, визначають спеціаліста як “інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста)”. Він залучається до участі у кримінальному провадженні і є особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

Слід зазначити, що слідчі до набуття чинності Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03 листопада 2015 р. № 1343 при призначенні експертиз радилися з спеціалістами, які як правило, працювали експертами в експертних установах з різних питань, наприклад: а) яку саме потрібно призначити експертизу; б) кому доручити її проведення; в) які матеріали необхідно надати експерту для експертизи;

г) які питання поставити експерту для вирішення тощо. Окреслений вид взаємодії науковцями та практиками сприймався не однозначно, однак більшістю з них позитивно.

На відміну від КПК України 1960 р., положення чинного КПК України, зокрема, передбачають їх використання під час досудового розслідування у формі залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій як органами досудового розслідування, так й стороною захисту за відповідним клопотанням, яке розглядається в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Втім, не з всіма новелами КПК України, що безпосередньо стосуються форм участі спеціаліста у кримінальному процесі, можна погодитись. Так, наприклад, положення ч. 1 ст. 298-1 КПК України до джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки відносять висновок спеціаліста. Тим самим законодавець нівелює межу, що відокремлює спеціаліста від експерта. Отже висновок експерта і висновок спеціаліста відтепер є рівнозначними доказами, що суперечить теоретичним положенням кримінального процесу. Адже висновок експерта хоча і є рукотворним доказом, але заснованим на проведених ним дослідженнях, а тому має об'єктивний характер. Висновок спеціаліста слід розглядати лише як думку відповідної особи з конкретного питання, що носить виключно суб'єктивний характер, оскільки, на відміну від висновка експерта, не ґрунтується на дослідженнях. До того ж законодавець, передбачає чіткі вимоги як до змісту, так і форми висновку експерта (ст. ст. 101, 102 КПК України). Зазначимо, що подібних вимог до висновку спеціаліста КПК України не передбачає.

Резюмуючи викладене вважаємо, що питання використання спеціальних знань, особливо в частині залучення спеціаліста до кримінального провадження потребують подальшого детального дослідження та унормування в положеннях КПК України.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
дільничний офіцер поліції сектору превенції
ВП № 2 ХРУП № 2 ГУНП в Харківській області,
<https://orcid.org/0000-0002-6516-671X>*

Застосування біографічного методу у психологічному дослідженні полягає у збиранні та аналізі матеріалів, що характеризують життєвий шлях та розвиток психічних процесів, властивостей та явищ обстежуваного, дозволяє простежити процес формування конкретної людини, глибше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, схильності, здібності тощо. Об'єктом біографічного методу виступають, передусім, письмові джерела, всілякі документи: автобіографія, листок з обліку кадрів, пояснювальні та доповідні записи, рапорти, протоколи засідань та нарад, заяви, скарги, щоденники, листи. Цей метод у психологічному дослідженні дозволяє з одного боку синтезувати наявні дані про підекспертного простежити процес формування конкретної особистості, глибше і повніше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, нахили, здібності і ін. А з іншого - провести аналіз життєвого шляху і сформулювати судження про здатність підекспертного до певної поведінки в конкретній життєвій ситуації.

Біографічний метод вивчає в якості об'єкта життєвий шлях індивіда, точніше, індивіда як суб'єкта цього шляху. Звідси вся специфіка біографічного методу.

Біографічний метод в психологічному дослідженні має розглядатися у трьох вимірах:

1. Відповідь на поставлене експерту питання за яких життєвих подій і за допомогою яких механізмів розвивається конкретна особистість і як вона поводить себе в конкретних обставинах.

2. Біографічний метод – будь-яке використання документального матеріалу – автобіографій, щоденників, звітів очевидців, біографічних анкет тощо. Наявність різноманітних документів отриманих з багатьох джерел та їх включення в психологічний аналіз дозволяє отримати надійне документального підґрунтя висновкам експерта. Повнота аналізу необхідної кількості документів для якісного експертного аналізу дозволяє психологу сформулювати надійну основу всього психологічного дослідження, а не оперувати словами й думками лише однієї зацікавленої сторони.

3. Психобіографічний метод - це отримання інформації, яка представляє інтерес для психолога з наявної спеціальної літератури.

Судові психологічні дослідження за останні десятиліття успішно здолали рамки кримінального провадження та одержали свій подальший розвиток вже в межах цивільного процесу, відповідно отримавши і деякі специфічні риси. Якщо у кримінальному процесі експерту надається кримінальна справа з наявністю всіх необхідних документів, пояснень, допитів і т.д. отриманих у суворій відповідності до законодавчої процедури, то в цивільному процесі все дещо інакше. Експерту часто доводиться окремо збирати документи, які у сторони процесу відсутні.

Основними позитивними рисами біографічного методу є:

1. Різноманітність джерел, які прямо або опосередковано містять інформацію про підекспертного. Якщо вести розмову не про поверхове знайомство з людиною, а про глибоке наукове дослідження, що дозволяє надати вичерпну інформацію суду, слідчому, адвокату, спеціаліст має можливість звернутися до різноманітних джерел. Психолог не повинен спиратися виключно на слова досліджуваного (сторони процесу), а повинен зібрати та проаналізувати різні частини мозаїки що допомагає визначитися з напрямками дослідження та його висновками.

2. Фактологічна складова означає, що більшість матеріалів, які у біографічному методі, зосереджується на конкретних процесах досліджуваної людини. Основний захід – подія, максимально достовірна за своєю суттю. Наявність аналізованих передумов, вчинків, мотивацій та наслідків дозволяє йому простежити логіку дій досліджуваного та проаналізувати, що могло вплинути на те чи інше рішення. Незважаючи на багатий фактичний матеріал, фахівець має можливість побачити картину життя відразу, не витрачаючи часу на особисте опитування людини, що вивчається.

3. Певна динамічність аналізованої інформації що дозволяють розглянути розвиток людини в на протязі визначеного проміжку часу, а не в статично. Дані, датовані різним роком, допомагають побачити, що було раніше, що змінилося, і що саме спричинило ці зміни. Як формувалися моральні цінності, як відбувалася адаптація підекспертного у соціальному середовищі та як змінювалися його відносини з людьми.

4. Біографічне дослідження відбувається опосередковано. Цей метод вивчення особистості настільки невиразний та звичний, що людина, яка вивчається не відчуватиме тиску й хвилювання. Питання методу нагадують звичний діалог з працівником кадрів й дозволяє людині розкритися з кращого боку.

Джерелом інформації у цивільному процесі дуже часто служить сам випробуваний (його близькі родичі), його друзі та колеги. До недоліків цього методу відноситься значний момент суб'єктивізму в інформації, що збирається, оскільки вона отримана від самого підекспертного й близьких йому осіб, потерпілих і свідків (які мають різний ступінь зацікавленості). Фактично дослідження може перетворитися на одну велику розмову із зацікавленою стороною. При аналізі отриманих в процесі бесіди та пояснень даних може поставати проблема відвертості зацікавленої сторони.

Важливість застосування комплексного підходу у дослідженні обумовлюється необхідністю дотримання базових принципів, що містяться у ст. 3 Закону України “Про судову експертизу” [1], як-то: об’єктивності і повноти дослідження. Саме тому побудова психологічного дослідження на опитуванні та тестах однієї сторони об’єктивно не буде задовольняти цим принципам. Тому біографічний метод логічно розміщувати на першому місці у переліку методів, що застосовуються у проведенні експертного дослідження.

Таким чином, під час проведення судово-психологічної експертизи в цивільному процесі використовується цілий ряд методів, кількість який постійно зростає, але застосування біографічного методу є не просто доцільним, а саме обов’язковим для використання, завдяки чому експерт може з’ясувати сутність питань винесених на експертизу, одразу отримати значний обсяг інформації про досліджувані явища та сформулювати попередню гіпотезу дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> #Text (дата звернення: 25.09.2022)

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7682-1281>*

Як відомо, найпоширенішою слідчою дією у кримінальних провадженнях де фігурують іноземні громадяни – є допит. На тактику допиту іноземця значний вплив має його правовий статус, культура (етнічний вплив), релігійні особливості тощо. Готуючись до проведення допиту іноземця, слідчий повинен ретельно підготовуватися. Слід звернути увагу на обставини та мету його прибуття в Україну, термін перебування; наявності у нього спеціальних знань, можливості спілкування українською чи російською мовами; обставин, за яких іноземець став учасником кримінально-процесуальних відносин, особливостей сприйняття іноземцем самого злочину, що розслідується. Це дасть змогу слідчому правильно й вичерпно визначити предмет допиту, а потім – зміст та логічну послідовність питань, які будуть ставитися допитуваному. Роботу щодо визначення кола питань, котрі підлягають встановленню під час допиту іноземця, потрібно проводити особливо ретельно, як правило, повторний допит іноземця часто організаційно ускладнений або й не можливий у зв'язку з тим, що іноземець в короткий термін може виїхати за межі України.

Визначаючи коло питань, на які буде запропоновано відповіді іноземцю, краще уникати постановки питань щодо його політичних переконань або національних почуттів. Такі питання можуть перетворити допит або іншу слідчу дію на дискусію про політику, ідеологію або національні відносини. Проте, в окремих випадках знання слідчим особистої позиції допитуваних із зазначених проблемних питань може мати значення для встановлення психологічного контакту з особою. І тому з'ясування таких обставин можна віднести до підготовки слідчого до допиту. Це можна здійснити шляхом попереднього допиту інших осіб, які знають іноземця, вивчення документів та інших матеріалів кримінального провадження. Доречним буде звернення за допомогою до оперативних працівників, які можуть надати слідчому корисну інформацію, що отримана від оперативних джерел [1, с. 110].

Також слідчому слід мати хоча б загальні знання щодо країни, де мешкає іноземець, або громадянином якої він є, національних традицій, населення, наявності міжнаціональної ворожнечі на батьківщині іноземця тощо. Слід обмірковувати не тільки зміст питань, але й форму їх постановки. Питання, звернені до іноземця, повинні бути виключно

конкретними й тактовними. Також треба звернути увагу на лексику й стиль мовлення при формулюванні питань.

Для підвищення ефективності підготовки слідчого до проведення слідчих дій за участю іноземців, можна залучати спеціалістів, до того ж фах спеціалістів може бути не пов'язаним з предметом допиту. Наприклад, викладачі навчальних закладів, де навчаються іноземці, особи, що були за кордоном у тій місцевості або державі, звідки походить іноземець, фахівці в сфері іноземних культур та традицій, особи, яким можуть бути відомі дані щодо обставин життя іноземця та формування його правосвідомості, шляху прибуття в Україну та інше. Питання підбору перекладачів рекомендується вирішувати шляхом пошуку останніх через можливості підрозділів СБУ Державної міграційної служби, Інтерполу. Це також можуть бути вищі навчальні заклади, де навчаються іноземці, туристичні агенції, авіаційні й морські компанії, торгівельно-промислові палати, іноземні діаспори в Україні, МЗС України.

В практиці мають місце непоодинокі випадки завідомо неправдивих перекладів, які перекручують обставини справи і ускладнюють процес розслідування, що може робитися на прохання родичів чи друзів іноземця, представників іноземної держави з метою приховати певні факти або обставини, що їх компрометують, або з метою введення в оману слідчого. Іноді самі іноземці заявляють клопотання, щодо виклику лише певних осіб у якості перекладачів. Треба виважено підходити до питання розв'язання таких клопотань, та перед прийняттям відповідного процесуального рішення з'ясувати причини та потребу запрошення саме таких осіб, перевірити їх незацікавленість у справі і тоді лише вирішувати питання позитивно. Не існує заперечень і щодо участі в слідчій дії двох перекладачів - підбраного слідчим, та запрошеного допитуваним. А окремі криміналісти навіть рекомендують використовувати такий тактичний прийом при роботі з іноземцями [1, с 129]. Насамперед це стосується тих випадків, коли переклад здійснюється із складних, рідкісних мов і сам перекладач погано володіє однією з мов, що використовуються під час допиту. Наприклад, запрошений до участі у справі перекладач є афганцем за походженням і добре володіє своєю рідною мовою, а українською мовою і юридичною термінологією володіє погано і тому йому складно перекладати. У якості другого перекладача доцільно залучити особу, що освічена у юриспруденції, вільно володіє українською мовою і може розуміти афганську мову.

Крім того, слідчому при підшуканні перекладача особливу увагу слід звернути на встановлення існування можливих особливостей мовлення іноземців-учасників слідчої (розшукової) дії, та перекладача, наявність діалектів (різновидів) окремих іноземних мов.

З метою уникнення можливої втрати доказового значення інформації, отриманої під час проведення вербальних слідчих дій з іноземцями, за можливості доцільно використовувати відеозапис. Здійснення фіксації слідчих дій за участю іноземців за допомогою відеозапису дає змогу в разі потреби перевірити точність перекладу як питань, так і відповідей, адекватність поведінки допитуваного, а також відвести "закиди"

допитуваних іноземців під час судового розгляду, що “я не так зрозумів”, “я не так казав”.

Своєрідні особливості також має тактика проведення *впізнання* при роботі з іноземцями. Вирази й терміни допитуваного, за допомогою яких він описує ознаки об'єктів, можуть відрізнятися своєрідністю, що пов'язано з особливостями особи іноземця, його сприйняттям навколишнього оточення й мовним бар'єром. Відповідно до загального правила, слідчий не може “стилізувати” ці пояснення й пристосовувати їх до криміналістичної термінології. Показання викладаються в протоколі допиту так, як їх сформулював допитуваний. Однак, не можна задовольнятися одержанням від іноземця описів, які не дають чіткого, конкретного й певного подання відомостей про об'єкт упізнання. Зберігаючи своєрідні вирази й пояснення іноземця в протоколі допиту, слідчий шляхом постановки уточнюючих і конкретизуючих питань, повинен домогтися щоб допитуваний доповнив ці визначення описом конкретних прикмет людини або особливостей об'єкта, що упізнається.

Часто іноземці й навіть ті, які добре запам'ятали прикмети людини, яка ними спостерігалася, не можуть описати її зовнішність. З одного боку, це пояснюється тим, що для будь-якої людини, що не має таких навичок, опис зовнішності іншої особи - завдання психологічно дуже важке, навіть складніше за саме *впізнання*. З іншого боку, це пояснюється певними труднощами спілкування іноземця зі слідчим у наслідок природного хвилювання під час допиту, а також незнання або поганого знання ним мови судочинства. Тому може виникнути ситуація, за якої іноземець стверджує, що може *впізнати* людину, яку спостерігав раніше, але назвати докладно її прикмети не в змозі. Крім того, зазначені труднощі можуть бути обумовлені особливостями психології сприйняття іноземцями осіб. Наприклад вихідці з Африки або Далекого Сходу краще запам'ятовують своїх земляків, європейці для них усі на одне обличчя, так само як і для європейців зазначені іноземці.

Обмежуватися фіксацією в протоколі допиту тільки цієї заяви не можна. Необхідно з'ясувати, на чому ґрунтується така впевненість допитуваного. Можливо, він дійсно має гарну зорову пам'ять, але зовсім не вміє описувати побачене. Однак і в цьому випадку треба зробити все можливе, щоб максимально деталізувати показання в частині опису прикмет особи, яку *впізнають*. Це підсилить доказове значення результатів проведеного *впізнання*. І, навпаки, коли з попереднього допиту не зрозуміло, з яких причин допитуваний не назвав прикмети особи, що підлягає *впізнанню*, або заявив, що не розгледів прикмети, а згодом *впізнав* пред'явленого, цінність такого *впізнання* помітно знижується.

Важливою умовою вірогідності *впізнання* є вимога, щоб особи й предмети, серед яких буде перебувати об'єкт, що упізнається, не були раніше знайомі особі, яка *впізнає*. Ця вимога особливо актуальна для справ за участю іноземців, оскільки відшукання осіб (іноземців), які змогли б взяти участь у цій слідчій дії, завжди пов'язано зі значними труднощами організаційного характеру. Проте, дотримання зазначеного положення обов'язкове за будь-якого можливого варіанту *впізнання*: 1) коли іноземцеві

пред'являється група іноземців; 2) коли українському громадянину пред'являється група іноземців; 3) коли іноземцеві пред'являється група українських громадян.

Неприпустима участь у впізнанні в якості осіб, які упізнаються, й осіб, котрі впізнають, осіб, які вчаться в одному навчальному закладі, працюють в одній установі, входять до складу однієї групи іноземних туристів, є членами одного земляцтва іноземних громадян тощо.

Запрошувати для участі в слідчій дії статистів треба дуже чемно, з особливим тактом. Варто враховувати, що іноземцю, зазвичай, не відомі порядок і особливості кримінального провадження на території України, йому можуть бути незрозумілими мета й характер слідчої дії, для участі в якій його запрошують. Тому завдання, зміст, форма проведення майбутнього впізнання, повна його відповідність вимогам українського закону, а також необхідність його проведення по конкретній справі іноземцеві треба роз'яснити особливо докладно. Якщо передбачається, що в процесі впізнання буде застосовуватися фотографування або відеозйомка, як засоби фіксації його ходу й результатів, про це потрібно, обов'язково, попередити іноземця, пояснивши йому мету застосування фото- і відеоапаратури. У бесіді з іноземцем варто підкреслити, що всі дії, які будуть проводитися в процесі впізнання, спрямовані на встановлення істини, одержання найбільш об'єктивних результатів упізнання, що вони не мають на меті принизити або образити його.

При проведенні впізнання іноземцем необхідно подбати про створення відповідної морально-психологічної обстановки. Іноземець, що потрапив у сферу кримінального судочинства чужої країни, відчуває цілком зрозумілу й природну емоційну напругу. Зайве хвилювання іноземця може негативно вплинути на його пам'ять і тим самим збільшити можливість помилкового впізнання. З іншого боку, несприятливі умови проведення впізнання можуть вплинути на формування негативної оцінки діяльності українських слідчих органів, зашкодити їх престижу й авторитету в очах громадян іноземних держав.

Кримінальне процесуальне законодавство України допускає впізнання за фотознімками. Варто враховувати, що коли особа, яка упізнається, є іноземцем, впізнання за фотографією може бути єдино можливим способом упізнання. Наприклад, якщо іноземець повинен терміново покинути нашу країну й для доставки особи, що упізнається, до місця проведення слідчої дії вже не залишається часу, або для проведення впізнання декількох осіб потрібна велика кількість статистів нетипової для України зовнішності (вихідців з Африки, Азії та ін.) варто зробити впізнання за фотографіями [2, с. 133]. Треба виходити з того, що краще провести впізнання таким чином, ніж повністю відмовитися від його проведення і тим самим втратити доказ.

Впізнання за фотографіями доцільно проводити й тоді, коли внаслідок причин політичного або психологічного характеру зустріч іноземця, що впізнає, з обвинувачуванням або підозрюваним небажана з тактичних міркувань. Така ситуація може виникнути, наприклад, коли є підстави вважати, що іноземець, який впізнає, може піддатися психологічному

тиску, нападкам або образам з боку особи, що упізнається (може бути високопоставленою офіційною посадовою особою іноземної держави, мати вищий соціальний або релігійний статус за кордоном).

Список використаних джерел:

1. Кудінов С. С. Розслідування злочинів, пов'язаних з участю іноземців: Монографія. Харків: ТОВ "Оберіг", 2012. - 196 с.
2. Калганова О. Щодо правового регулювання участі іноземних громадян у кримінальному процесі України. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 3. С. 130-134.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ ТА УПАКУВАННЯ НАРКОВМІСНИХ РОСЛИН

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології Харківського національного
університету внутрішніх справ; провідний
фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Наркоманія є поширеною проблемою у всьому світі, однак темпи її розповсюдження в Україні є одними з найвищих. За 2021 рік правоохоронцями зафіксовано 24.5 тисячі кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків [1]. Серед найбільш розповсюджених наркотиків в усіх регіонах України, в тому числі і на Сході, визначаються наркотики рослинного походження: мак опійний (*Papaver somniferum L*) та коноплі (*Cannabis*). Під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, важливим є їх правильне вилучення, упакування під час проведення слідчих (розшукових) дій та подальше зберігання до проведення експертного дослідження.

При виявленні незаконних посівів одним з основних завдань є встановлення кількості рослин конопель або маку снодійного, які ростуть на конкретній ділянці. Ст. 310 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин [1]. Під час огляду місця події (ст. 237 КПК України) [3] встановлюється кількість рослин, а також вилучаються об'єкти (рослини маку або коноплі) для проведення експертизи. У протоколі необхідно вказувати, які саме рослини вилучені, їх кількість, умови вилучення. До проведення огляду місця події можна залучати спеціалістів (спеціаліст-криміналіст, експерт-ботанік, агротехнік). Відбір зразків рослин (конопель або маку снодійного) фіксується за допомогою фотографування або відеозапису, про що зазначається в протоколі. Спеціаліст-криміналіст, залучений до огляду місця події з метою відбору зразків, повинен зафіксувати розміщення земельної ділянки відносно стійких орієнтирів на місцевості та за системою координат GPS, загальний вигляд посіву та зовнішній вигляд рослин засобами відео та фотозйомки.

Спеціаліст-агротехнік допомагає визначитись щодо дикого чи культурного характеру посівів нарковмісної культури (маку, коноплі), року збору врожаю тощо.

Спеціаліст-ботанік, за потреби, допомагає визначити рід, вид, форму рослинного об'єкту (наприклад, визначення форми маку: опійної, олійної, дикоростучої, декоративної, що виявлений на певній ділянці).

При вилученні свіжих рослин – необхідно їх підсушити при кімнатній температурі, щоб не допустити процесу гниття і потім запакувати в паперові пакети. Не слід використовувати при упаковці свіжих рослинних об'єктів поліетиленову або пластикову упаковку: речовини в такій упаковці можуть прогнати. З кожного поля посіву рослин конопель відбирається (не на краю поля!) не менш як по 5 рослин із 5 місць посіву, а саме з чотирьох боків поля - південного, північного, західного, східного, а також із центру земельної ділянки. Відібрані рослини поміщують у паперові пакети. Якщо рослини висушені, то дозволяється упаковувати їх і у полімерні пакети. Якщо відібрані зразки рослин необхідно зберігати протягом деякого часу до проведення аналізу, то їх слід зберігати в темному, сухому та прохолодному місці. Під час відбору зразків рослин конопель за фактами незаконного посіву необхідно проводити відбір цілих рослин (корінь, стебло, листя, верхівки суцвіття) з метою належної родової та видової ідентифікації. У разі відбору зразків рослин конопель за фактами промислового вирощування конопель родова їх належність є другорядною, а кількісне визначення ТГК в рослинах є першочерговим завданням дослідження, тому немає потреби вилучати цілі рослини.

При виявленні незаконних посівів одним з основних завдань є встановлення кількості рослин конопель, які ростуть на конкретній ділянці. З метою уникнення непорозумінь при проведенні цієї процедури рослини треба рахувати безпосередньо на тому місці, де вони ростуть. При цьому рослини рахуються по корінню і ні в якому разі не по верхівках. Особливу увагу слід звернути на те, що рослини можуть мати розгалужене стебло і при транспортуванні можуть розламатися. У випадку виявлення незаконних посівів на незначних ділянках, кількість рослин рахується безпосередньо на ділянці, де вони ростуть. У разі, коли посіви займають значну площу – понад декілька гектарів, кількість рослин підраховується за спеціальною формулою (з чотирьох сторін ділянки на відстані 15-20 м від її країв та в центрі визначається кількість рослин на 20м²).

Зразки рослин повинні бути упаковані з метою їх надійного збереження, а упаковка засвідчена підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у слідчих діях. Горловини пакетів, в які поміщені рослини, перев'язуються мотузкою (ниткою), кінці якої опечатуються биркою.

При вилученні нарковмісних рослин не дозволяється: оклеювати бирку та пакет липкою стрічкою, нецільно зав'язувати вузол на горловині, опечатувати тільки верхівки, а корені залишати відкритими, упаковувати в полімерні матеріали.

Правильне вилучення, упакування та зберігання нарковмісних рослин допоможе підвищити як якість окремо проведеної експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, так і ефективність розслідування в цілому.

Список використаних джерел:

1. Сколько украинцев употребляет наркотики: Венедиктова назвала шокирующие цифры <https://tsn.ua/ru/ukrayina/skolko-ukraincev-upotreblyayet-narkotiki-venediktova-nazvala-shokiruyuschie-cifry-1895707.html>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.08.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2022).

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Інна Анатоліївна СТРОК,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету в внутрішніх справах*

У процесі досудового розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров'я особи, слідчим обов'язково призначаються судові експертизи. Судовою експертизою визнається дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінального провадження, що знаходиться у розпорядженні органу досудового розслідування чи суду [1].

Разом з отриманням інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій, під час розслідування умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, одним зі шляхів одержання фактичних даних є використання спеціальних знань у формі судової експертизи та залучення експерта.

Так, під час узагальнення слідчо-судової практики у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти життя та здоров'я особи було встановлено, що слідчими призначалися ряд експертних досліджень, серед яких: судово-медична (100 %); судово-дактилоскопічна (65,2 %); судова трасологічна (46,9 %); судова медико-криміналістична (37,8 %); судова імунологічна (34,8 %); судова цитологічна (34,8 %); судова експертиза холодної зброї (30,3 %); судова балістична (4,5 %); судово-психологічна експертиза (6,1 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза (93,9 %); судова наркологічна (22,7 %); судова біологічна (4,5 %), судова фізико-хімічна (3,0 %) [2, с. 150].

Вчений Б. В. Романюк зазначає, що спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей спеціального виду, якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, а отже, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [3, с. 57].

Науковці В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль спеціальні знання визначають як незагальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою в ролі спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду у з'ясуванні обставин справи чи формування висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4, с. 22].

І. В. Віноградов, Г. І. Кочаров і М. О. Селіванов вважають, що діяльність експерта суттєво відрізняється від діяльності спеціаліста тим, що експерт є особливою процесуальною фігурою, а завданням експертизи є

аналіз певних даних з метою встановлення нових фактів, що мають значення для досудового розслідування справи. Крім того, висновок експерта має доказове значення [1, с. 10–15].

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи, і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК України) [5].

Участь спеціаліста й експерта в кримінальному процесі має багато спільного, зокрема, те, що вони залучаються за необхідності використання їх спеціальних знань. Але знання та навички спеціаліста використовуються лише для надання допомоги слідчому в безпосередньому виявленні, закріпленні та вилученні доказів, у проведенні судових дій і дослідженні доказів у суді, у застосуванні технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) і судових дій. Він може давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають під час провадження слідчих (розшукових) дій або під час судового розгляду, що зазначено в ч. 2 ст. 71 КПК України. Результати його діяльності відображаються в протоколі слідчої (розшукової) дії та в протоколі судового засідання, а також у додатках до них у вигляді складених планів, схем, діаграм, графіків, виготовлених ним дактилокарт, зліпків, фотознімків, фонограм, кіно- та відеофільмів тощо. Проведення ж експертизи за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду – це самостійна діяльність експерта. Він має справу з уже зібраними доказами, досліджуючи які, встановлює нові фактичні дані і складає висновок, який є докладним описом проведених експертом досліджень і зроблених за їх результатами висновками, обґрунтованими відповідями на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України) [5].

Різноманітність слідів, які виявляються під час розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров’я особи, дозволяє говорити про потенційну можливість під час такого кримінального провадження проводити всі основні види експертиз: криміналістичні, судово-медичні, хімічні, трасологічні, дактилоскопічні й інші. Отже, судова балістична експертиза призначатиметься слідчим з метою вирішення питань ідентифікаційного та діагностичного характеру. Наприклад, для встановлення конкретного екземпляра зброї, з якого було здійснено постріл; для дослідження стріляних куль, гільз, слідів пострілу. Із застосуванням знань експерта-медика та криміналіста є можливість встановити, чи є ушкодження на трупі вогнепальним, і встановити відстань, напрям і вид зброї, з якої було вчинено постріл. Для цього слідчий призначатиме медико-криміналістичну експертизу.

Основним завданням експертизи холодної зброї є встановлення належності до холодної зброї ножів, кинджалів, кастетів і схожих за

призначенням предметів, вилучених слідчим під час досудового розслідування. Крім того, експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення зазначених предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення заводське обладнання.

Під час призначення судової трасологічної експертизи є можливість ідентифікації або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь. Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів. Окрім цього, трасологічною експертизою у комплексі інших галузей можуть вирішуватися питання щодо дослідження нашарувань на одязі (взутті) – ґрунту, плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо [2, с. 155].

Основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед експертом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи. Експертиза слідів рук вирішує і низку неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта.

Якщо під час розслідування будуть виявлені сліди ніг людини або взуття з метою визначення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини, а також для ідентифікації людини за слідами босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття, слідчими буде призначатися експертиза слідів ніг людини та взуття [2, с. 155].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що при розслідуванні умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, та інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проводять: судово-медичну, судово-дактилоскопічну, судову трасологічну, судову медико-криміналістичну, судову імунологічну, судову цитологічну, судову експертизу холодної зброї, судову балістичну, судово-психологічну експертизу, комплексну психолого-психіатричну експертизу, судову наркологічну, судову біологічну, судову фізико-хімічну. Завдання окремих судових експертиз пов'язані між собою, а тому від правильності їх проведення, від повноти і грамотності поставлених на розсуд експерта питань залежить якість висновку.

Список використаних джерел:

1. Виноградов И. В., Кочаров Г. И., Селиванов Н. А. Экспертизы на предварительном следствии : справоч. Пособие. К : Госюриздат, 1959. 216 с.
2. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

3. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

4. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие. Киев : КГУ, 1987. 100 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

ПРОБЛЕМАТИКА КОНТРОЛЮ РЕЛОАДІНГУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Костянтин Юрійович АНДРОНОВ,

*старший судовий експерт сектору досліджень
зброї відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Євген Віталійович ГУРЕНКО,

*судовий експерт сектору досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

На сучасному етапі розвитку зброярної справи в нашій державі, а саме, при збільшенні обсягу зброї іноземного походження та великій вартості патронів до неї, у власників зброї виникає необхідність до самостійного спорядження патронів. Так при самостійному спорядженні патронів існує декілька проблем, такі, наприклад, як неякісне виготовлення із недотриманням норм виробництва, що може призводити до травмування стрільця, а також випуск переспоряджених патронів у незаконний обіг, для подальшого використання у злочинній діяльності.

Релоадінг (англ. – “переспорядження”) – процес самостійного спорядження патронів з використанням частин патронів, що вже були у використанні, нових або навіть саморобного виготовлення. На теперішній час, в Україні, мисливцями та власниками зброї широко використовувався релоадінг патронів до гладкоствольної зброї. Що обумовлено рядом причин, в тому числі обмеженнями на законодавчому рівні. Але зважаючи на великі темпи розвитку та розширення ринку нарізної вогнепальної зброї, а також дефіцитом та великою вартістю патронів до такої зброї у населення виникла необхідність у самостійному спорядженні патронів.

Треба зауважити, що у країнах ЄС та США процес самостійного спорядження патронів носить не лише матеріальну вигоду, але і має великий внутрішній сенс – стрілець - зброя – патрон [1].

За кордоном релоадінг застосовується для спорядження патронів як до гладкоствольної зброї, так і до дозволеної к обігу нарізної зброї.

Отже розглянемо деякі моделі пристроїв для самостійного спорядження патронів. На сучасному етапі виділяють наступні типи пристроїв: молоткові; важільні; автоматизовані.

Треба зауважити, що спорядження патронів здійснюється не у заводських умовах, але для релоадінгу використовується спеціально виготовлене на спеціалізованих підприємствах устаткування.

Молоткові набори. Класичний набір в комплектацію якого входять усі елементи (крім молотка) для релоадінга патронів. За допомогою даного набору можна виконати наступні операції: вирівнювання та калібрування дульця гільзи, капсульювання і декапсульювання, регульована посадка кулі на потрібну глибину, операцію обжиму. Головною перевагою даного набору перед стаціонарними верстатами є його мобільність. Показовим також є той факт, що молотковий набір має свій рекорд в книзі Гіннеса за "кількість споряджених патронів за сім років використання".

Важільні пристрої. Пристрої застосовуються для спорядження мисливських патронів для гладкоствольних рушниць. Прилад підходить як під стандартну гільзу, так і під високу гільзу. Прилад виконує 7 операцій.

Завальцювання дульця гільзи на приладі може виконуватися двома способами: "зірочкою" чи закруткою.

Зразки пристроїв для декапсуляції, зняття капсульного крімпа, сайзінга литих куль, а також спорядження патронів для нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, що регулюється застосуванням матриць різних типів.

Основою всіх наборів для перезарядки патронів служить невеликий вертикальний важільний прес. На рухомому повзунові або плунжері закріплюється особлива матриця для утримання гільзи. Верхня частина преса дозволяє закріплювати різні насадки і пристосування, починаючи від штока з голкою для вибивання капсулів, капсюлятора для запресовування нових капсулів, дозатора для пороху і матриці-штампа для обтискача кулі.

Розібравши наявні комплекси для саморобного спорядження патронів до гладкоствольної та нарізної зброї хотілося б зауважити на наявності так званих пристроїв контролю навіски пороху (ПКН) для патронів несмертельної дії.

ПКН. Відсутність серйозної конкуренції між вітчизняними виробниками травматичних патронів, заборона на імпорт аналогічної продукції з-за кордону приводять до того, що якість патронів на вітчизняному ринку досить нестабільна. Найчастіший брак, це істотні відхилення в навісці пороху, навіть в одній партії патронів одного виробника. Такий стан справ призвів до того, що силою ентузіастів і професійних стрільців було запропоновано спеціальне пристосування для контролю якості патронів під назвою ПКН (пристрій контролю навіски). ПКН дозволяє розвальцювати гільзу, висипати порох і зважити його на спеціальних вагах, повернути пороховий заряд і гумову кульку на місце й завальцювати гільзу, привівши патрон у вихідний стан [2, с. 322].

Однак, треба зауважити, що пристрої даного типу можуть бути залучені і для використання у злочинних цілях. А саме: переспорядження холостих (шумових патронів) у патрони травматичної дії, але з порушенням технічних норм; заміна еластичної гумової кулі на кулі із додаванням металевої стружки для збільшення уражаючої здатності; збільшення навіски пороху до максимальної межі.

Отже, хоча патрони виготовлені шляхом релоадінгу і виготовляються на обладнанні промислового (кустарного) виготовлення, але все ж таки

вони виготовляються у домашніх умовах. Що в подальшому, вірогідно, може призвести до негативних наслідків у вигляді пошкодження зброї з-за використання неякісних патронів і, можливо, травматизму особи, яка буде використовувати такі патрони, не слід також забувати про можливість їх незаконного обігу. Низька кваліфікація особи, відсутність культури релоадінгу патронів та постановка їх виготовлення на потік у домашніх майстернях, може спричинити непередбачувані наслідки, які полягають у травматизмі стрільця або у можливості подальшого використання їх в злочинних намірах.

Однак, слід зазначити, що релоадінг патронів у спеціально обладнаних майстернях, для потреб внутрішнього використання, наприклад виготовлення патронів в майстерні при стрілецькому клубі в цілому не буде мати негативних наслідків, оскільки таке товариство при переспорядженні патронів буде притримуватись всіх стандартів якості, котрі діють на теперішній час в Україні, а також відображати рух своїх виробів, тобто реалізацію патронів продавець–покупець.

Виходячи із змісту вищевикладеного, вбачається проблематика пов'язана із контролем обігу переспоряджених патронів, яка полягає у нелегальному продажі таких патронів і, відповідно, неможливістю контролю їх обороту уповноваженими державними органами, при умові їх виготовлення в домашніх умовах. В подальшому такі патрони можуть бути використані у зброї для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Як ми вважаємо, для уникнення таких негативних наслідків, продаж обладнання для переспорядження патронів, має суворо контролюватись державою та відбуватись на підставі дозволів, які будуть видаватись, наприклад дозвільною системою Національної поліції. Сертифікація патронів виконана на такому обладнанні має відбуватись за діючим інструкціями та наказами - підрозділами сертифікації МВС України. Разом з цим, для посилення контролю за оборотом переспоряджених патронів має сенс їх маркування фірмами та майстернями своїми клеймами, що зможе допомогти встановити особу, яка, наприклад, придбала та використала ці патрони для незаконних цілей. Перевірку власників такого обладнання слід покласти на відповідні підрозділи Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Андронов К.Ю., Гуренко Є.В. Релоадінг – поняття, обладнання, проблематика контролю та шляхи їх вирішення // Молодий вчений, № 10 (98), жовтень, 2021, с. 197-200
pfile:///C:/Users/Admin/Downloads/2403-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2379-1-10-20220116.pdf
2. Крикуненко О.Ю., Согор Т. Є. Пропозиції щодо внесення змін до Методики встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби/Теорія та практика судової експертизи і криміналістики:зб.наук.пр.редкол.:О.М.Клюєв, В.Ю.Шепітько та ін. Харків: Право,2020. Вип. 22, с.317-326.

АДЕРМАТОГЛІФІЯ ЯК АНОМАЛІЯ РОЗВИТКУ ПАПІЛЯРНИХ ВІЗЕРУНКІВ

Сергій Євгенович БАРКОВ,

*старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Для доказування вини в кримінальному процесі велике значення мають матеріальні речові докази. Одним з елементів сукупності зібраних речових доказів, які мають вагоме значення є докази дактилоскопічного походження, тобто сліди рук, які залишив злочинець на місці скоєння злочину, знарядді злочину. У подальшому, в межах проведення дактилоскопічної експертизи проводиться порівняльне дослідження виявлених на місці злочину слідів та наданих відбитків та відтисків пальців та долонь рук підозрюваного з метою ідентифікації конкретної особи.

Відбитки пальців рук є одним з найефективніших методів ідентифікації особи (підозрюваного, потерпілого, особистості невстановлених трупів) в рамках розслідування кримінальних проваджень, а також підтвердження особистості цивільних осіб (наприклад, відбитки в біометричному паспорті).

Однак, слід зауважити, що на сьогоднішній момент, у світовій практиці дактилоскопіювання живих осіб, зафіксовані декілька випадків, коли особа не може пройти прикордонний контроль через відсутність на пальцях рук папілярних узорів, що є аномальним явищем.

Відсутність папілярних узорів на пальцях рук визначено, як адерматогліфія. Дерматогліфіка (від грец. *δέρμα* - шкіра і *γλυφῆ* - гравірувати) - наука, що вивчає спадкову обумовленість малюнку, який утворюють лінії шкіри на кінчиках пальців, долонях і підшвах людини [1]. Адерматогліфія - це рідкісний генетичний стан, якому вчені виявили мутацію в гені *SMARCAD1*, який і є причиною розвитку такого стану.

Папілярні візерунки формуються на 24 тижні вагітності та не піддаються ніяким змінам на протязі усього життя, однак чинники, що лежать в основі формування і структури відбитків пальців під час ембріонального розвитку, поки недостатньо вивчені. Хоча все ж існує певний ген, який бере участь в процесі розвитку візерунків на пальцях, а також розвитку потових залоз, а саме *SMARCAD1*.

SMARCAD1 (англ. *SWI/SNF-related, matrix-associated actin-dependent regulator of chromatin, subfamily a, containing DEAD/H box 1*) – білок, який кодується однойменним геном, розташованим у людей на короткому плечі 4-ї хромосоми. Довжина поліпептидного ланцюга білка становить 1 026 амінокислот, а молекулярна маса — 117402.

Кодований геном білок за функціями належить до гідролаз, геліказ, регуляторів хроматину, фосфопротеїнів. Задіяний у таких біологічних

процесах як пошкодження ДНК, репарація ДНК, поліморфізм, ацетиляція, альтернативний сплайсинг. Білок зв'язується з АТФ, нуклеотидами, ДНК. Локалізований у ядрі, хромосомах [2].

Це рідкісне захворювання було виявлено у родині Саркер (Швейцарія). Вперше про нього стало широко відомо у 2007 році, коли до швейцарського дерматолога Пітера Ітіна прийшла молода жінка, яка мала проблеми з в'їздом до США. Її обличчя відповідало фотографії в паспорті, але митники не змогли зафіксувати її відбитки пальців, оскільки вони були відсутні. Під час огляду професор Ітін виявив, що жінка та вісім членів її родини мали однакові дивні симптоми - плоскі подушечки пальців та зменшену кількість потових залоз в руках. Працюючи з іншим дерматологом Ілаєм Шпрехером та аспіранткою Джанною Носбек, професор Ітін розглянув ДНК 16 членів сім'ї - семи з відбитками пальців і дев'яти без.

У 2011 році команда звернула увагу на ген SMARCAD1, який мутував у дев'ятьох членів сім'ї без відбитків, і визначила його причиною рідкісної хвороби. На той час про ген практично нічого не було відомо. Судячи з усього, мутація не спричиняла жодних інших наслідків для здоров'я, окрім впливу на руки. Мутація, яку вони шукали, вплинула на ген, про який, за словами професора Шпрехера, ніхто нічого не знав - саме тому на це знадобилися роки. До того ж, мутація вплинула на дуже специфічну частину гена, яка "вочевидь не мала жодної функції в гені, який також не має функції".

Захворювання отримало назву адерматогліфія, але професор Ітін ще назвав її "хворобою затримки імміграції" після того, як внаслідок захворювання перші хворі не змогли потрапити до США [3].

Отже, можна зробити висновок, що дане питання ще потребує ретельного вивчення у колах як науковців, так і експертів-практиків. На сьогодні, ця хвороба може не лише ускладнити перетин кордону певним особам, які мають це генне захворювання, а й унеможливити ідентифікацію особи в рамках проведення судової дактилоскопічної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Метод дерматогліфіки. URL: <https://subject.com.ua/biology/medical/90.html>
2. SMARCAD1. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SMARCAD1>
3. Як це - жити без відбитків пальців. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55459481>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТА ВИЛУЧЕННЯ ОКРЕМИХ СЕРВЕРНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ ЗБЕРІГАННЯ ДАНИХ

Сергій Олександрович БИЧКОВ,

*заступник завідувача відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

Однією із загальних проблем при проведенні дослідження серверів віртуальних контейнерів, файлових серверів, серверів баз даних є відсутність розуміння судовим експертом їх початкової конфігурації, взаємодії у локальній мережі та підключенні між собою окремих компонентів таких систем у місці, де проводиться їх вилучення. Фіксація такої інформації як мережеві налаштування маршрутизаторів, IP-адреси серверів (якщо налаштовано на статичну IP-адресу) може суттєво спростити дослідження для таких серверних систем, як мережеві дискові масиви, а також мережеві дискові масиви розширення. Такі системи зазвичай мають можливість підключення до них через мережевий інтерфейс (веб-інтерфейс, або спеціальне програмне забезпечення). Виготовлення файлів-образів з таких систем не завжди є можливим через значну кількість задіяних в неї носіїв інформації, що в свою чергу дає значний розмір виготовлених файлів-образів, який не можливо розмістити в пам'яті обладнання судового експерта. Крім того, такі системи зберігання даних не завжди використовують стандартні технології віртуалізації типу RAID, що призводить до неможливості визначення конкретного рівня віртуального RAID-масиву та об'єднання виготовлених файлів-образів у віртуальний RAID-масив за допомогою програмного забезпечення судового експерта.

Існує велика різниця в дослідженні звичайних системних блоків персональних комп'ютерів (СПБК) та деяких серверних систем, як наприклад, мережеві дискові масиви. Вона полягає у тому, що загальними методами описаними в методиках проведення досліджень для СПБК провести дослідження мережевих дискових масивів практично неможливо. Загальні методи досліджень СПБК передбачають виготовлення файлів-образів з носіїв інформації СПБК та їх подальше дослідження програмними засобами експерта. Виготовити файли-образи безпосередньо з носіїв інформації мережевих дискових масивів частіше за все неможливо в зв'язку з особливостями специфіки контролерів до яких вони під'єднані та самих інтерфейсів під'єднання. Наявне апаратне обладнання не завжди може відтворити певний контролер, що унеможливає фізичне підключення носія інформації до робочої станції експерта. Виготовлення файлів-образів шляхом завантаження в оперативну пам'ять мережевих дискових масивів спеціальних завантажувальних операційних систем на базі ядра Linux, до складу яких входить програмне забезпечення для виготовлення файлів-образів з носіїв інформації також неможливий в

зв'язку зі специфікою архітектури мережевих дискових масивів та відсутністю відповідних інтерфейсів під'єднання зовнішніх носіїв інформації.

Підключення та робота з мережевими дисковими масивами здійснюється через спеціальне програмне забезпечення, яке ідентифікує у локальній мережі дисковий масив, здійснює його конфігурацію, надає доступ до користування певним користувачам та виконує інші сервісні операції зі сховищем. Таким чином, відсутність зазначених мережевих налаштувань, які вносяться під час ініціалізації дискового масиву унеможлиблює отримання будь-якого доступу до інформації, яка в ньому збережена.

Окремо необхідно зазначити про фіксацію підключення між собою дискових процесорів та дискових масивів розширення. Дисковий масив розширення не може виступати як окремий об'єкт дослідження, оскільки він призначений для розширення існуючого дискового масиву і може досліджуватись тільки в сукупності з дисковими процесорами та іншими дисковими масивами розширення, які об'єднані між собою у конкретну послідовність за допомогою спеціальних кабелів через зовнішні роз'єми SAS. В такій системі дисковий процесор є керуючим пристроєм та конфігурує через мережевий інтерфейс всі інші пристрої об'єднані в загальну систему збереження даних. Тому для проведення повного дослідження таких систем вкрай важливо розуміти їх підключення на момент проведення вилучення зазначеної техніки. Рекомендується залучати до проведення вилучення спеціалістів з знаннями у певній галузі комп'ютерних мереж та систем.

Також при можливості слід фіксувати конфігурацію контролерів віртуальних RAID-масивів з метою розуміння кількості задіяних дисків у окремих масивах, а також специфікації безпосередньо самого RAID-масиву (RAID0, RAID1, RAID5, тощо). Фіксація конфігурацій налаштованих RAID-масивів серверних систем, також може суттєво полегшити проведення дослідження таких систем та спростити відтворення віртуального RAID-масиву у робочому середовищі експерта.

Слід зауважити і про те, що доступ безпосередньо до даних, які зберігаються у таких мережевих сховищах, якщо він відбувається за допомогою веб-інтерфейсу або спеціального програмного забезпечення, може бути обмежений за допомогою логіну та паролю облікового запису користувачів таких мережевих сховищ. Якщо існує можливість отримати такі авторизаційні дані їх також необхідно зафіксувати у протоколі слідчої дії.

Не менш важливим є фіксування налаштувань мережевого обладнання (роутери, маршрутизатори), яке використовується для об'єднання комп'ютерних систем, що будуть вилучатись. Розуміння того, чи було налаштоване статичне отримання IP-адреси (якщо так, необхідно зафіксувати конкретний IP-адрес присвоєний пристрою), чи динамічно за протоколом DHCP (у цьому випадку необхідно розуміти діапазон IP-адрес, що виділяються, а також підмережу) може надати можливості в ході

проведення дослідження під'єднатися до мережевого сховища, використавши конкретну IP-адресу.

Сукупність та послідовність наведених дій при проведенні слідчої дії, метою якої є вилучення окремих серверних систем із залученням спеціаліста, що володіє знаннями у певній галузі знань комп'ютерних систем та мереж, дозволять у подальшому провести більш повне та результативне дослідження.

СПЕЦИФІКА СУДОВОЇ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВВЕЗЕНИХ З-ЗА КОРДОНУ

Валерій Олександрович БУШМІН,

*старший судовий експерт сектору
автотоварознавчих досліджень відділу
товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Євгеній Олександрович ЦАРИННИЙ,

*старший судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень лабораторії
товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної
діяльності Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Призначення транспортно-товарознавчої експертизи найчастіше відбувається з метою оцінки матеріальних збитків, завданих внаслідок пошкодження автомобіля (або іншого транспортного засобу). Також останнім часом є помітною тенденція до придбання авто на закордонних аукціонах; такі транспортні засоби досить часто мають видимі пошкодження, що спричиняє виникнення спорів між сторонами комерційного договору на ґрунті оцінки їх ринкової вартості. Внаслідок цього почастишали випадки проведення транспортно-товарознавчих експертиз у справах, пов'язаних із користуванням або купівлею-продажем імпортованих автомобілів, що були в експлуатації.

Специфіка імпортованих автомобілів, що були у використанні, як об'єкта судової товарознавчої експертизи має свій вплив на тактику її проведення. Зокрема, оцінювання ринкової вартості об'єкта ускладнюється тим, що автомобілі із США можуть оцінюватися дорожче, ніж аналогічні моделі з країн Західної Європи, завдяки можливості прослідкувати історію їх експлуатації та ремонтів. Крім того, оцінювання ускладнюється розширенням ринкової бази оцінки – для деяких марок автомобілів для об'єктивнішої оцінки потрібні не лише каталоги українських фахових ресурсів [1], але і їх комерційні та закордонні аналоги.

Оцінювання величини втрати товарної вартості транспортного засобу на дату оцінки ускладнюється тим, що імпортовані автомобілі із пошкодженням, як правило, зазнають відновлювального ремонту. Внаслідок цього точність висновку експерта залежить від достовірності

даних про митну вартість автомобіля, середньоринкову вартість ремонтно-відновлювальних робіт та запчастин, які було замінено.

До інших частих проблемних завдань товарознавчої експертизи імпортованих автомобілів відноситься визначення: дати виготовлення транспортного засобу; відповідності фактичної укомплектованості авто та зазначеної у нормативно-технічній документації; характеристик транспортного засобу згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності; відповідності проведених ремонтно-відновлювальних робіт встановленим у нормативних документах критеріям та інші [3].

Спектр вирішуваних завдань впливає на те, що автомобіль як об'єкт судової товарознавчої експертизи, навіть у рамках одиничного дослідження, вивчається декількома методами, відповідно до кожного з яких може бути проведено ряд вимірів. Транспортний засіб конструктивно містить певну кількість агрегатів, вузлів та механізмів. До основних конструктивних блоків відносяться: двигун, трансмісія, системи керування автомобілем, рама, підвіска, салон. Кожен елемент конструкції має власні маркувальні позначення, тому одним із основних завдань експертизи є, загалом, ідентифікація представленого на дослідження транспортного засобу, насамперед, через вивчення нанесених на нього маркувальних позначень. Носіями інформації про індивідуальне маркування можуть бути металеві, полімерні, паперові та інші поверхні, так і електронні блоки управління.

Об'єктивність результатів ідентифікації автомобіля, а також встановлення кореляції між характеристикам транспортного засобу, що були визначені в результаті проведення зовнішнього огляду та його ринковою вартістю на дату оцінки значно підвищується у разі використання експертом показань тахографа.

Тахограф – це електронний пристрій, який здійснює безперервну фіксація швидкісних даних транспортного засобу, відстеження маршруту руху, часу роботи та відпочинку водія. Цінність показань тахографа для товарознавчої експертизи автомобіля зумовлена тим, що у тахограф під час встановлення на конкретний транспортний засіб записується його ідентифікаційний номер (VIN). Завдяки цьому тахограф є додатковим джерелом інформації при встановленні ідентифікаційного номера автомобіля. Крім цього, дослідження тахографа дозволяє встановити чи здійснювалося несанкціоноване втручання в об'єкт.

Разом із вивченням даних тахографа, увагу слід звертати дані електронних блоків управління системами, які фіксують коди помилок функціональних систем автомобіля, зокрема, двигуна, рульової системи, тощо. Отримання доступу до інформації у пам'яті електронних блоків транспортного засобу відбувається з допомогою діагностичного устаткування: діагностичного процесора, тестера, сканера чи, окремих випадках, панелі приладів автомобіля.

Перед отримання даних з тахографа та електронних блоків автомобіля слід провести дослідження місць з'єднання (кріплення) маркованої панелі з іншими панелями кузова або рамної конструкції з кузовом автомобіля

(якщо автомобіль рамний) на предмет заміни промаркованого на підприємстві-виробнику фрагмента панелі, знаків ідентифікаційного маркування. Зокрема, проводиться огляд з метою виявлення: слідів заміни або демонтажу маркованої панелі, двигуна та інших деталей транспортного засобу; зварних швів нестандартного (незаводського) характеру, які визначають спосіб зміни та подальший облік маркувань на деталях; слідів хімічного травлення, які застосовуються для відновлення первісного вмісту маркувального позначення.

При застосуванні методів, які не впливають на стан об'єкта дослідження, проводиться дослідження ідентифікаційного маркування, записаного в електронних блоках управління. Отримані результати дозволяють не тільки виявити ідентифікаційний номер, записаний у блоці управління, але й перевірити факт можливої зміни заводських маркувальних позначень. Розбіжність маркування, записаного в електронному блоці, зі знаками ідентифікаційного номера на маркованій панелі та маркувальних табличках може свідчити про зміну маркувальних позначень автомобіля.

Під час огляду установлюється візуальна відповідність ідентифікаційного номера (VIN) даним, зазначеним у реєстраційних документах. При ідентифікації транспортного засобу установлювалися його марка, модель, модифікація, об'єм двигуна, дата виготовлення, його комплектність. Оцінка здійснюється переважно із застосуванням бази оцінки, яка відповідає ринковій вартості. Ринкова вартість визначається із урахуванням ідентифікаційних даних транспортного засобу та його технічного стану. Ринкова вартість враховує його комплектність, укомплектованість і фактичний технічний стан, термін експлуатації, величину пробігу, умови, в яких він експлуатувався (зберігався), особливості кон'юнктури ринку регіону [2, с. 169].

Визначення дати виробництва автомобіля проводиться на основі відомостей від виробника, які вказуються у VIN-коді. Відповідно до п.6.3.2. Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів (*далі* – Методика) про рік виготовлення повідомляють останні 8 знаків VIN-коду (за даними виробника). Якщо календарну дату виготовлення визначити неможливо, то за основу береться модельний рік виготовлення, визначений за його VIN-кодом, з урахуванням календарної дати першого документального підтвердження будь-якої дії з даним КТЗ, що зазначена у супровідних документах (дати придбання, дати оформлення митних документів, дати першої реєстрації КТЗ тощо) [4].

У разі якщо маркування різних складових частин транспортного засобу мають значні розбіжності у даті виготовлення, експерт може приймати їх як джерело інформації у сукупності.

Відповідно до Методичних рекомендацій, визначення ринкової ціни імпортованого автомобіля, що був у використанні доцільно здійснювати за порівняльним підходом. Виключеннями із цього правила є експертиза спеціалізованих або пошкоджених (розукомплектованих) автомобілів, коли доцільно застосувати витратний або комбінований порівняльно-витратний метод.

Маючи за основу відомості про ринкові ціни аналогічних транспортних засобів, експерт повинен виявити фактори, які впливають на підвищення / зниження вартості об'єкта експертизи. У якості методологічно-нормативної для оцінки таких факторів експерт повинен слід використовувати такі показники: коефіцієнт приведення вартості до його вартості в країні придбання (табл. 3.6 Додатку 3 Методики); процент додаткового збільшення / зменшення ринкової вартості КТЗ залежно від умов догляду, зберігання та експлуатації та залежно від наявності дефектів кузова, кабіни, рами (Додаток 4 Методики); рекомендовану вартість однієї нормо-години ремонтних робіт для легкових автомобілів (табл. 6.3 Додатку 6 Методики); оціночну трудомісткість відновлювального ремонту складових частин кузовів, кабін та рам легкового автомобіля (Додаток 7 Методики) [4].

Узагальнення вищенаведеного дозволяє констатувати, що автомобіль є джерелом різноманітної інформації, і в залежності від індивідуальної сукупності маркувань на представленому транспортному засобі, його конструктивних особливостей експерт вибудовує індивідуальний методичний підхід до дослідження об'єкта експертизи, спираючись на розроблений та рекомендований алгоритм. Об'єктивність результатів ідентифікації автомобіля, а також встановлення кореляції між характеристикам транспортного засобу, що були визначені в результаті проведення зовнішнього огляду та його ринковою вартістю на дату оцінки значно підвищується у разі використання експертом показань електронних блоків управління системами автомобіля.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні коефіцієнтів зниження / зменшення вартості легкових автомобілів у межах судової транспортно-товарознавчої експертизи.

Список використаних джерел:

1. Довідник "Бюлетень автотоварознавця" №124. *Інформаційно-обчислювальний центр Союзу експертів України*: веб-сайт. URL: <https://ivc.in.ua/?p=1654> (дата звернення: 21.06.2022).
2. Микитин О.З. Особливості транспортно-товарознавчої експертизи транспортних засобів, що ввозять із США та Канади. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2020. №23. С. 166-174.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5; у ред. Наказу від 26.12.2012 № 1950/5; із змін., внес. Наказом № 2770/5 від 05.08.2021. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print> (дата звернення: 17.06.2022).
4. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів: Наказ Міністерства юстиції України від 24.11.2003 № 142/5/2092; із змін., внес. Наказом № 3207/5/1033 від 21.10.2019. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text> (дата звернення: 21.06.2022).

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СПОСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОРГАНІВ СЛУХУ СТРІЛЬЦЯ

Володимир Вікторович ГРІДА,

*судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Євген Петрович СЕМЕНЕНКО,

*судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Стрільба з будь-якої вогнепальної зброї завжди супроводжується голосним звуком. Тому вуха стрільця завжди піддаються небезпечному для здоров'я шумового впливу, особливо під час стрільби в закритих приміщеннях. І саме тому одним з головних завдань стрільця є захист органів слуху.

Під час пострілу видається звук на дуже короткий час, але з великою кількістю звукових хвиль у верхніх діапазонах. Небезпека звуків для органу слуху визначається рівнем звукового тиску. Це математична величина, що виражається в децибелах – дБ (dB). Рівень інтенсивності (або звукового тиску) у децибелах не завжди відповідає фізіологічному відчуттю гучності звуку, тому що чутливість органів слуху людини не однакова до звуків різних частот. Потужність звуку в дулі вогнепальної зброї може сягати 150 дБ (A), а у вухах стрільця – всього на 10 дБ (A) менше. В таких умовах навіть один постріл може стати причиною незворотних порушень слуху. Ще вище навантаження на стрільбищі або на стрілецькому стенді, в тирі через велику кількість пострілів і їх відображень. Через занадто гучний шум ушкодження виникають, в першу чергу, у внутрішньому вусі. При цьому слід зазначити, що починаючи вже з 85 дБ (A), при тривалому навантаженні наступають незворотні порушення слуху, а звук пострілу вогнепальної зброї може створювати рівень шуму понад 150-170 дБ (A).

Найбільш простий та поширений спосіб індивідуального захисту органів слуху стрільця – це застосування протишумних вкладишів, а також навушників. Зараз зупинимось детальніше на кожному з цих видів.

У першу групу входять протишумні вкладиші, або так звані беруші. Вони виготовляються фіксованої і змінюваної форми. Зазвичай, протишумні вкладиші для стрільби виготовляють із пластику. Також можна зустріти моделі з полімерної глини, силікону, поліуретанового пінопласту. Ними звичайно користуються для захисту слуху від шуму низьких частот, що вважаються найбільш шкідливими для людини (низькі частоти, при однаковій гучності звуків, здаються тихіше). З недоліків можна назвати

індивідуальність використання. Тобто, не можна нікому давати свої вкладиші, оскільки вони знаходяться в тісному контакті зі шкірою, піддаються впливу вушної сірки. Ще один мінус полягає в тому, що цей захист слуху деяким чином знижує безпеку самого стрільця, бо крім зниження шуму пострілу, вони блокують і інші звуки. Тому людина не чує попереджувальні сигнали, звернення співробітників тощо.

Серед переваг протишумних вкладишів можна відмітити їх невеликі габарити – їх можна вмістити у кишеню. В разі забруднення їх нескладно почистити. Наприклад, стрілецькі протишумні вкладиші з наголів'ям “Radians Rad Band” являють собою змінні багаторазові силіконові насадки з запатентованою технологією “Jelli”™ [1]. Рейтинг шумозаглушення таких моделей 23 дБ. Також пластикові протишумні вкладиші пластинчастої форми дозволяють користувачеві сприймати мову, але при цьому ефективно придушують шкідливі шумові піки. Ця ж властивість є важливою перевагою у разі протишумних вкладишів “EP3 Sonic Defenders”™ [2].

До другої групи можна віднести навушники, найбільш простою формою яких є вкладиші-капсули. Однією з головних захисних характеристик таких вкладишів є їх вага. Справа в тому, що чим більше вага капсули, тим кращий захист вона забезпечує. Розрізняють пасивні та активні капсульні навушники. У пасивних навушників зазвичай пластиковий корпус з пінопластовими вкладишами. Важливим елементом з точки зору комфортності вкладишів-капсул, або як їх ще називають - міні-навушників, є те, що вони можуть оснащуватись несучими дужками, що виготовляються з пластмаси.

Протишумні вкладиші – ідеальний варіант для аматорського рівня. Вони підійдуть людям, які стріляють не особливо часто, і для яких стрільба є захопленням для розваги. Їх добре використовувати, наприклад, в тирі або під час полювання на нехижих звірів. Але тим, хто пов'язаний зі стріляниною професійно (військовослужбовцям, стрілецьким інструкторам і т. і.), буде потрібен більш надійний захист органів слуху. Таким чином, перевага протишумних вкладишів полягає в тому, що вони легкі, не займають багато місця, їх можна всюди носити з собою. Але в них є один серйозний недолік – протишумні вкладиші швидко забруднюються і у них короткий термін служби. Ще одним недоліком є те, що знижуючи шумовий тиск на десятки дБ (А), вони не можуть захистити кістки черепа навколо вуха, які теж є провідниками звукових хвиль.

Третя група – спеціальні захисні навушники – більш надійна категорія захисту органів слуху. Такий захист слуху надягається на голову і знаходиться з зовнішньої сторони вуха, на відміну від протишумних вкладишів, що вони вставляються у вушний канал. Ці пристрої теж розрізняються на пасивні та активні засоби захисту, що відрізняються між собою по функціональності. До переваг цих засобів індивідуального захисту органів слуху відносять високий захисний ефект, широкий асортимент і розширені функціональні можливості. Наприклад, активні навушники для стрільби часто доповнені системами радіозв'язку та іншими корисними

опціями. З недоліків можна назвати лише високу ціну і досить великі розміри, в порівнянні з протишумними вкладишами.

Отже, при виборі засобів захисту необхідно враховувати тип стрілецької зброї. Аналіз сили звуку при роботі з різними видами боєприпасів дав досить цікаві і несподівані результати. З'ясувалося, що немає надто великої різниці щодо гучності пострілів патронами основних калібрів мисливської стрілецької зброї, але при використанні короткого ствола патрони з великим пороховим зарядом видають більш гучний звук. Саме тому для забезпечення максимального захисту сьогодні у виробництві першокласних навушників потрібно використовувати виключно високоякісні матеріали та інноваційні технології, завдяки яким вдається захистити органи слуху стрільця від сторонніх шумів.

Список використаних джерел:

1. Radians Rad-Band. URL: <https://www.radians.com/products/radians-radband-2-banded-earplugs>
2. Беруши активные стрелковые Sure Fire EP3 Sonic Defenders URL: <https://punisher.com.ua/ru/berushi-aktivnye-strelkovye-surefire-ep3-sonic-defenders/>

АКТУАЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ОСІБ ЗА ГОЛОСОМ ТА МОВЛЕННЯМ

Любов Юріївна ДОЛЖЕНКО,

*судовий експерт сектору дослідження звуко- та
відеозапису відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

В умовах значного зростання рівня злочинності в Україні на теперішній час особливу роль в розслідуванні відіграє інформація, що характеризує різні сторони злочину, який вчиняється, а також характеризує особистість осіб, які його вчинили. Одним із найбільш ефективних засобів отримання такої інформації виступають криміналістичні обліки як різновид інформаційного забезпечення діяльності підрозділів ОВС при розслідуванні злочинів.

Одним із засобів збирання такої інформації виступає саме кримінальна реєстрація.

Метою кримінальної реєстрації є: накопичення корисної інформації для розкриття, розслідування й попередження злочинів; забезпечення умов ідентифікації об'єктів за допомогою облікових матеріалів; сприяння розшуку об'єктів, інформація про які міститься в реєстраційних масивах; надання у розпорядження карного розшуку, інших оперативних служб органів внутрішніх справ, слідчих та судових органів доказової, довідкової й іншої орієнтуючої інформації [1, с. 16].

Одним із проявів кримінальної реєстрації виступають криміналістичні обліки. Вони призначені для забезпечення діяльності ОВС при розслідуванні злочинів.

Ведення криміналістичних обліків – це один із найважливіших видів практичної діяльності правоохоронних органів, зокрема експертної служби МВС України, який відображає загальний рівень реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів [1, с. 8].

Затребуваним в умовах сьогодення є облік голосів і мовлення людини. Зростає кількість психічно хворих осіб, осіб в стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, які телефоном повідомляють про загрози мінування, а також телефонних шахраїв, вимагачів і інших злочинців, для виявлення яких допомагає облік голосів та мовлення.

Основні положення формування системи реєстрації об'єктів та (або) відомостей про них, порядок їх використання при розкритті, розслідуванні скоєних злочинів та профілактиці злочинності регламентується Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України [2].

Даний облік як і інші обліки експертної служби функціонують на трьох рівнях: центральному – (у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України); обласному – (у науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах); місцевому – (у підрозділах з експертно-криміналістичного забезпечення роботи).

Але фактично, оскільки деяких служб вже не існує, обліки здійснюються тільки на двох рівнях: центральному та обласному.

Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їх копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з органів досудового розслідування, прокуратури, судів, підрозділів, які відповідно до чинного законодавства мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, а також Національного банку України.

Сучасні технічні засоби дозволяють здійснювати звукозапис з телефонного трафіку, телевізійних та телекомунікаційних систем та їх частин як контактено – шляхом безпосереднього підключення, так і дистанційно – шляхом зняття звукових коливань з різних об'єктів (шибок, тонких стінних перегородок, працюючих агрегатів тощо) [3].

Голос і мовлення людини з давніх часів використовувалися для розслідування злочинів і викриття злочинців. На даний час найчастіше застосовується шляхом проведення пред'явлення для впізнання за мовленнєвим матеріалом (який зафіксований в аудіо чи відеозаписах або проведений за безпосередньої участі особи, що впізнається) та проведенням судової експертизи відео- та звукозапису.

В Україні функціонує криміналістичний облік голосів і мовлення людини. Цей облік формується з інформаційно-пошукових колекцій: голосів і мовлення, які формуються із записів голосів і мовлення осіб, що передають повідомлення (у тому числі завідомо неправдиві) про загрозу безпеці громадян та інші суспільно небезпечні діяння; голосів і мовлення осіб, щодо яких встановлено факти передачі повідомлень (у т.ч. завідомо неправдивих) про загрозу безпеці громадян та інші суспільно небезпечні діяння [2].

Анонімні повідомлення, які передаються експерту разом з порівняльними зразками, підлягають ідентифікаційному дослідженню.

Анонімні повідомлення, які надаються експерту без порівняльних зразків голосу та мовлення підозрюваного, підлягають лише діагностичним дослідженням, що уповільнює розкриття вчиненого злочину.

За допомогою діагностичного дослідження можна лише відповісти на питання: “чи брав участь громадянин “А” у розмові? Якщо так, то які саме слова та фрази ним промовлені?”. Але цього недостатньо для виявлення злочинця.

Отже, можна сказати, що ідентифікація особи за голосом та мовленням широко застосовуються у криміналістичній реєстрації та є актуальним способом встановлення криміналістично-значущої інформації. Але існують деякі проблеми, які потребують часу та врегулювання їх на нормативному рівні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальна реєстрація та криміналістичні обліки: курс лекцій / Кофанов А.В., Мендус С.І., Свобода Є.Ю., Індюкова В.В. Київ: ТОВ “Три К”, 2011. 148 с.
2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 06.07.2022).
3. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2022. 286 с.

ПРО ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Ірина Геннадіївна ЗАВДОВ'ЄВА,

завідувач відділу економічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

Одним із завдань вдосконалення експертної практики є постійне підвищення професійного рівня судових експертів. Нові вимоги, методи та підходи у розкритті злочинів вимагають системного поповнення спеціальних знань й оволодіння сучасними методами дослідження.

Розглядаючи питання професійної підготовки, не можна залишити без уваги і проблему професійного відбору судових експертів. Вплив людського чинника як потенційного джерела виникнення експертної помилки у криміналістичній літературі розглядалося багатьма вченими. Так, зарубіжні науковці А. М. Christensen, С. М. Crowder, S.D. Ousley, М.М. Houck [1] досліджують помилки, класифікуючи їх за потенційними джерелами виникнення, а саме: помилки, як прояв людського чинника (*“practitioner error”*), помилки приладів (*“instrument error”*), статистичні помилки (*“statistical error”*), помилки методу (*“method error”*). Проявом людського чинника є помилка оператора, що може бути випадковою або систематичною, а також пов'язаною з недбалістю чи некомпетентністю. Здебільшого вона є ненавмисною і такою, що не піддається кількісній оцінці. Помилка оператора може виникнути, коли переносять чи записують дані, у результаті невмілого використання приладів, неправильного вибору або застосування методу. Такі помилки дуже складно оцінити, оскільки в науковому сенсі вони не є помилками. Проте їх значення можна зменшити, застосовуючи відповідні процедури системи контролю якості, підвищуючи кваліфікацію персоналу, дотримуючись вимог методики проведення дослідження, тощо.

Спроможність запобігти експертних помилок в основному залежить від специфіки того чи іншого виду судової експертизи. В загальному вигляді В.О. Горбенко зі співавторами запропоновано шляхи щодо мінімізації впливу експертних помилок та забезпечення достовірності отриманих при дослідженні результатів [2].

В тому числі, важливим аспектом цієї проблеми є необхідність уважного підходу до відбору кадрів судових експертів.

Професійна придатність особи до діяльності в галузі судової експертизи може розглядатися в різних аспектах: з погляду його психологічних якостей; з погляду етики експертної діяльності; з погляду загальних питань професійної підготовки та структури його спеціальних знань.

Відомо, що особистість проявляється у діяльності, яка оцінюється через результат. Результат діяльності судового експерта визначається успішністю його професійної діяльності. Він залежить як від кваліфікації

експерта, так і від його особистісних якостей, ступеня їхнього розвитку та управління ними.

Крім того, процесуальний статус експерта передбачає, що він дає висновки по поставленим питанням від свого імені та несе за них особисту відповідальність. Це означає, що експерт формулює висновок у тому випадку, якщо повністю переконаний у правильності проведених ним досліджень. Саме принцип внутрішнього переконання є основою об'єктивності висновку експерта.

У свою чергу, зміст внутрішнього переконання судового експерта можна визначити як психічний стан, який утворюється в результаті дослідження матеріалів провадження з використанням спеціальних знань і виявляється у впевненості в тому, що зроблені ним висновки відповідають об'єктивній дійсності.

Тому, прийняти рішення з урахуванням внутрішнього переконання - означає усвідомити єдину правильність затверджуваного чи заперечуваного, мати обґрунтовану впевненість у істинності своїх думок й мати у своєму розпорядженні необхідний цього матеріал [3].

Не слід забувати, що, будучи цілеспрямованою психологічною діяльністю, процес формування внутрішнього експертного переконання носить чітко виражений вольовий характер і триває протягом усього часу проведення експертизи.

Таким чином, психологічні якості, які необхідні судовим експертам, як правило, формуються в процесі їхньої практичної діяльності. Вважається, що якщо протягом тривалого часу в експерта не сформувалася спостережливість, уважність, логічне мислення, то успішна робота в галузі судової експертизи неможлива через ризик постійних помилок і краще змінити професію [4].

Серед якостей, які також однозначно виключають можливість займатися експертною діяльністю, тобто визначають професійну непридатність експерта, слід назвати психічну неповноцінність та наявність дефектів органів чуття. Наприклад, важкі дефекти органів зору визначають непридатність особи для професії експерта-криміналіста.

Серед психофізіологічних якостей судового експерта слід назвати емоційну врівноваженість, здатність до зосередження, психологічну витривалість, здатність швидко перемикатися з одного завдання інше тощо.

Під час підбору кадрів мають бути використані наукові методи. У психології існують і застосовуються такі методи, за допомогою яких визначають властиві особі якості, необхідні для виконання певного виду діяльності: тестування, бесіда, спостереження, метод узагальнення незалежних характеристик, експериментальна перевірка психофізичних якостей.

Таким чином, вивчення психофізіологічних особливостей, необхідних для виконання роботи судового експерта, повинно здійснюватися спільними зусиллями професійних психологів та вчених в галузі теорії судової експертизи.

Список використаних джерел:

Christensen AM, Crowder CM, Houck MM, Ousley SD. Error, error rates and their meanings in forensic science. Proceedings of the 63rd Annual Meeting of the American Academy of Forensic Sciences, 2011 Feb 21–26; Chicago, IL. Colorado Springs, CO: American Academy of Forensic Sciences, 2011.

2. Завдов'єва І.Г., Горбенко В.О., Дяченко О.М., Черкашина Н.О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. Вип. 2, 2018. С.31-40.

3. Арсен'єв В.Д. К вопросу о внутреннем убеждении судебного эксперта. М.:ВНИИСЕ, 1982. С.147

4. Абрамова В.М. Значення професійних якостей судового експерта для подолання помилок при проведенні експертиз. // Збірник матеріалів круглого столу. К.: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2014. С.8-11

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА У ГАЛУЗІ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ОКРЕМИХ ЕТАПАХ OSINT РОЗСЛІДУВАНЬ

Олексій Андрійович КОЖЕВНІКОВ,

*завідувач відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Суттєвим чинником, що впливає на ефективну боротьбу з тероризмом в умовах воєнного стану, є своєчасне та якісне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єктів розслідування. Одним з перспективних джерел для отримання корисної та значущої (для кримінального провадження) інформації можна розглядати технологію отримання даних під назвою Open source intelligence (OSINT) – розвідка на основі аналізу відкритих джерел інформації. Базова ідея OSINT – цілеспрямований збір інформації щодо об'єкта зацікавленості з метою подальшої обробки та різновекторного контент-аналізу отриманих даних (створення “портрету” особи, виявлення неочевидних фактів чи зв'язків, прогноз її поведінки тощо)[1].

Процес пошуку та добування даних з використанням наведеної технології не є шаблонним, проте в ньому можна виділити окремі умовні етапи: підготовчі дії, збирання даних, порівняння даних, оцінка та обробка, аналіз, підготовка висновків.

Збирання інформації з відкритих джерел розпочинається з вивчення вхідних даних, або визначення ідентифікаторів, що окреслюють об'єкт пошуку. На цьому етапі аналізуються можливі напрямки пошуку та логічні зв'язки між вхідними даними, які здатні підвищити ефективність застосовуваних рішень. Зображення зовнішнього вигляду людини є достатньо поширеним ідентифікатором OSINT розслідувань [2,3, 4].

В процесі OSINT пошуку на етапах підготовчих дій, а також порівняння даних, критично важливим є використання спеціальних знань для повного, всебічного та науково-обґрунтованого вивчення відображень зовнішності людини. Специфікою даного виду розслідувань є потреба у якісному та водночас оперативному опрацюванні значної кількості зображень зовнішності з метою розмежування “схожих” та “тотожних” осіб [5, с. 23-24]. Наслідком попереднього хибного висновку, щодо тотожності/відмінності зображень осіб, яке ґрунтується на підставі суб'єктивного сприйняття ознак зовнішності, може бути некоректний кінцевий результат розслідування [6].

Структура зовнішнього вигляду людини складна й містить систему елементів – частин, деталей зовнішнього вигляду, які можуть бути цілком виразно виділені при візуальному вивченні. Криміналістично значущими елементами є помітні деталі зовнішньої будови органів і ділянок голови, обличчя, тіла, кінцівок людини, предметів одягу й носильних речей, наочні функціональні прояви людини, загальнофізичні дані (стать, вік та ін.).

З точки зору криміналістики зовнішній вигляд людини є предметом вивчення криміналістичної габітоскопії, що досліджує закономірності відображення ознак зовнішності людини на різних носіях інформації, розробляє рекомендації щодо застосування техніко-криміналістичних засобів та методів збирання, дослідження та використання даних про зовнішність з метою встановлення істини у кримінальному провадженні [7]. Найбільш суттєва роль в ідентифікації особи належить криміналістичній портретній експертизі, за результатами проведення якої встановлюється факт тотожності. Уповноваженими на проведення даного виду досліджень є спеціалісти, що мають кваліфікацію за експертною спеціальністю 6.2 “Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями” [8].

Під час проведення ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями вирішується *дві основні групи завдань* – ідентифікаційні та діагностичні:

- ідентифікаційні завдання - встановлення тотожності або відмінності осіб, зображених на фото/відеозаписах або інших об’єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини.

- діагностичні завдання – встановлення факту придатності/непридатності для ідентифікації за ознаками зовнішності, визначення расово-етнічної, статевої, вікової належності людини.

В науковій літературі спеціальні знання визначаються як результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності в конкретній професії та спеціальності. Загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні — судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій [9, с. 278–286]. З огляду на специфіку проведення OSINT розслідувань найбільш оптимальною формою використання спеціальних знань у галузі габітоскопії є консультація спеціаліста під час проведення слідчої дії.

Проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що розвідувальна діяльність із використанням відкритих джерел збільшує можливості спеціальних служб, але в її роботі є критичні компоненти, на які необхідно звернути увагу. Найбільш вагомим є об’єктивна потреба в кваліфікованому експертному вивченні зовнішності осіб на окремих етапах OSINT розслідувань, що підвищує ефективність та результативність процесу прийняття кінцевих рішень.

Список використаних джерел:

1. Буслов П. В., Зоренко Д. С., Рябуха Ю. М. Використання технологій OSINT для отримання пошукової інформації : практичний poradnik. Х.: ІПЮК для СБ України, 2021. 28 с.
2. Шепітько В. Ю., Білоус В. В. Роль сучасних інформаційних технологій у встановленні особи злочинця. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 14. С. 5–11.
3. Ідентифікація російського військового-мародера з Polaroid та виправлення помилки Мінцифри. URL <https://informnapalm.org/ua/identyfikatsiia-rosiiskoho-viiskovo/> (дата звернення: 17.08.2022).

4. Мародерство в Бучі: встановлені особи 10 військових рф. URL <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/02/novyna/suspilstvo/maroderstvo-buchi-vstanovleni-osoby-10-vijskovux-rf> (дата звернення: 17.08.2022).

5. С.О. Шевцов, О.А. Кожевніков. Консультації спеціаліста на стадії досудового розслідування : практ. посібник / М-во внутр. справ України; Експертна служба; Харківський наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр./ Харків, 2020. 43 с.

6. Каткування та вбивство українського полоненого: Molfar ідентифікує військових злочинців URL <https://www.molfar.global/blog/terrorist> (дата звернення: 17.08.2022).

7. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Філія вид-ва “Право”, 2020. 752 с.

8. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. Ковальов К.М., Коструб А.М., Павленко О.С., Чашницька Т.Г. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021 48 с.: з іл.;

9. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наталія Миколаївна КОСМІНА,

*завідувач відділу дослідження матеріалів,
речовин і виробів Харківського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, що закріплено на конституційному рівні (ст. 16 Конституції України) [1].

Довгий час вважалося, що природа сама здатна піклуватися про себе. Сьогодні стає ясно, що це - загальна помилка. Людина вже давно стерла межі між природним і штучним, підпорядкувавши технологіям навіть власну природу. Влада над природою зробила нас - людей - об'єктами техніки [2, с.33].

Сучасні технології дозволяють людині перетворювати природу. Ми навчилися створювати нові форми життя, нові способи взаємодії з навколишнім середовищем, нові методи контролю над виникненням і розвитком живого. Але такого роду втручання призвели до створення нової стадії розвитку людини, на якій наша людська природа вже не завжди може бути названа "людською". Перетворюючи навколишнє середовище, ми стали перетворювати свою власну природу. Прогрес кидає виклик традиційним поняттям про життя, існуючій моралі і взаєминам між людьми.

В Україні спостерігаються суттєві регіональні відмінності екологічного навантаження та сучасного стану екологічної безпеки територій, що обумовлено різноманітністю природокористування та господарською діяльністю населення. Екологічні проблеми суттєво обмежують соціально-економічний розвиток суспільства, котрий знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з якістю навколишнього природного середовища. Розвиток збалансованої системи раціонального природокористування, у поєднанні з адекватною структурною перебудовою промислового потенціалу, що враховує мінімізацію антропогенного навантаження і забезпечення соціальної захищеності людини стане основою забезпечення і стабільного розвитку держави.

На підставі проведеного аналізу до найбільш суттєвих факторів забруднення, відносяться: 1) забрудненість території агрохімікатами, які можуть не тільки допомогти задоволенню зростання попиту на продовольчі продукти у світі, але й залишити спадщину у вигляді забруднення ґрунтів та деградованих агроєкосистем; 2) бойові дії, які проходили/проходять на території України.

В результаті збройної агресії Російської Федерації проти України на звільнених територіях Донецької та Луганської областей, територіях, окупованих незаконними збройними формуваннями, виникли гуманітарна проблема забруднення вибухонебезпечними предметами (у тому числі

найбільш небезпечними – саморобними вибуховими пристроями) та надання допомоги жертвам, постраждалим від них. Крім того, в результаті двох світових війн та тривалої неконтрольованої військової діяльності значні території України залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами, внаслідок чого існує небезпека для життя громадян та провадження господарчої діяльності населення.

Сьогодні в світі питанню очищення територій від вибухонебезпечних предметів присвячена велика кількість наукових праць та іншого інформаційного матеріалу. Нажаль Україна через бойові дії залишилась не осторонь даної проблеми. Варто зауважити, що у спадок від Другої світової війни в землі та у водних акваторіях залишилась величезна кількість смертоносно зброї, яка не вибухнула і чекає свого часу.

Наступним суттєвим фактором забруднення є використання пестицидів. Пестициди — це хімічні сполуки, які використовуються для боротьби з небажаними рослинами, тваринами та мікроорганізмами (тобто бур'янами, комахами-шкідниками та збудниками захворювань). Пестициди, такі як гербіциди, інсектициди, фунгіциди, протимікробні та дезінфікуючі засоби, регулярно застосовуються в сільському господарстві, щоб підвищити врожайність та захистити продукцію, включаючи продукти харчування та корми для тварин, при зберіганні та транспортуванні.

При вживанні такої продукції людини і тварини піддаються впливу пестицидів у невеликих кількостях.

До особливостей пестицидів як забруднювачів навколишнього природного середовища належать такі фактори:

- неупередженість їхньої циркуляції, що зумовлено навмисністю внесення їх у середу та неможливістю встановити очисні споруди;
- неможливість значно зменшити норми внесення, оскільки пестициди втраять ефективність;
- біологічна активність, оскільки пестициди відбирають саме за цією ознакою;
- контакт із пестицидами великої кількості людей та корисних тварин;
- стійкість пестицидів у біологічних середовищах та здатність накопичуватися у харчових ланцюгах.

Хімічне забруднення ґрунтів – небезпечний вид деградації екосистеми. Воно зачіпає всі природні середовища проявляється на локальному, регіональному, глобальному рівнях; забруднюючі речовини безпосередньо впливають життєздатність всіх біологічних видів; їх надлишок викликає у живих організмів небезпечні захворювання, наслідки можуть закріплюватися генетично. Екологічна небезпека забруднення важкими металами у тому, що, будучи витягнутими з надр Землі, де вони перебували у термодинамічно стійкому стані, важкі метали входять у виробничі процеси.

Широко відомо, що надмірне використання пестицидів призводить до потрапляння до харчового ланцюга небезпечного рівня шкідливих хімічних речовин. Свіжі фрукти та овочі споживаються у дедалі більших кількостях, і саме свіжа продукція найбільш сприйнятлива до залишків пестицидів.

Безперечно, від застосування хімії у сільському господарстві людство відмовитися не може – надто великі будуть втрати врожаю. Однак використовувати ці небезпечні речовини слід розумно і лише у випадках, коли вони дійсно необхідні.

Аналізуючи вищевказане, зауважимо, що неприйняття заходів щодо контролю забруднення території нашої держави вибухонебезпечними предметами, а також різними агрохімікатами може призвести в подальшому до деградації агроєкосистем та екологічній катастрофі. Тому, важливим є визначення регіонів країни, де екологія компонентів довкілля знаходяться в найгіршому стані з метою спрямування фінансових ресурсів на впровадження природоохоронних заходів та зменшення негативного впливу на людину.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Галченко Ю.П. Экологические аспекты образования наноразмерных частиц при освоении недр. *Горный информ.-аналит. бюл.* 2007. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskie-aspekty-obrazovaniya-nanorazmernih-chastits-pri-osvoenii-nedr/viewer>

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ З ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Максим Сергійович КУЧА,

*начальник відділу вибухотехнічних та
пожежотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Олександр Леонідович ВДОВИЧЕНКО,

*заступник начальника відділу вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Метою огляду є виявлення відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК України) [1].

Огляд місця вибуху вимагає особливої організації і має характерні особливості в виявленні, фіксації та вилученні речових доказів. Головним чином це пов'язано з різноманітністю бойових припасів, що застосовуються і їх елементів.

Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби підризу, засоби ініціювання, інші вироби та пристрої, які містять вибухові речовини [2].

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори - спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду - шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [3].

До вибухових пристроїв військового призначення належать бойові припаси, що застосовуються для знищення живої сили і техніки в бою. Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК [3].

До основних конструктивних елементів бойових припасів відносяться: корпус; спорядження (заряд вибухової речовини); підривач.

До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [3].

У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі слід призначати експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста [3].

До подій, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів, належать: повідомлення про підготовку вибуху; виявлення вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують; учинення вибуху. На території Харківської області до 24 лютого 2022 року, під час оглядів місць події, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів, найчастіше зустрічались ручні гранати, реактивні протитанкові гранати, постріли з осколковими гранатами. Також часто зустрічались бойові припаси часів другої світової війни.

Після початку військової агресії Російської федерації на території Харківської області найчастіше зустрічаються наступні типи бойових припасів (вибухових пристроїв військового призначення), що не вибухнули або залишилися після вибуху: боєприпаси та їх конструктивні елементи до реактивних систем залпового вогню ("Град", "Ураган", "Смерч"); до керованих ракет "повітря-поверхня"; ракет до зенітних ракетних комплексів С-300. Також зустрічаються рештки балістичних та крилатих ракет після вибухів.

Безпосередній пошук вибухових матеріалів під час огляду місця події проводять спеціалісти-вибухотехніки Національної поліції України, залучення яких здійснюється лише за наявності ознак кримінального правопорушення, що передбачає в подальшому призначення вибухотехнічної експертизи. Вилучені вибухові матеріали повинен оглянути спеціаліст-вибухотехнік НПУ для визначення категорії вибухонебезпечності та надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними з метою приведення вибухових матеріалів у стан, що дозволяє їх перевезення, зберігання, дослідження [2].

У реаліях сьогодення, починаючи з 24 лютого 2022 року, у зв'язку з вторгненням Російської Федерації на територію України, а також щоденними ракетними обстрілами та бомбардуваннями, існує недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів для оглядів місць подій, пов'язаних із застосуванням та виявленням вибухових матеріалів. Тому, при огляді вибухових матеріалів можуть бути залучені відповідні спеціалісти за напрямками озброєння, а саме: спеціалісти із застосування ракетних військ та артилерії; піротехніки ДСНС України; спеціалісти військової авіації. Приймаючи до уваги, що майже всі вони приймають участь у

захисті України, то доцільно до оглядів місць подій із застосуванням бойових припасів залучати експертів-вибухотехніків НДЕКІЦ МВС України із експертною спеціальністю 5.2 "Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху".

Працівники поліції, які безпосередньо беруть участь в огляді місця події, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, захисні шоломи тощо), а також спеціальним одягом та взуттям.

Якщо серед залишків наявні вибухові матеріали, категорія вибухонебезпечності яких дозволяє їх подальше перевезення, зберігання та дослідження, на такі вибухові матеріали (у тому числі проби вибухових речовин) складається довідка про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів. Довідка про категорію вибухонебезпечності складається на кожне впакування і зберігається разом із цим упакуванням. Вилучені з місця події вибухові матеріали в розрядженому стані упаковуються слідчим за участю спеціаліста-вибухотехніка Національної поліції України (далі - НПУ) та криміналіста.

У разі виявлення вибухових матеріалів, категорія вибухонебезпечності яких не дозволяє їх направлення на експертизу, а потребує їх негайного знешкодження чи руйнування на місці виявлення (з дослідженням надалі залишків), після прийняття рішення про знешкодження (руйнування) вибухонебезпечного предмета (або речовини) проводять відповідні спеціальні вибухотехнічні роботи. З метою забезпечення якісного проведення експертизи фіксується максимальна кількість геометричних параметрів об'єкта. При цьому враховується оцінювання ризику та ступінь небезпеки.

У разі виявлення вибухових речовин спеціалісти-вибухотехніки НПУ відбирають проби вибухових речовин та складають Довідку про категорію вибухонебезпечності. У разі неможливості відбору проби вибухової речовини здійснюється її змив. При огляді місця вибуху в будівлі Харківської обласної державної адміністрації, вилучався уламок стіни з залишками кіптяви за якими в подальшому встановлювалась вибухова речовина, якою був споряджений вибуховий пристрій.

Забороняється втручатися в дії спеціалістів-вибухотехніків НПУ та відвертати їх увагу під час безпосереднього розряджання, руйнування або знищення вибухових матеріалів, а також давати доручення щодо прискорення проведення спеціальних вибухотехнічних робіт.

Зауважимо, що якісний і кваліфікований огляд місця вибуху, детальна фіксація обставин вчинення злочину та правильне вилучення речових доказів сприятиме подальшому належному їх дослідженню експертним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Інструкція "Про поводження з ВМ в органах і підрозділах НП України та підрозділах Експертної служби МВС України", затверджена Наказом МВС № 691 від 19.08.2019 року,

zareestrovana v Ministerstvi yustitsii Ukraini 4 zhovtnya 2019 p. za № 1081/34052 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text>

3. Постанова пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002: “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Катерина Євгенівна МАКАРУК,

*головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

Використання засобів пошуку Google. Google дуже уважно ставиться до захисту інтелектуальної власності і пропонує користувачам сервісу кілька методів захисту свого контенту на сторінках Інтернет. Наприклад, використання оптимізації сайтів за допомогою створення анкор-посилань для фіксації унікального контенту сайту або використання зв'язки з Google бізнес-акаунтом [1, 2].

Алгоритми індексування пошуковими роботами при створенні анкор-посилань, або анкор-аркушів для опису зображення, ефективно фіксують джерело походження інформації. Для створення анкор-посилань необхідно написати унікальні частини тексту на сторінках сайту, відзначити їх як анкор-посилання. Пошукові роботи Google при індексації відзначають матеріал веб сторінок, як першоджерело.

Захист авторства за допомогою фіксації метаданих зображень. Метадані EXIF (Exchangeable Image File Format), які прив'язані до властивостей графічного файлу, містять відомості про модель камери, її виробника, про дату та час створення знімка, витримки та діафрагму. Ці дані створюються автоматично при перетворенні необробленого "RAW-формату" цифрової фотоапарата в будь-який інший графічний формат, наприклад, "JPEG формат", "TIFF формат" та наступного запису файлу фотозображення. Автору необхідно лише мати певні навички роботи з графічними редакторами, щоб додати до метаданих унікальну інформацію про себе.

Якщо автор знімка має досвід роботи з редактором IPTC, він може зробити пакетну обробку необробленого фотоматеріалу, без вказівки основних технічних параметрів, а лише відзначаючи своє авторство на кожному знімку.

Однак, слід враховувати, що існує безліч редакторів метаданих, і досвідчений користувач може легко змінити метадані, що вже існують, на будь-які інші, що сильно ускладнює встановити оригінал графічного файлу.

Накладення водяного знака на зображення. Прозоре накладення водяного знака на зображення у вигляді підпису, напису чи логотипу - один із зручних способів захисту зображення від копіювання на веб-порталі.

Водяний знак можна накласти за допомогою різних графічних редакторів, таких як Adobe Photoshop, Watermark [3, 4].

Такий програмний додаток, як Digimarc, кодує водяний знак у візуальний шум, який можна розглянути тільки за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Досить важко позбутися зображення від водяного знака, навіть маючи досвід роботи з професійними графічними редакторами. У деяких випадках складність видалення водяного знака із зображення може перевищити цінність самого зображення.

Однак, останнім часом зазначений метод захисту графічних зображень в Інтернеті стає менш популярним через те, що водяний знак псує саме зображення і автори намагаються уникати такого захисту.

Заборона контекстного меню, прозоре зображення або порожній файл замість картинки. Контекстне меню картинки дає кілька варіантів для копіювання фото, а саме: “Зберегти картинку як...” або “Копіювати URL-адреси картинки”.

Змінюючи код веб-сторінки за допомогою JavaScript, jQuery, CSS, плагінів AntiCopy (для Joomla) або No Right Click Images Plugin (для WordPress), можна вимкнути контекстне меню для всіх унікальних зображень на сайті або в цілому веб порталі [2].

Зазначений метод захисту зображень часто зустрічається на сайтах Інтернет - магазинів відомих брендів.

Такий захист авторства досить надійний і для користувача з невеликим досвідом роботи з програмами може стати серйозною перешкодою для завантаження чужих графічних зображень з Інтернету. Недосвідченого в інформаційних технологіях користувача такий захист може зупинити та переконає його відмовитися від ідеї завантажити графічне зображення, авторство якого захищене таким чином.

Автори унікальних творчих зображень часто використовують спеціальний графічний редактор Adobe Photoshop, який дозволяє створити прозоре зображення одного розміру, що і оригінал і накласти цей шар-зображення на передній план картини за допомогою засобів “html редакторів” або “стилів css”. Згодом, використовуючи контекстне меню графіки, зберігається лише прозорий верхній шар без авторського зображення [3, 4].

За допомогою плагіна Photo Protect зображення можна покрити невидимим шаром (накладенням) і при збереженні зображення з сайту сторінки відкривається лише порожній файл.

Досвідчені користувачі можуть обійти зазначені захисту шляхом завантаження контенту сайту з використанням стороннього програмного забезпечення або вилучити необхідне графічне зображення з кешу веб-браузера, або просто зробити екран екрана з необхідним графічним зображенням і обробити його графічним редактором при необхідності.

Анонсування чи кроспостинг. Розміщення анонсів за допомогою спеціальних програм Best Persons, Piston Poster або анонсування вручну на інших сайтах, соціальних мережах або веб-ресурсах своїх майбутніх публікацій допомагає захистити авторство ще до створення унікальних сторінок із зображеннями [2].

Такий метод захисту підходить для зображень, які мають художню цінність, смислове навантаження та не використовуються в комерційних цілях.

З точки зору захисту авторських прав графічних зображень, що несуть художнє смислове навантаження, цей метод є одним із суттєвих і може діяти на попередження крадіжки контенту сайту.

Оглядом наведених методів можна зробити висновок, що всі наведені засоби захисту авторських прав графічних зображень мають як переваги, так і недоліки, крім того деякі методи можна застосувати до графічних зображень в мережі Інтернет, а інші безпосередньо до самого графічного файлу.

Як і у всіх сучасних системах, захисту авторського права чи системи безпеки, завжди рекомендується одночасно вибирати кілька методів захисту [5].

Виходячи з викладеного вище, зауважимо, що до захисту авторського права графічних зображень рекомендується створення сервісу, принцип роботи якого полягає у тому, що автор зображення завантажує до сервісу графічне зображення, безпосередньо сервіс розраховує хеш-суму файлу з відомими хеш-алгоритмами (наприклад, MD5, SHA1, SHA256 і т.д.). Потім публікує в базі даних розрахований хеш графічного зображення, дату публікації та відомості про авторів, що надалі зможе виступати як додаткове джерело встановлення авторства графічного зображення.

Список використаних джерел:

1. Каневский Сергей. Защита авторских прав в сети Интернет/ЛитРес: Самиздат, 2019. 97 с.
2. Игорь Ашманов, Андрей Иванов. Оптимизация и продвижение сайтов в поисковых системах/3-е издание, 2012. 463 с.
3. Божко А.Н. Photoshop CS. Ретушь и коррекция изображений/ М. "ДЕСС КОМ", 2002, 400 с., ил
4. Айсманн К., Палмер У. Ретуширование и обработка изображений в Photoshop/ М.: Издательский дом "Вильямс", 2008. 560 с. + 40 с. цв. ил. (3-е изд.)
5. Макарук К.Є. Бичков С.О. Захист графічних зображень від копіювання в мережі Інтернет. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" №18 (98)/2020, 1 том, 75 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗА ФАКТАМИ ВИЯВЛЕННЯ НЕВСТАНОВЛЕНИХ ТРУПІВ

Олена Володимирівна МАТАРИКІНА,

*заступник завідувача відділу біологічних
досліджень та обліку – завідувач сектору
молекулярно-генетичних досліджень
| Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

В результаті агресії проти України та у зв'язку з проведенням повномасштабних активних бойових дій значно зросла кількість фактів виявлення невпізнаних трупів у вигляді як поодиноких, так і стихійних захоронень. Ідентифікація невпізнаних трупів є однією з завдань судової молекулярно-генетичної експертизи. Процес ідентифікації невпізнаних трупів в Україні є можливим та проводиться за рахунок функціонування криміналістичного обліку - Центрального обліку генетичних ознак людини Експертної служби МВС (далі - ЦОГОЛ) з використанням автоматизованої інформаційно-пошукової системи "ЕМСІЛАБ" та комбінованої системи індексації ДНК-профілів "CODIS".

Згідно Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, затвердженої наказом МВС України 10.09.2009

№ 390 всі реєстраційні картки зі встановленими ДНК-профілями невпізнаних трупів, після перевірки за обліком на регіональному рівні та незалежно від її результатів, обов'язково направляються до Центрального обліку генетичних ознак людини для поміщення з метою подальшої перевірки [1].

Для поміщення ДНК-профілю до ЦОГОЛ, з метою перевірки на предмет встановлення фактів збігів спорідненості з ДНК-профілями зразків родичів зниклих безвісті осіб та ДНК-профілями, отриманими при дослідженні особистих речей зниклих осіб, необхідно щоб ДНК-профіль відповідав відповідним умовам якості (кількості встановлених локусів).

При розслідуванні даної категорії злочинів у слідчих виникають питання щодо виду біологічного зразка трупу, який необхідно відібрати та направити для проведення судової молекулярно-генетичної експертизи з метою встановлення генетичних ознак (ДНК-профілю).

Встановлення в процесі молекулярно-генетичного дослідження високоякісного ДНК-профілю, придатного для подальшої ідентифікації особи є актуальною проблемою при дослідженні біологічних зразків трупів у зв'язку з тим, що такі зразки, як правило, частково або значно деградовані (гнилісні зміни, дія термічних та/або фізико-хімічних факторів).

Біологічні зразки невстановлених трупів відбираються в установах судово-медичної експертизи та направляються слідчим до державних

спеціалізованих установ, до компетенції яких належить проведення молекулярно-генетичних експертиз з метою встановлення їх ДНК-профілів

В якості зразків біологічного матеріалу для проведення молекулярно-генетичної експертизи у трупів можуть бути відібрані зразки крові, тканини, нігті, зуби або кісткові рештки.

Вибір виду зразка біологічного матеріалу залежить від стану трупу та ступеня гнилісних змін тіла людини. Найбільш поширеним під час проведення судово-медичної експертизи трупу проводиться відбір його зразка крові на марлеву серветку з подальшим висушуванням. Але у зразках трупної крові деградація, тобто процес руйнування ДНК, може бути наявна ще до проведення відбору крові, через посмертні зміни в організмі людини. Тому нерідко при виражених гнилісних змінах трупу доцільніше відбирати інші зразки біологічного матеріалу для встановлення ДНК-профілю [2].

Нігтьові пластини, зуби та кісткові рештки є більш надійним джерелом ДНК в разі виявлення трупу зі значними гнилісними змінами. В якості зразка від трупу з незначними гнилісними змінами відбираються нігтьові пластини, які вилучаються з великих пальців рук або ніг.

В разі виявлення скелетованих решток, а також при виявленні тіл зі значним впливом термічної дії, відбираються зуби або кісткові рештки.

За загальними правилами з трупа, що має значні гнилісні зміни, доцільно направляти найменш змінені тканини, насамперед це щільні кістки тіла людини, наприклад, фрагменти епіфізарної частини трубчастих кісток (стегнова, плечова, великогомілкова), кістки тазу та скронева кістка черепа. Слід пам'ятати, що дія високої температури (вилучення кісткових решток з місць пожеж) та дії хімічних речовин також негативно впливають та подальше дослідження ДНК. У таких випадках для проведення молекулярно-генетичного дослідження слід направляти фрагменти кісток, які найменш підлягали дії руйнуючих факторів.

Зуби є одним з найкращих джерел ДНК завдяки своєму унікальному складу та розташуванню, вони значною мірою захищені від екологічних та фізичних умов, які прискорюють процеси посмертного розкладання і розпаду ДНК. Завдяки цьому ДНК, виділена з зубів, є більш високої якості та менш схильна до забруднення, в порівнянні з кістковою тканиною. Але при виборі зубів слід враховувати, що в якості зразка придатні цілі непошкоджені зуби без слідів стоматологічного втручання та карієсу, перевага серед усіх типів зубів надається молярам (великі багато корінні зуби) [3].

Вилучені зразки біологічного матеріалу заморожуються та в замороженому стані транспортуються до експертних установ або, за неможливості, висушуються та упаковуються в упаковку, що забезпечує циркуляцію повітря, для запобігання подальшому процесу деградації.

Після проведення судової молекулярно-генетичної експертизи реєстраційні картки з ДНК-профілями невпізнаних трупів направляються до ЦОГОЛ для подальшого поміщення та перевірки на предмет встановлення збігів ймовірної спорідненості з ДНК-профілями зразків

родичів зниклих безвісти осіб, або збігів з ДНК-профілями, встановленими в результаті дослідження особистих речей безвісти зниклих осіб.

В разі встановлення фактів збігів за ЦОГОЛ інформація про результати направляється ініціатору призначення експертизи та, за потреби, пропонується проведення додаткових молекулярно-генетичних експертиз для підтвердження або спростування фактів випадковості збігів.

Для можливості використання додаткових методів (дослідження мітохондріальної ДНК та молекулярно-генетичне дослідження за Y-хромосомою), а також для скорочення терміну додаткового дослідження зразка трупу після проведення судової молекулярно-генетичної експертизи розчин з виділеною ДНК невпізаного трупу передається на зберігання до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Підставою для передачі розчину є письмовий дозвіл на передачу та зберігання розчину з виділеною ДНК трупу від слідчого на етапі призначення судової молекулярно-генетичної експертизи, який направляється до експертної установи разом із постановою.

Таким чином, виважений підхід у виборі зразків біологічного матеріалу від трупу з урахуванням стану трупу і обставин його виявлення, отримання якісного ДНК-профілю, зберігання розчину виділеної ДНК невстановленого трупу для можливості проведення в подальшому додаткових молекулярно-генетичних експертиз, сприятиме встановленню особи невпізаного трупу та розслідуванню кримінального правопорушення в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390: МВС України: офіц. Веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

2. Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи, проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичної операції/МВС України Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; Національна поліція України, Головне слідче управління, Департамент карного розшуку. К., 2016. 15 с.

3. Зюбрий С. О. Объекты молекулярно-генетической экспертизы: исследование зубов человека: Актуальные вопросы досудебного расследования и тенденции развития криминалистической методики. Харьков, 2018. С. 77-79.

БАЧЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ЗБРОЮ” В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сергій Валерійович МЕЛЬНИК,

*завідувач сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Олег В'ячеславович ГРЕЦЬКИХ,

*старший судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Україна із здобуттям незалежності наприкінці ХХ ст. і до початку активної фази війни РФ проти неї на початку 2022 р. належала до держав з обмеженим доступом цивільного населення до зброї, залишаючись єдиною країною Європи, яка не має відповідного регулюючого закону, хоча законодавчі дискусії з цього приводу тривають з 1994 р. Подібний закон, в умовах стабільно високого рівня “озброєної” злочинності в Україні повинен стати стримуючим інструментом самозахисту громадян від кримінальних посягань. В умовах воєнного стану, в державі функціонує спеціальний закон щодо правових засад відсічі агресору з боку цивільних осіб з використанням зброї та на розгляді Верховної Ради України знаходиться прогресивний законопроект з регулювання цивільного обігу, де аналізуються їх сутність і концептуальні засади через дослідження понять “зброя” та “обіг зброї”.

На сьогодні Україна залишається чи не єдиною країною Європи, яка не має власного закону про зброю, що регулює її цивільний обіг та в національному законодавстві якої досі не унормовані й не визначені на нормативному рівні такі ключові поняття даної сфери як “зброя”, “обіг зброї”, “цивільне використання зброї” тощо. При цьому, дискусії навколо цієї проблеми на політичному, соціальному та правовому рівнях точаться доволі давно, починаючи з 1994 р., коли у Верховній Раді України з'явився перший законопроект “Про зброю”. В подальші роки подібні законопроекти неодноразово вносились на розгляд парламенту. У 2022 р. були зареєстровані ще два проекти законів – основний за №5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” (23.02.2022 р. був прийнятий за основу) та альтернативний за №5708-1.

Вказані проекти законодавчих актів концептуально є досить різними, проте їх поєднує спільна стратегічна мета –захист громадян України від стабільно високої “озброєної” злочинності. Необхідність заповнення даного законодавчого пробілу також обумовлена і вимогою частини 2 статті 6 Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї ООН 2001 р.,

ратифікованого Україною 04.07.2013 р. [1]. Отже, на початок 2022 р. в Україні склалися об'єктивні передумови для прийняття сучасного закону про зброю як рамкового законодавчого акту в сфері цивільного обігу зброї.

Повномасштабна війна РФ проти нашої держави з 24.02.2022 р. стала на заваді планам вітчизняних законодавців щодо подальшого розгляду проекту закону № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” та змінила конфігурацію підходів керівництва України в цій площині. Для організації правових засад масового спротиву населення агресору 03.03.2022 р. було прийнято Закон України № 2114-IX “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, яким надано права і можливість цивільним особам отримувати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї для участі у відсічі чи стримуванні збройної агресії Росії та/або інших держав; застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську зброю та бойові припаси до неї для тих самих цілей; звільнення цивільних осіб від відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [2].

Таким чином, концептуальне бачення закону про зброю в Україні набуло з кінця лютого 2022 р. нового дискусійного значення.

Центральною проблемою законодавчого пробілу в даній сфері є відсутність чіткого нормативного визначення понять “зброя”, “обіг зброї” та похідних від них категорій. Насьогодні у вітчизняному науково-правовому середовищі немає єдиного підходу до тлумачення вказаних понять, а в практичній площині спостерігається значний технічний прогрес як нових промислово виготовлених видів зброї, так і саморобних її зразків, що не вписуються у морально застарілі методичні стандарти. Натомість, на рівні експертної практики використовуються спеціальні терміни на позначення вогнепальної та холодної зброї. Така ситуація створює серйозні труднощі як для ефективної судової правозастосовної практики, так і для роботи судових експертів.

Аналіз спеціальних наукових та прикладних джерел дозволяє виділити ряд ключових, фундаментальних характеристик зброї: 1) матеріальні об'єкти у формі монолітних предметів, конструкцій, пристроїв, матеріалів, речовин, хімічних та біологічних сполук; 2) результат організованої цілеспрямованої діяльності людини; 3) спричинення ураження (впритул до летальних наслідків) живої цілі як основне призначення. У зв'язку з цим, доцільно з'ясувати як тлумачиться дане поняття у вище згаданих нормативно-правових актах України.

Так, пункт 1 статті 1 законопроекту с “Про право на цивільну вогнепальну зброю” дає наступне основоположне визначення зброї: “пристрій або предмет, спеціально виготовлений, конструктивно призначений та технічно придатний для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі, та який не має іншого прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення” [3]. Пропоноване законодавче тлумачення в цілому досить повно збігається із сучасним розумінням в середовищі науковців та відповідних фахівців. Вагомим є те, що на основі даного основоположного визначення законодавцем запропоновані дефініції

похідних від нього категорій зброї - вогнепальна, автоматична вогнепальна, гладкоствольна вогнепальна, гладкоствольна короткоствольна вогнепальна (травматична), довгоствольна (довга) та короткоствольна (коротка) вогнепальна, комбінована вогнепальна, напівавтоматична вогнепальна, нарізна вогнепальна, пневматична, вихолощена, учбово-розрізна, цивільна вогнепальна та бойові припаси, нагородна та деякі інші. Можна упевнено констатувати, що вказаний перелік дефініцій видів і категорій зброї є першим їх ґрунтовним законодавчим унормуванням, що, після прийняття в цілому і вступу в силу даного законопроекту сприятиме налагодженню цивілізованої моделі цивільного обігу зброї в Україні.

Натомість, чинний Закон України № 2114-IX від 03.03.2022 “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, оперуючи поняттями “вогнепальна зброя”, “мисливська нарізна зброя”, “мисливська гладкоствольна зброя”, “комбінована зброя”, “нагородна зброя”, “спортивна зброя”, не містить жодних їх нормативних визначень і уточнень [2]. Такий стан речей вочевидь пояснюється гострою нагальною воєнною необхідністю масової відсічі агресії ворога, в умовах якої приймався даний законодавчий акт та обізнаністю широких мас населення щодо побутового, ненормативного розуміння вказаних категорій.

Ще одним фундаментальним поняттям піднятої проблеми є обіг зброї. Аналіз даної проблематики засвідчив, що поняття “обіг зброї” досі не має розробленого теоретичного підґрунтя і розглядається переважно в контексті незаконного обігу зброї як кримінально значущого протиправного діяння. Тим вагомішим є спроба першого подібного тлумачення, запропонованого українськими законодавцями у законопроекті № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю”: “обіг зброї та/або основних частин до зброї, які мають ідентифікаційні номери - виробництво зброї, торгівля зброєю, продаж, обмін, дарування, передача, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, ремонт, вилучення, викрадення, втрата, вихолощення, деактивація, утилізація, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України” [3]. Таке визначення враховує практично весь можливий комплекс дій з обігу зброї цивільними особами в Україні.

Стосовно бачення обігу зброї в Законі України № 2114-IX від 03.03.2022 “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, його дух і контекстний зміст вказують на розуміння цього явища як особливого, вимушеного на період воєнного стану відносно вільного отримання і застосування зброї цивільними особами з метою захисту від збройного агресора, по суті – в умовах партизанської або близької до неї за сутністю війни. Таке розуміння, безперечно, є продуктом жорсткої воєнної необхідності першого етапу спротиву України агресії РФ та обумовлено суттєвою кількісною перевагою російських збройних сил. Нормативне регулювання цивільного обігу зброї в умовах воєнного стану є для України новою правовою проблемою і законодавчим викликом.

Законодавче забезпечення цивільного обігу зброї в Україні в умовах воєнного часу дозволяє зробити наступні висновки: а) станом на початок

2022 р. в країні склалися об'єктивні передумови, в тому числі соціально-правові, прийняття закону про зброю, що регламентував би її цивільний обіг як в більшості розвинутих країн світу; б) вибір моделі нормативного регулювання, що закладений в основному законопроекті № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” свідчить про його прогресивний юридичний характер, особливо в частині чіткого законодавчого визначення базових понять даної сфери (зброя, обіг зброї); в) в умовах військової агресії РФ проти нашої держави в 2022 р. воєнна доцільність обумовила тимчасову зміну підходів в регулюванні цивільного обігу зброї, що виявилась у нормативно закріпленому відносно вільному отримання і застосуванні зброї цивільними особами з метою захисту від збройного агресора та зняття відповідальності за такі дії.

Список використаних джерел:

1. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792#Text.
2. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
3. Про право на цивільну вогнепальну зброю: Проект Закону України № 5708 від 25.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360.

СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЯК ОЗНАКИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Дмитро Вадимович СИДОРЕНКО,

*аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна*

Інститут судової експертизи тісним чином пов'язаний із спеціальними знаннями, оскільки вони є її обов'язковою ознакою. У науковій літературі зустрічаються різні позиції авторів щодо визначення спеціальних знань у кримінальному судочинстві та з'ясування їх сутності. Вважається слушною точка зору М.Г. Щербаковського, який стверджує, що результативне використання в кримінальному судочинстві спеціальних знань безпосередньо залежить від їх змісту, ознак та носіїв, тобто осіб, які ними володіють та іменуються "обізнаними особами" [1, с. 43].

Б.В. Романюк до спеціальних знань відносить будь-які знання, у тому числі й окремі правові, але лише у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, і зазначає, що правові знання для слідчого, які він здобув як юрист, є фаховими, а група окремих правових знань про проведення слідчих дій, доказування, застосування криміналістичної техніки тощо є спеціальними. Під спеціальними знаннями слід розуміти "сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовуються для успішного вирішення завдань кримінального судочинства" [2, с. 76].

Під спеціальними знаннями пропонується також розуміти систему відомостей певної галузі науки або виду діяльності (ремесла), що застосовуються слідчим, прокурором, судом або залученою ними для цього особою для вирішення конкретних завдань кримінального провадження. Це сприятиме подальшим дослідженням форм та способів використання таких знань для вирішення юридичних конфліктів [3, с. 129].

І.І. Когутич стверджує, що спеціальні знання – це така сукупність професійних знань, навичок та вмінь, яка отримана в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, відповідає сучасному розвитку певної галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні (справі) [4, с. 114].

О.О. Бондаренко вважає, що при визначенні спеціальних знань слід враховувати не лише їх сутність, але й службову роль у системі кримінального судочинства, тісний зв'язок із теорією та практикою доказування, а саме з правилами збирання, перевірки та оцінки доказів. Обсяг правових знань, які повинні визнаватися спеціальними для слідчого,

прокурора і суду, визначається обсягом знань, які не є професійними для зазначених суб'єктів [5, с. с. 15, 16].

С.П. Лапта та Р.Л. Степанюк зазначають, що з кола спеціальних знань слід виключити лише знання в галузі права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин кримінального правопорушення та вирішенням питань кримінального процесуального характеру [6, с. 197].

Проаналізувавши точки зору вищевказаних авторів, запропонуємо власне визначення спеціальних знань у кримінальному процесі. Так, ними є знання в різних галузях, що отримані в результаті спеціальної підготовки чи досвіду та використовуються з метою отримання доказової інформації. Спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві є виключно знання неправового характеру. Правові ж знання є професійними знаннями для дізнавача, слідчого, прокурора, судді.

Список використаних джерел:

1. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : Автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2002. 20 с.
3. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряев С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 4 (44) 2019. С. 125-130.
4. Когутич І.І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України.* Том 12. № 2(33). 2015. С. 112-123.
5. Бондаренко О.О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2004. 260 с.
6. Степанюк Р.Л., Лапта С.П. Співвідношення правових і спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* № 1082. 2013. С. 196-199.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДНК-АНАЛІЗУ

Дар'я Русланівна СТЕПАНЮК,

*аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ДНК-аналіз у криміналістиці вважають найбільш вагомим досягненням ХХ-го століття та “золотим стандартом” ідентифікації завдяки надзвичайній точності результатів дослідження. З часу його впровадження у практику протидії злочинності минуло майже сорок років. Але в Україні до цього часу спостерігається дефіцит наукових досліджень з даної галузі криміналістичної техніки. Не проведено ґрунтовного аналізу її генези, сучасних можливостей і перспектив подальшого розвитку. Спостерігається певне відставання теоретичних розробок у сфері криміналістичного ДНК-аналізу від реалій і потреб правозастосовної практики. У зв'язку з цим актуальним видається здійснення наукового узагальнення з метою визначення основних етапів становлення та розвитку ДНК-аналізу в криміналістиці та судових науках.

Можливості вирішення ідентифікаційних і пошукових завдань розслідування злочинів за біологічними слідами досліджувались криміналістами і судовими медиками здавна. Проте до 1980-х років вони обмежувались тільки встановленням групової належності. Це мало певне значення для кримінальних розслідувань, але не йшло в ніяке порівняння із ідентифікацією особи, як наприклад, дослідження відбитків пальців рук. Тому винахід англійського генетика А. Джеффріса, оприлюднений у 1985 році, здійснив революцію у галузі судових наук. Новий спосіб ідентифікації людини був названий ДНК-дактилоскопія, оскільки так як і звичайна дактилоскопія надавав можливість з ідентифікувати особу за її біологічним матеріалом.

З того часу технології криміналістичного ДНК-аналізу стрімко розвивались. Розширювалась методологічна та технічна база, виникали та реалізовувались нові напрями, які дозволяли встановлювати біологічне батьківство і біологічну спорідненість людей, вирішувати ідентифікаційні завдання за незначною кількістю біологічного матеріалу, встановлювати невідомих злочинів за залишеними біологічними слідами тощо. Відповідно зараз вже можна використати декілька основних етапів розвитку криміналістичного ДНК-аналізу й окреслити його подальші перспективи.

У вітчизняній науковій літературі з криміналістики ці питання майже не досліджувались. Закордонні автори, навпаки, неодноразово висловлювались з приводу власного бачення минулого, теперішнього та майбутнього галузі криміналістичного ДНК-аналізу. Зокрема, це праці корифеїв цього наукового напрямку А. Джеффріса, П. Гілла та Д. Батлера, а також дослідження багатьох авторів, що розвивали різні технології криміналістичного ДНК-аналізу та проводили наукові огляди з його актуальних проблем в цілому. На підставі аналізу й узагальнення відповідних джерел можна уявити варіанти вирішення наукового завдання

щодо періодизації розвитку криміналістичного ДНК-аналізу, що сприятиме створенню цілісного уявлення про його сучасний стан і подальші перспективи в Україні.

Найбільш чітку періодизацію розвитку даної галузі представив Д. Батлер, виділивши чотири фази по десять років: 1) 1985-1995 – дослідження; 2) 1995-2002 – стабілізація та стандартизація; 3) 2005-2015 – розвиток; 4) 2005-2025 – удосконалення [1]. Кожна стадія відображає найбільш вагомні віхи становлення ДНК-аналізу, починаючи від перших наукових публікацій та випробування різних технік криміналістичного дослідження ДНК до впровадження новітніх інструментів і більш чутливих методів.

Щодо України спробу визначити стан розвитку криміналістичного аналізу у вітчизняній теорії та практиці здійснив Р. Степанюк, який констатував недостатній рівень теоретичних досліджень і на підставі аналізу наукових праць і експертної практики узагальнив відомості щодо впровадження основних технологій молекулярно-генетичних досліджень в установах судової експертизи [2, с. 69-71]. Проте періодизації зазначеного процесу згаданий автор не здійснював, тому відповідні положення потребують подальшого розвитку.

Здійснений нами аналіз наукової літератури надає підстави стверджувати, що у питанні періодизації розвитку сфери криміналістичного дослідження ДНК автори закладають в основу різні критерії, що і призводить до різних підходів. Такими критеріями насамперед є суто технічні аспекти, що дозволяє характеризувати основні етапи розвитку технологічних процесів ДНК-аналізу (окремі техніки дослідження, генетичні маркери, інструменти та ін.), та правозастосовні аспекти, коли враховуються строки впровадження певних методів ДНК-аналізу в практику протидії злочинності та стан їх нормативно-правового регулювання. Видається очевидним, що значущими є обидва аспекти. Причому перший є глобальним і дає можливість систематизувати процес розвитку криміналістичного ДНК-аналізу у світі в цілому, а другий має враховуватись при періодизації цієї галузі на національному рівні.

Таким чином, на глобальному рівні можна вести мову про кілька етапів становлення криміналістичного ДНК-аналізу, починаючи з формування передумов до його впровадження (до 1985 року) і безпосередньо винаходу та впровадження в практику (з 1985 року) за тими періодами, які визначив Д. Батлер, про що вказано нами вище.

В Україні впровадження методу криміналістичного ДНК-аналізу вперше було здійснено в 1992 році в установах судової експертизи (Н. Дяченко, Г. Кривда та ін.) і досі розвивається у сфері прикладної судово-експертної діяльності. Відповідні технології та інструменти динамічно впроваджуються в підрозділах Експертній службі МВС України, деяких Бюро судово-медичної експертизи та Національному науковому центрі “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса”. Разом з цим потребують подальших досліджень питання щодо оцінки сучасного стану та перспектив розвитку ДНК-аналізу як самостійної галузі криміналістичної техніки в системі науки криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Butler, John M. (2015). The future of forensic DNA analysis. *Phil. Trans. R. Soc. B.* 370: 20140252. <http://doi.org/10.1098/rstb.2014.0252>.
2. Stepaniuk, R. (2021). Forensic DNA Analysis: Development State and Prospects in Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 25(3), 60-80. <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.05>.

ЧОЛОВІЧИЙ ТА ЖІНОЧИЙ ПОЧЕРК: ВІДМІННОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Олег Миколайович ХЛІВНЯК,

*старший судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень відділу
криміналістичних видів дослідження Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Почерк кожної людини є розкриттям внутрішньої сутності душі. Це не зовнішні фактичні дані, а стан прихованого несвідомого. Почерк — це манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукопису. Почерк залежить від рівня розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Своєрідність почерку виявляється в певній сукупності загальних та окремих ознак [1, с. 99].

Дослідженням почерку займається судова почеркознавча експертиза, яка вирішує ряд ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [2].

Одним з діагностичних питань є можливість встановлення за ознаками почерку статі людини. Вчені-криміналісти, психологи, кримінологи, графологи та експерти-практики не мають єдиної думки з цього питання. Вчені-психологи та графологи наполягають, що за почерком можна визначити характер-людини, стать, професію і багато інших питань. Аналізуючи почерк чоловіків, вони відзначають більш дрібніший почерк, ніж у жінок. Також в основному простежується незграбність форм літер та спрощеність форм, прямо нахильність або часткова право нахильність. Написані літери можуть бути високими або вузькими, а розкид висоти в почерку досить великим. Лінії простежуються тверді та чіткі. Штрихи завершуються гострими розчерками, або взагалі обірвані одним рішучим рухом. Натиск пера від середнього до сильного. Лінії та літери динамічно прагнуть вперед.

Ознаки жіночого почерку: у жіночому почерку переважають м'якіші форми, вони схожі на відкриті зверху чаші або гірлянди. Форма букв жіночого почерку – трохи менш спрощена. Жінки воліють писати більше, ніж чоловіки, використовуючи при цьому нахил вправо. Літери переважно

цілісні, широкі або мають продовження-зв'язування. При погляді на такий почерк нам здається, що букви “ляються” потоком: вони округлі та м'які, позбавлені незграбності та жорсткості.

Так, якщо чоловік, який є зовні жіночним, а то й зовсім має нестандартну орієнтацію, писатиме “жіночим” почерком, а жінка, яка має розвинені чоловічі риси, розкриє свою сутність у вигляді чоловічого, грубого почерку.

Якщо виключити такі варіації розвитку подій, деякі відмінності та простежені закономірності як у чоловічих, так і в жіночих почерків все ж таки є. Дані відмінності диктуються, насамперед, особливостями у сфері психології. Ці закономірності у почерку можна простежити залежно від генетичних чинників, соціальних установок, виховання та еволюційної спадщини. Наприклад, жінка, яка досягла значних кар'єрних висот, особливо в суто чоловічому бізнесі, буде мати чоловічі ознаки в почерку. Зворотна ситуація на порядок більш рідкісна, чоловіки актори, представники шоу-бізнесу (з вираженою демонстративно-істероїдною жилкою) мають виражені жіночі ознаки почерку. В практиці частіше зустрічаються жіночі почерки за чоловічим типом.

Слід зауважити, що незважаючи на те, що в завданнях судової почеркознавчої експертизи є таке завдання як визначення статі виконавця, його висновки будуть досить ймовірними. Як ми вже казали раніше, почерк - це уособлення характеру людини і, якщо жінка має характерні чоловічі риси (жорсткість, рішучість і т. ін.), вони знайдуть своє відображення в почерку і, навпаки, в почерку чоловіка з м'яким, нерішучим характером відобразяться особливості жіночого почерку, що може заважати правильному встановленню статі людини.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ № 53/5 від 08.10.98 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ТА ЕКСПЕРТА, ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ТА ПОВНОТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК УМОВИ ЇХ УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент кафедри
права Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
заступник директора НДІ публічної
політики і соціальних наук*

Кримінальна процесуальна діяльність здійснюється з метою виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Саме вони визначають зміст та спрямованість дій його учасників. Досягнення цих завдань істотно залежить від повноти та всебічності дослідження обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) – доказуванню. Тому доказування як діяльність, зміст якої полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів (ч. 2 ст. 91 КПК України), становить основний обсяг та визначає характер кримінальної процесуальної діяльності, яка здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Однак слід зазначити, що самостійне та якісне здійснення сторонами дій по збиранню (виявленню та фіксації), перевірці (визначенню достовірності доказів та їх джерел) та оцінці (перевірці належності, допустимості, достовірності, достатності) доказів не завжди може бути здійснено ними самостійно. Навіть можна вести мову, що в цілому при можливості визначити загальний напрям доказування та його складових, здійснити певні дії пошукового або дослідницького характеру завдяки володінню знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, які можуть бути використані при встановленні відповідних обставин, сторони доволі часто просто взагалі не здатні.

Отже, можна вести мову про те, що спеціальні знання у кримінальному провадженні, носіями яких є спеціаліст та експерт, виступають важливим засобом досягнення мети та виконання завдань кримінальної процесуальної діяльності, умовою всебічного, повного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Але слід зауважити, що за своєю правовою природою участі та процесуальним статусом спеціаліст та експерт не особами, що належать до сторін кримінального провадження або потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Такий статус спеціаліста та експерта характеризує їх як незацікавлених в результатах кримінального провадження осіб.

Відповідно слід вести мову про те, що умовою їх участі у розслідуванні кримінального правопорушення та застосування ними спеціальних знань має бути незалежність спеціаліста та експерта від інших учасників кримінального провадження.

Висновок про те, що участь спеціаліста та експерта має ґрунтуватися на їх незалежності також підтверджується аналізом таких нормативно-правових актів як: Закон України «Про судову експертизу» (ст. 3, яка закріплює засади законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження), КПК України (ст. 79, яка передбачає відвід спеціаліста та експерта за наявності обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості), Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України (п. 3 якого до завдань Експертної служби МВС забезпечення відповідних осіб незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 5 якого дає вченому право обирати види, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності).

Узагальнення вище наведеного та положень вказаних документів дозволяє більш повно та чітко визначити основні умови залучення спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні. При цьому, слід вести мову про «статусний» та «функціональний» аспекти участі цих суб'єктів у кримінальному провадженні, які мають визначати ці базові вимоги. Так, ці засади мають характеризувати статус такої особи як незацікавленої у результатах кримінального провадження, а також характеризувати виконувану ними функцію – використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Як вбачається, такими засадами доцільно вважати: засади статусу – незалежність та неупередженість, а засади функціонального характеру – об'єктивність та повнота дослідження обставин кримінального правопорушення.

Відповідно слід вести мову, що ці умови участі спеціаліста та експерта мають отримати відповідні гарантії їх дотримання. Від повноти та ефективності їх забезпечення буде залежати всебічність, повнота дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже і можливість досягнення його завдань.

Щодо засад участі у кримінальному провадженні експерта, то забезпечення їх дотримання передбачено зокрема ст. 4 Закону України «Про судову експертизу (визначає гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку), ч. 2 ст. 69 КПК України (закріплює норму, що не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого), а також ст. 79 КПК України, яка передбачає можливість відводу експерта, зокрема з підстав його неупередженості. Щодо спеціаліста, то як вбачається, такі гарантії потребують свого опрацювання та належного нормативного закріплення. Адже КПК України, хоча і регламентує в ст. 79 питання відводу спеціаліста, але все ж таки недостатньо забезпечує гарантії його незалежності від сторін кримінального провадження та всебічності й повноти використання ним його спеціальних знань.

Отже, можна констатувати, що умовами участі спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні слід вважати їх незалежність і неупередженість, об'єктивність та повноту дослідження ними обставин кримінального правопорушення. Ці умови (засади) потребують свого організаційного, правового та процесуального забезпечення (гарантування). Це обумовлює актуальність продовження дослідження вказаного питання як частини проблематики забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

ЧАС, МІСЦЕ, ОБСТАНОВКА НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Володимир Михайлович ШЕВЦІВ,

*здобувач Закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
<https://orcid.org/0000-0002-4836-0895>*

Час, місце й обстановка є структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, без виокремлення типових ознак яких неможливо сформувати відповідну окрему криміналістичну методику.

Говорячи про обстановку вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, передусім варто зазначити, що вказані протиправні діяння вчиняються в сферах благодійної діяльності. При цьому сферами такої діяльності згідно з ч. 2 ст. 3 закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є: освіта; охорона здоров'я; екологія, охорона довкілля та захист тварин; запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; опіка і піклування, законне представництво та правова допомога; соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; наука і наукові дослідження; спорт і фізична культура; права людини і громадянина та основоположні свободи; розвиток територіальних громад; розвиток міжнародної співпраці України; стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України; сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні; сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану [1].

Крім того, сфери вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень можуть відповідати напрямам здійснення волонтерської діяльності. Зокрема, мова йде про: підтримку малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали

внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання волонтерської допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів; ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації; подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України; надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; надання волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок інфекційних (небезпечно інфекційних, особливо небезпечних інфекційних) хвороб та епідемій; надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин; тощо [2].

При цьому аналіз слідчої та судової практики з виявлення, розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вказує, що найчастіше вказані кримінальні правопорушення вчиняються у сферах: надання допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час

дії правового режиму воєнного стану для сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення (79,93 %); надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок дії правового режиму воєнного стану (13,61 %); надання допомоги закладам охорони здоров'я (6,46 %).

Крім того, варто зазначити, що діяння, пов'язане з незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, було криміналізовано 24.03.2022, а саме в умовах дії правового режиму воєнного стану. Відповідно, говорячи про час і обстановку вчинення окреслених кримінальних правопорушень, слід указати, що 100 % з них було скоєно під час воєнного стану. Останній згідно з ч. 1 ст. 1 закону України «Про правовий режим воєнного стану» є особливим правовим режимом, що «вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

Зокрема, відповідно до указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [4; 5]. Строк дії воєнного стану було продовжено відповідними указами Президента України з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб, з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб, з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб, з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 року строком на 90 діб, з 05 години 30 хвилин 21 листопада 2022 року строком на 90 діб.

Щодо місця вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, ними найчастіше є прикордонні регіони, оскільки значна частка гуманітарної допомоги отримується із-за кордону та проходить розмитнення. Зокрема, це Чернівецька, Закарпатська та Львівська області. Крім того, місцями вчинення вказаних кримінальних правопорушень є гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги, які функціонують у всіх регіонах України. Окремо варто вказати, що одним із способів отримання пожертв та гуманітарної допомоги, а також їх нецільового використання з метою отримання прибутку є створення відповідних дописів у соціальних мережах. Відповідно місцем учинення

вказаних протиправних діянь у такому разі варто вважати й кіберпростір, що значно полегшує зловмисникам досягти протиправного задуму, адже фактичне місцезнаходження правопорушника та місця продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку будуть різнитися.

Отже, час, місце й обстановка є взаємозалежними структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, які представлені сукупністю відомостей про часово-просторові та інші умови здійснення благодійної діяльності, пов'язані з реалізацією кримінального протиправного задуму.

Список використаних джерел:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
2. Про волонтерську діяльність: закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
3. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Голос України*. 24.02.2022. № 37.
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. *Голос України*. 24.02.2022. № 37.

МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ЗА ДОДЕРЖАННЯМ І ВИКОНАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Віталій Васильович МЕЛЬНИК,

*здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права
<https://orcid.org/0009-0001-8274-0517>*

Межі державного нагляду (контролю) у сфері пожежної безпеки обумовлені: по-перше, положеннями чинного законодавства, норми якого спрямовані на визначення правил та вимог у відповідній сфері; по-друге, адміністративно-правовими формами та методами, які можуть використовувати спеціально-уповноважені суб'єкти в процесі здійснення наглядової (контрольної діяльності); по-третє, колом органів державної влади, які відповідно до норм чинного законодавства уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) за відповідним напрямом; по-четверте, компетенцією суб'єктів, які уповноважені вирішувати завдання у досліджуваній сфері суспільних відносин.

Так, розмірковуючи про межі, які закріплюються на законодавчому рівні, варто відзначити, що вони відносять своє відображення у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Зокрема, відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» виключно законами встановлюються: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю); повноваження органів державного нагляду (контролю) щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг; вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності; спосіб та форми здійснення заходів здійснення державного нагляду (контролю); санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа [1]. Орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю) [1].

Окрім того, варто вказати, що законодавством встановлюються межі проведення планових та позапланових перевірок. Так, до прикладу, плановий чи позаплановий захід щодо суб'єкта господарювання - юридичної особи має здійснюватися у присутності керівника або особи, уповноваженої керівником. Плановий чи позаплановий захід щодо фізичної особи - підприємця має здійснюватися за його присутності або за присутності уповноваженої ним особи. Перед початком здійснення

державного нагляду (контролю) посадова особа органу державного нагляду (контролю) вносить запис до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (за наявності такого журналу у суб'єкта господарювання). Діяльність органів державного нагляду (контролю), пов'язана зі збором інформації, метою якого є отримання відомостей про масові явища та процеси, що відбуваються у сфері господарської діяльності, не вважається заходами державного нагляду (контролю) [1]. Плани здійснення заходів державного нагляду (контролю) на наступний плановий період повинні містити дати початку кожного планового заходу державного нагляду (контролю) та строки їх здійснення. Протягом планового періоду здійснення більш як одного планового заходу державного нагляду (контролю) щодо одного суб'єкта господарювання одним і тим самим органом державного нагляду (контролю) не допускається [1].

Як приклад законодавчо встановлених меж нагляду (контролю), варто вказати на те, що законодавцем було встановлено єдиний підхід до розроблення органами державного нагляду (контролю) уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) (далі - уніфікована форма акта перевірки). Уніфікована форма акта перевірки розробляється органом державного нагляду (контролю) та оприлюднюється на його офіційному веб-сайті протягом п'яти робочих днів з дня її затвердження. У разі коли органами, уповноваженими здійснювати державний нагляд (контроль) у відповідних сферах, є місцеві держадміністрації та/або органи місцевого самоврядування, уніфіковані форми актів перевірок затверджуються центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах. Перегляд уніфікованої форми акта перевірки, зокрема переліку питань щодо проведення заходу державного нагляду (контролю), здійснюється у разі внесення змін до нормативно-правових актів, на підставі яких розроблений перелік питань щодо проведення заходу державного нагляду (контролю), або прийняття нових нормативно-правових актів у відповідній сфері державного нагляду (контролю) [2].

А відтак, закріплюючи на законодавчому рівні межі контролю, законодавець: по-перше, розширює гарантії захисту прав та інтересів підконтрольних об'єктів; по-друге, забезпечує прозорість процедури реалізації наглядових (контрольних заходів); по-третє, створює умови для реалізації та дотримання принципу законності в процесі діяльності уповноважених суб'єктів.

Наступні обмеження пов'язані із компетенцією суб'єктів державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки. З точки зору педагогіки, вказує М.С. Головань, найбільш доцільно вділяти такі аспекти, які характеризують поняття «компетенції»: приналежність по праву, тобто коло питань, в яких дана особа володіє пізнаннями, досвідом, що дозволяє судити про що-небудь; коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовцю; це предметна галузь, в якій індивід

добре обізнаний і в якій він виявляє готовність до виконання діяльності; знання, досвід в тій або іншій галузі; особливий інформаційний ресурс індивіда, організації; досвід, знання і навички про спосіб організації і управління діяльністю для досягнення поставленої мети (тобто йдеться про метазнання, що управляють іншими знаннями); інтегрована сукупність характеристик (знання, уміння, навички, здібності, мотиви, переконання, цінності), що забезпечує виконання професійної діяльності на високому рівні і досягнення певного результату; базова характеристика особи; деякі внутрішні, потенціальні психологічні новоутворення, які потім виявляються в діяльності; інтегративна характеристика якості підготовки випускника, категорія результату освіти; відкрита система, перш за все, процедурних і ціннісно-сміслових знань, що включає взаємодіючі між собою компоненти, які активізуються і збагачуються в діяльності у міру виникнення реальних життєво важливих проблем, з якими стикається носій компетенції [3].

Трактування словниками поняття «компетенції» відображає переважно соціальну сторону діяльності суб'єкта, фіксує коло заданих ззовні цілей і способів діяльності. Знання, коло питань, досвід подані як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, які не є її особистісним надбанням. Так, у професійній діяльності компетенція суб'єкта визначається посадовими обов'язками й посадовою інструкцією, а в системі освіти - цілями навчальної діяльності суб'єкта освіти і навчальним планом [4, с.260]. Поняття «компетентний», підкреслює М.С. Головань, стосується особи, яка володіє компетенцією, і є оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій. Компетентність виступає в українській і російській мовах як якість, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, ухвалювати рішення, виносити судження в певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини [4, с.260].

З правової точки зору, компетенція — це частина правового статусу колективних суб'єктів, яка складається із сукупності владних повноважень щодо визначених предметів ведення. Її перший елемент включає права й обов'язки, пов'язані зі здійсненням державної влади, з участю в управлінських відносинах, у тому числі і право видавати певні правові акти. Другий елемент компетенції — підвідомчість, правове закріплення кола об'єктів, предметів, справ, на які поширюються владні повноваження» [5, с. 28]. В своїй науковій праці А.О. Ткаченко дійшла до висновку, що позиція фахівців з теорії держави і права зводиться до того, що компетенцію становлять права та обов'язки (повноваження), натомість, фахівці з адміністративного права часто відносять до складових компетенції повноваження, предмети відання, функції, завдання органу, відповідальність. При цьому досить поширеною в сучасних наукових розробках є позиція, з якою згоден автор, щодо визначення компетенції як сукупності предметів відання і повноважень. Та, незважаючи на більш обґрунтовану думку щодо необхідності віднесення до елементів компетенції тільки повноважень та предметів відання, думки авторів щодо віднесення до складу компетенції функцій, завдань, відповідальності поряд із дослідженням вищевказаних елементів компетенції вимагають не меншої

уваги, хоча б для їх виокремлення не в рамках змісту досліджуваного поняття. Отже, компетенція характеризується сукупністю закріплених юридично прав і обов'язків (повноважень) органів влади (органів державної влади та органів місцевого самоврядування), їхніх посадових осіб з приводу вимоги певної поведінки від фізичних і юридичних осіб та предметів відання, закріплених Конституцією України, законами України та підзаконними нормативними актами (компетенційними законодавчими актами) [6, с.196].

Таким чином, компетенція суб'єктів державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки представляє собою своєрідний напрямок, в межах якого спеціально уповноважені органи державної влади та їх посадові особи можуть реалізовувати надані їм суб'єктивні права та юридичні обов'язки в процесі здійснення наглядової (контрольної) діяльності у досліджуваній сфері суспільних відносин.

Таким чином, наявність меж діяльності суб'єктів державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки має важливе значення: по-перше, для підконтрольних об'єктів, адже виступає важливим превентивним засобом від порушення їх прав, свобод та законних інтересів; по-друге, для контролюючих суб'єктів, адже їх наявність дозволяє упорядкувати роботу за відповідним напрямом, а також забезпечити реалізацію принципів законності та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності / Закон України від 05.04.2007 № 877-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16/conv#Text>
2. Методика розроблення уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) / Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 342 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342-2018-п/conv#n62>
3. Головань, М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23-30.
4. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011, № 8 (18), С.224-234
5. Любченко П.М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування. Харків: ООО «Модель всесвіту», 2001. 224 с.
6. Ткаченко А.О. Поняття компетенції державного органу. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 192-197

ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ

Олександр Васильович КОРОЛЬ,

*здобувач Закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
<https://orcid.org/0009-0007-4203-4443>*

Досить важливе місце у роботі будь-якого керівника відведено повноваженням зі здійснення контролю. Контроль супроводжує всю управлінську діяльність керівника органу поліції та сприяє не тільки закріпленню законності та дисципліни в органі поліції, а й забезпечує укріплення різноманітних зв'язків між структурними підрозділами органів поліції, між поліцейськими, сприяє ефективній комунікації, як внутрішньої, так і зовнішньої, координації в роботі поліції, злагодженості роботи всього органу поліції. Контроль забезпечує реалізацію відповідного управлінського впливу на підлеглих осіб, визначає ефективність такого впливу, забезпечує належну реалізацію прийнятих управлінських рішень в органах поліції. Ключову роль у здійсненні контролю відіграє саме керівник органу поліції, який для цього наділяється відповідними контрольно-процесуальними повноваженнями, які чітко визначені та закріплені на рівні закону чи підзаконних нормативно-правових актів. Особливе місце у сфері здійснення контрольно-процесуальних повноважень керівника поліції відведено саме здійсненню контролю за підпорядкованими особами, в тому числі й щодо дотримання ними законності у роботі та службової дисципліни.

Вважаємо, що здійснення контрольної функції та контрольних повноважень з боку керівника в органі поліції є ключовим аспектом роботи керівника та одним із основних напрямків його роботи саме в якості керівника. Як говорить В. С. Васюк «контроль розглядається як основна форма забезпечення законності та дисципліни в органах та підрозділах поліції. Без належної організації та здійснення контролю ускладнюється ефективна робота поліції загалом, так як будь-яке управлінське рішення закінчується контролем виконання, інакше вони не матимуть сенсу [1, с. 149]. Значення контролю з боку керівника органу поліції за станом дотримання законності та дисципліни в органах поліції, на нашу думку, є досить важливим, оскільки вони впливають не тільки на стан дотримання дисципліни та законності в межах органу поліції, а й передбачають контроль за дотримання тих дій, які визначені нормативно-правовими актами та стосуються використання тих засобів, які у своїй роботі використовують поліцейські. Варто наголосити на тому, що застосування поліцейськими спеціальних засобів передбачає певну процедуру та складається із комплексу відповідних дій, невиконання яких може не тільки стати підставою для оскарження тих чи інших дій поліцейського, а й вплинути на особисту безпеку поліцейського, його колег,

осіб, які його оточують. Недотримання процедури використання спеціальних засобів та вогнепальної зброї може стати й підставою для притягнення поліцейського до юридичної відповідальності за, наприклад, вчинення умисного вбивства в умовах необхідної оборони та затримання особи, яка вчинила злочин тощо.

Предметом контрольних повноважень з боку керівника варто назвати й повноваження щодо застосування поліцейськими фізичного впливу (сили) та спеціальних поліцейських заходів державного примусу (спеціальних засобів). Наголосимо на тому, що у відповідності до положень статті 29 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII, обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним [2]. Контроль за використанням таких засобів покладено на керівника органу поліції. До контрольних повноважень керівників варто віднести й повноваження у сфері контролю за використанням поліцейськими застосування вогнепальної зброї. Так, керівник має контролювати допуск до зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання осіб, які не мають для цього спеціальної підготовки. Крім того, у відповідності до п. 10 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII «поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора» [2]. Іншим прикладом є норма, яка визначена Інструкцією з організації діяльності чергової служби в Національній поліції, яка затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 23 травня 2017 року № 440 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 08 лютого 2022 року № 103), яка закріплює, що «після проведення інструктажу добового наряду та нарядів поліції, які заступають на чергування, керівником (заступником керівника, уповноваженою від керівництва особою) та/або відповідальним по органу (підрозділу) поліції чи закладу освіти надається дозвіл оперативному черговому на видачу поліцейським у встановленому порядку вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, спецзасобів, засобів зв'язку та індивідуального захисту» [3].

Іншим прикладом реалізації повноважень керівника у сфері контролю варто назвати забезпечення здійснення контролю за оскарженням дисциплінарних стягнень, покладених на поліцейського. Зокрема на керівника покладається обов'язок щодо перевірки фактів, які викладені поліцейським у рапорті про незгоду з дисциплінарним стягненням, а саме фактів та обставин, що, на думку поліцейського, не були враховані під час проведення службового розслідування та під час прийняття рішення про застосування до нього дисциплінарного стягнення. Якщо факти, викладені у рапорті, підтверджуються – керівник, який здійснює його розгляд, зобов'язаний негайно вжити заходів до поновлення прав поліцейського, усунення обставин, що призвели до таких порушень, та вирішити питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень. Ці повноваження керівника передбачені статтею 24 Закону України «Про

Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03.2018 № 2337-VIII [4].

Контрольні повноваження виявляються й в контролі за дотриманням належного зовнішнього вигляду поліцейського. Пунктом 11 Правил носіння однострою поліцейських, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.08.2017 року № 718 закріплено, що «контроль за зовнішнім виглядом поліцейських, наявністю, станом предметів однострою та за дотриманням поліцейськими вимог цих Правил здійснюється керівниками (заступниками керівників, уповноваженими особами від керівництва) органів (підрозділів) поліції, ЗВО під час проведення ними стройових оглядів, інструктажів, занять» [5].

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що контроль з боку керівника супроводжує всі без виключення правовідносини, які виникають в органі поліції, але їх вираження здійснюється по-різному. В одних правовідносинах елементи контролю з боку керівника є присутніми завжди, а в інших – виражаються при вчинення певних конкретних дій чи у випадку необхідності. Втім, єдиним, що об'єднує роботу керівника як суб'єкта контролю є те, що контроль є, завжди був та продовжує залишатися вагомим інструментом дотримання законності роботи поліцейських та спрямований на забезпечення дотримання підлеглими особами норм, які визначені для їх дисципліни та належних норм правової поведінки.

Список використаних джерел:

1. Васюк В.С. Контроль як одна із функцій підрозділів організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 148-151
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Стор. 33. Стаття 2075
3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України 23 травня 2017 року № 440 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 08 лютого 2022 року № 103). *Офіційний вісник України*. 2022, № 25, стор. 536, стаття 1386,
4. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 54. Стор. 7. Стаття 1882
5. Про затвердження Правил носіння однострою поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.08.2017 року № 718. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78, стор. 276, стаття 2410

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Богдан Павлович ЛУКІН,

*здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-4952-7407>*

Необхідність врахування зарубіжного досвіду щодо реалізації контролю та нагляду у сфері фізичної культури і спорту обумовлена насамперед проведенням багатьох реформ в Україні, у тому числі й адміністративної реформи щодо оптимізації центральних органів виконавчої влади, а також децентралізації державного управління. Також важливим є перехід до стандартів Європейського союзу з метою подальшої інтеграції. Як справедливо підкреслює І. Бондаренко, процес реформування правової системи України, яка формувалася ще за радянських часів, повинен відбуватися з урахуванням зовнішніх політичних орієнтирів України, а саме вступу її в Раду Європи, що вимагає імплементації норм і стандартів останньої в законодавство України, і прагнення приєднатися до Європейського Союзу, що, у свою чергу, обумовлює процес гармонізації законодавства України і законодавства ЄС. Україна, обравши шлях незалежного розвитку, проголосила однією із своїх головних цілей побудову держави на принципах верховенства права і демократії, де втілюватиметься принцип «держава для людини», забезпечуватимуться права і свободи кожного згідно з європейськими нормами і стандартами [1, с. 63-64].

Разом із цим аналіз зарубіжного досвіду контролю та нагляду в розглядуваній сфері доцільно розпочати з пострадянських країн, орієнтованих на тісну співпрацю з Європейським союзом. Насамперед доцільно розглянути специфіку контролю та нагляду у сфері фізичної культури і спорту крізь призму його нормативно-правового регулювання як функції управління певних уповноважених суб'єктів. Провідні країни світу розглядають систему публічного управління як через призму надання адміністративних послуг із фізичної культури та доступу до спорту. Після другої світової війни спорт почав розглядатися як форма бізнесу, що визначило комерційну складову його розвитку та необхідність розробки нормативних документів у сфері регулювання бізнес-процесів у спорті для їх прозорості, чесності та неупередженості. В основі контролю та нагляду у сфері фізичної культури та спорту покладено необхідність забезпечення пріоритетів спорту як засобу реалізації людиною своїх прав визнаних основними міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема визначення функцій спорту, які полягають у оздоровленні, реабілітації, рекреації, відновлення фізичних та психічних сил людини, доступність спорту, забезпечення можливості для всіх покращувати свої навички та

спортивні результати, спорт поза політикою, безпека спортсменів та попередження фінансових махінацій [2, с. 193-194].

Традиційно більшістю фахівців фізкультурно-спортивної галузі головним критерієм виділення тієї або іншої моделі розглядається ступінь участі держави в управлінні і фінансуванні галузі. У відповідності з цим виділяють три основні моделі управління: американську, європейську та пострадянську (тоталітарну). Американська модель характеризується високою мірою децентралізації та незначною участю держави в організації фізкультурно-спортивної діяльності. При цьому спостерігається стійка тенденція в США, відбувається явне зміщення принципів управління в сфері спорту в бік європейської моделі. Європейська модель характеризується великою мірою участі держави. Практично у всіх країнах Європи держава так чи інакше втручається в розвиток масового спорту, спорту вищих досягнень та іноді навіть професійного спорту. Пострадянська модель характеризується повним централізованим державним управлінням сферою фізичної культури і спорту [3, с. 51]. Разом із цим слід зазначити, що пострадянські країни доволі масового проходять шлях децентралізації. Як приклад тоталітарної моделі управління доцільно привести приклад КНР, в якій держава відіграє важливу роль у всіх суспільних сферах Китаю, у тому числі у спорті. Вже в 1954 р. було прийнято рішення про створення центральної спортивної комісії, яка на першому національному народному конгресі КНР як Державна спортивна комісія була безпосередньо підпорядкована Державній раді КНР. Нині сучасний китайський спорт вищих досягнень ідеологічно підтримується державою, яка планує, організовує, регулює, контролює та фінансує його розвиток і може бути позначений як державний спорт за прикладом колишнього Радянського Союзу. Державним органом при цьому є Центральне управління спорту (колишня Державна спортивна комісія), яке визначає напрями розвитку для всього китайського спорту (масового, спорту вищих досягнень, шкільного, спортивних та дослідницьких інститутів, спортивних шкіл та об'єднань) та при цьому перебуває під впливом політики Комуністичної партії Китаю [4, с. 55-56].

Тож, проведений нами аналіз дає змогу зробити наступні висновки:

- по-перше, що правове регулювання контролю та нагляду в сфері фізичної культури та спорту навіть в європейських країнах відрізняється одне від одного залежно від компетенції центрального органу управління та ступеню децентралізації такого управління.

- по-друге, більшість країн орієнтується саме на європейську модель управління в цій сфері, що передбачає доволі широку децентралізацію з наявним централізованим органом управління, який серед інших функцій здійснює контроль та нагляд.

- по-третє, контроль та нагляд в сфері фізичної культури та спорту в більшості європейських країн здійснюється в межах необхідності забезпечення дотримання базових прав людини щодо вільного доступу до фізичної культури, як основи реалізації права на життя та здоров'я, відсутності дискримінації, дотримання правил спортивної етики (запобігання, виявлення, припинення та притягнення до відповідальності

осіб, що вчинили корупційні правопорушення у сфері спорту, вжиття заборонених речовин тощо).

- по-четверте, контроль та нагляд в країнах Європи реалізується в межах централізованого підпорядкування національних органів управління Раді Європі з питань фізичної культури та спорту. В основі контролю та нагляду лежить децентралізація управління в сфері фізичної культури та спорту, що дозволяє враховувати специфіку регіональних потреб та можливостей в цій сфері, та більш ефективно здійснювати нагляд за розвитком фізкультури та спорту в окремих регіонах, зокрема за використанням коштів відповідних бюджетів тощо.

Особливої уваги для України з урахуванням перспектив вступу до Європейського союзу є залучення саме європейського досвіду, насамперед децентралізації управління поєднаної з забезпеченням відповідальності місцевих органів за дотримання вимог законодавства в сфері фізичної культури та спорту перед контролюючими суб'єктами, зокрема централізованим органом державного управління в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко І. Адаптація законодавства України до європейського законодавства – один з пріоритетних напрямів реформування правової системи України. *Право України*. 2002. № 7. С. 63-65
2. Прошук Е. П. Європейський досвід теоретико-методологічних підходів до державного управління фізичною культурою і спортом. *Право та державне управління*. № 1. 2022. С. 189-196
3. Журба М. А. Зарубіжний досвід державного регулювання сфери фізичної культури і спорту. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. .2017. Вип. 79. С. 51-57.
4. Бурк В. Спорт у Китаї: історія розвитку та сучасний стан. *Наука в олімпійському спорті*. № 1. 2014. С.54-59

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГЛАМЕНТУЄ ПРОФІЛАКТИКУ СЛУЖБОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Олексій Васильович КОРНЄВ,

*здобувач вищої освіти ступеня доктора
філософії Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
<https://orcid.org/0009-0002-3170-7618>*

Правозастосовна практика свідчить про те, що в діяльності судово-експертних установ України існує велика кількість проблем, серед яких є недосконалість чинного законодавства, яке регламентує профілактику службових правопорушень в професійній діяльності працівників судово-експертних установ. Вирішити вказану проблему можливо шляхом розроблення концептуальних засад удосконалення національного законодавства у цій сфері. Концепція (від лат. *conceptio* – сприйняття) – це система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії. Термін «концепція» вживають також для позначення головного задуму в науковій, політичній та інших видах діяльності людини [1, с.301]. В. А. Рижко під концепцією розуміє систему поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності [2]. На думку Ю.В. Чабанової концепція являє собою спосіб розуміння, трактування процесів або явищ; система доказів певного положення, сукупність поглядів на окремий предмет дослідження, доктрина, теоретичний напрям або підхід, провідна ідея; форма провідного ідейного задуму при формуванні державної політики або розробленого і затвердженого в установленому порядку документа [3, с.342]. Дослідниця підкреслює, що як провідний ідейний задум концепція визначає стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів дій здебільшого на національному рівні. У цьому разі концепція слугує основою для прийняття рішень і вирішення конкретних завдань. Як документ концепція розробляється державними органами з метою визначення основних засад (напрямів, пріоритетів) реалізації державної політики у відповідній сфері, якою передбачаються заходи для вирішення конкретної проблеми [3, с.342].

Отже, з огляду на вище зазначене, можемо дійти висновку про те, що ведучи мову про концепцію профілактики службових правопорушень у професійній діяльності працівників судово-експертних установ України її слід розуміти у формальному та змістовному аспектах. У першому випадку вона являє собою певний комплексний офіційний документ, в якому містяться найбільш важливі і принципові засади та пріоритети організації

та здійснення зазначеної профілактики. У змістовному ж розумінні вказана концепція – це система найбільш важливих ідей, задумів і підходів щодо організації та функціонування організаційно-правового механізму профілактики службових правопорушень в професійній діяльності працівників судово-експертних установ. Ця концепція виражає ідейну основу практичної роботи щодо підготовки та здійснення профілактичних заходів.

На сьогодні в нашій державі немає концепції чи стратегії, яка б визначала основні засади та принципи профілактики службових правопорушень у професійній діяльності працівників судово-експертних установ України. Вважаємо, що Мін'юст України має спільно з іншими органами держави, у системі яких створені і функціонують зазначені установи, а також у тісній співпраці з відповідними інститутами громадянського суспільства (наприклад, Союзом експертів України) розробити і подати на затвердження Уряду України Концепцію профілактики правопорушень в професійній діяльності працівників судово-експертних установ. У даній концепції необхідно відобразити наступні питання:

1) ключові проблеми підтримання режиму законності і службової дисципліни у сфері професійної діяльності працівників судово-експертних установ (наприклад, відсутність чіткого та змістовного нормативно-правового підґрунтя для здійснення цієї профілактики; непослідовна та безсистемна взаємодія суб'єктів профілактики; невисокий рівень правової свідомості, правової та професійної культури зазначених працівників, а також неефективні підходи до їх підвищення тощо);

2) цілі та завдання профілактики. Зокрема в якості мети цієї концепції можна визначити наступне: забезпечення ефективного здійснення профілактики правопорушень у сфері професійної діяльності працівників судово-експертних установ шляхом розробки та реалізації комплексу організаційно-правових, освітньо-виховних, інформаційно-роз'яснювальних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин правопорушень, умов і факторів, що сприяють їх вчиненню; активізація та інтенсифікація взаємодії зацікавлених суб'єктів (органи держави, місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства) щодо організації та здійснення профілактичної роботи.

В якості завдань цієї Концепції доцільно визначити, наприклад, наступні проблемні питання, що потребують вирішення:

- формування ідейно-правової основи профілактики;
- вдосконалення нормативно-правового підґрунтя профілактики службових правопорушень у сфері професійної діяльності працівників судово-експертних установ;
- вдосконалення організаційного та матеріально базису профілактичної роботи;
- забезпечення виваженого, системного, послідовного та ефективного підходу до розробки та здійснення профілактичних заходів;
- забезпечення змістовної, систематичної та дієвої взаємодії між суб'єктами профілактики;

– створення надійної системи оцінювання ефективності профілактики. Окрім цілей та завдань у зазначеній Концепції необхідно: сформулювати принципи, на яких вона ґрунтується та з огляду на які мають реалізовуватися її положення; визначити напрямки та способи досягнення проголошених цілей та виконання намічених завдань; очікувані результати реалізації концепції, а також джерела ресурсів, необхідних для її практичного втілення.

Список використаних джерел:

1. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
2. Концепція / В. А. Рижко // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3256>
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. :Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Назарій Миколайович ТАТАРИН,

*кандидат юридичних наук, заступник
начальника відділу комплектування апарату
управління комплектування Департаменту
персоналу Міністерства внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-3888-2104>*

Під час здійснення наукового дослідження організації та планування розслідування кримінальних правопорушень варто керуватися як подвійним об'єктом криміналістичної науки, так і її подвійною природою.

Так, слідча діяльність є багатоаспектною складною динамічною системою, яка представлена взаємозалежними елементами, об'єднаними спільною метою. При цьому організація та планування розслідування кримінальних правопорушень є одним із аспектом слідчої діяльності, реалізація якого спрямована на забезпечення ефективності такої діяльності й її оптимізацію. Тому, здійснюючи концептуальний аналіз організації та планування розслідування кримінальних правопорушень як об'єкту криміналістичного дослідження, слід звернути увагу на їх місце в системі слідчої діяльності та призначення.

С.С. Чернявський, досліджуючи концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства, слушно наголошує, що «ефективне розслідування злочинів неможливе без раціональної організації цієї діяльності, що передбачає обрання оптимальних методів одержання доказової інформації у межах встановлених законом процедур та з урахуванням особливостей механізму слідоутворення» [1, с. 177].

М. Верховен, Б. ван Гестель організацію розслідування кримінальних правопорушень зводять до «стратегії поліцейського розслідування», яка характеризується вибором оптимального напрямку та способів доказування з урахуванням ризиків такого вибору. Приміром, учені на прикладі чотирьох масштабних поліцейських розслідувань справ про діяльність злочинних груп з торгівлі людьми, які діяли в амстердамській вітрині проституції. Як указують, науковці «незважаючи на те, що різні розслідування нелегко порівнювати та неможливо визначити єдину «найкращу» стратегію, порівняння показує, що деякі варіанти чи рішення містять великі можливості або великі ризики щодо успішного розслідування та судового переслідування торгівлі людьми. Це стосується, наприклад, вибору залучення місцевих слідчих служб (районної міліції) або вибору короткострокових чи, залежно від обставин, більш тривалих розслідувань» [2, с. 148–164].

Л. Гарікано, П. Хетон розглядають організацію діяльності підрозділів поліції з розслідування та доказування в нерозривному зв'язку з інформаційними технологіями та продуктивністю. Зокрема, науковці досліджують «взаємозв'язок між інформаційними технологіями (ІТ),

продуктивністю та організацією, використовуючи новий набір панельних даних відділів поліції». При цьому вона підкреслюють, що «збільшення ІТ не пов'язане зі зниженням рівня злочинності, підвищенням рівня розкриття чи іншими показниками продуктивності, а обчислювальна технологія, яка збільшує кількість зареєстрованих злочинів, фактично створює видимість нижчої продуктивності. <...> Однак інвестиції в ІТ пов'язані з підвищенням продуктивності, якщо вони доповнюються певними організаційними та управлінськими практиками» [3, с. 167–201].

Дж.В. Койн, П. Бел визначають сутність і особливості розслідування кримінальних правопорушень, а саме такого їх різновиду як транснаціональна організована злочинність (далі – ТОЗ). Учені вказують, що правоохоронні органи розробляють «стратегії виявлення, знищення та запобігання». Більше того, вони акцентують увагу на тому, що впливає на формування та вибір відповідної стратегії розслідування трансформація ролі поліції «зі спрощеного реагування та правоохоронної діяльності на управління ризиками для безпеки людини». Тобто пріоритетним напрямом організації розслідування кримінальних правопорушень, зокрема ТОЗ, є стратегічна розвідка, за якої «розвідувальні дані можна використовувати для зменшення впливу стратегічної несподіванки від еволюції кримінальних загроз і зміни навколишнього середовища» [4, с. 60–78].

Аналіз наведених вище позицій науковців до визначення ролі організації та планування досудового розслідування кримінальних правопорушень показує, що вказана проблематика є актуальною та розглядається як вибір стратегії діяльності уповноваженими суб'єктами заради мінімізації впливу різного роду ризиків на результативність слідчої діяльності. При цьому варто зауважити, що, не дивлячись на значну розробленість проблематики криміналістичного забезпечення й оптимізації розслідування кримінальних правопорушень, по сьогодні дискусійним залишається питання співвідношення понять «організація розслідування» та «планування розслідування». Предметом дискусії є як елементи організації та планування розслідування, так і пріоритетність кожної з діяльності.

На нашу думку, при визначенні організації та планування розслідування кримінальних правопорушень як об'єкта криміналістичного дослідження варто керуватися «технологічною функцією криміналістики». Тобто вказані категорії слід визначати як невід'ємну складову слідчої діяльності, якій притаманні закономірності, зумовлені багатьма чинниками:

- нормативно-правовою регламентацією діяльності органів досудового розслідування, інших правоохоронних, наглядових і судових органів, судово-експертних установ, зокрема в частині здійснення кримінального провадження;
- завданнями кримінального провадження та криміналістичної науки;
- наявними силами, засобами та методами її реалізації;
- рівнем і особливостями кримінальної протиправної діяльності;

– наявністю і змістом досягнень в інших галузях знань і можливістю їх адаптації до потреб діяльності з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Також варто вказати, що з позиції об'єкту криміналістичного дослідження організацію та планування розслідування кримінальних правопорушень слід розглядати не тільки як невід'ємний елемент слідчої діяльності, а й як складову криміналістичного забезпечення розслідування.

Отже, організація та планування розслідування кримінальних правопорушень як об'єкт наукового дослідження – це елемент багатоаспектної складної динамічної системи «слідча діяльність», реалізація якого спрямована на криміналістичне забезпечення розслідування з метою виконання завдань кримінального провадження та забезпечення ефективності професійної діяльності уповноважених суб'єктів (прокурорів, слідчих, дізнавачів, детективів, слідчих суддів, судів).

Список використаних джерел:

1. Чернявський С.С. Концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2009. № 4. С. 177–183.
2. Verhoeven, M., van Gestel, B. (2011). Human trafficking and criminal investigation strategies in the Amsterdam Red Light District. *Trends Organ Crim*, 14, 148–164. <https://doi.org/10.1007/s12117-011-9126-0>.
3. Garicano, Luis and Heaton, Paul. (2010). Information Technology, Organization, and Productivity in the Public Sector: Evidence from Police Departments. *Journal of Labor Economics*, 28 (1), 167–201. <https://doi.org/10.1086/649844>.
4. John William Coyne, Peter Bell. (2011). The role of strategic intelligence in anticipating transnational organised crime: A literary review. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 39 (1), 60–78. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2011.02.003>.

ЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 200 КК УКРАЇНИ.

Леонід Євгенійович БАРАШ,

*аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса»
<https://orcid.org/0009-0005-1762-3727>*

У кримінальних провадженнях, зокрема за статтею 200 Кримінального кодексу України, ретельне проведення допитів та дослідження питань, які виходять за межі компетенції слідчого, потребує залучення фахівців. Поняття спеціальних знань включає професійні компетентності осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також не загальновідомі, професійно набуті навички. У практиці розслідування спеціальні знання часто використовуються через залучення спеціалістів для проведення окремих процесуальних дій та призначення судових експертиз

Згідно ст. 71 КПК України спеціаліста залучають для надання консультацій, пояснень, довідок, висновків, безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) [1]. У провадженні стосовно ст. 200 ККУ, слідчі залучають спеціалістів для вилучення документів, огляду місця події та інших дій. Це включає фахівців з банківської сфери, кіберфахівців, технічних фахівців та криміналістів для оптимізації процесу збору доказів. Вони допомагають у визначенні, вилученні та ефективному упакуванні документів та об'єктів, що мають значення в розслідуванні. Як відзначено В. О. Яремчук, запрошення спеціаліста має сприяти слідчому у виявленні, фіксації та вилученні доказів, що оптимізує процес проведення слідчих (розшукових) дій [2].

Суттєва роль спеціалістів у проведенні огляду платіжних засобів та пов'язаних документів необхідна для виявлення можливих підробок та встановлення дійсності печаток, підписів та змін у тексті. Спеціалісти використовують різні техніки та методи, що не пошкоджують документи, та строго дотримуються правил роботи з ними, щоб забезпечити збереження інтегритету матеріалів для подальшого експертного дослідження.

Залучення спеціалістів до огляду електронних документів є обов'язковим, оскільки неправильне поводження з ними може призвести до втрати важливих цифрових слідів. У випадках злочинів, пов'язаних із комп'ютерною інформацією, важливо залучити кваліфікованих фахівців, які мають глибокі знання в цій галузі. Це дозволяє зберегти цифрові сліди та ефективно розслідувати злочини, які потребують технічної експертизи.

Справді, огляд електронних документів вимагає спеціалізованих знань і технічних навичок, оскільки електронні матеріали не є фізичними об'єктами, а складаються з комп'ютерного коду. Виявлення, вилучення та збереження електронних слідів для подальшого використання у

доказуванні вимагає спеціальних програмних і апаратно-програмних засобів цифрової криміналістики.

Електронні документи наділені специфічними ознаками, які визначають особливості їхнього огляду. Електронний документ не є матеріальним об'єктом, а являє собою двійковий комп'ютерний код, що створений із застосуванням комп'ютерних засобів та існує на технічних носіях. Відсутність матеріального втілення зумовлює взаємозв'язок такого документа із його технічним носієм. Водночас, такий зв'язок не є нерозривним, оскільки документ може вільно переміщуватися в електронній мережі без технічного носія або існувати на кількох технічних носіях одночасно. Відтак електронний документ часто не можна дослідити без спеціального обладнання. Крім того, електронні документи є більш «вразливими» доказами порівняно з традиційними, адже можуть бути легко знищені, а їхній зміст – змінений без видимих ознак [3].

Спеціаліст, оснащений відповідним обладнанням та знаннями, використовує спеціальні програми та технічні засоби для обробки цих даних, дослідження їх та збереження відповідних комп'ютерних даних у незмінній формі. Отже, участь кваліфікованого фахівця під час огляду електронних документів має вирішальне значення в розкритті і використанні таких доказів у кримінальному розслідуванні.

Так, залучення спеціалістів до проведення допитів та одержання зразків для експертизи є важливими етапами в розслідуванні кримінальних справ, особливо коли розглядаються злочини, пов'язані з електронними платіжними засобами. Експерти з технічних підрозділів банківських установ або правоохоронних органів мають спеціальні знання про технічні аспекти і можуть взаємодіяти з учасниками процесу, роз'яснюючи технічні терміни та процеси, що сприяє ясній комунікації та уникненню неточностей.

Під час допиту підозрюваних, такі спеціалісти можуть допомагати слідчому розуміти складні аспекти використання платіжних засобів, використовуючи спеціальні тактичні прийоми, такі як аналіз протиріч у показаннях або постановка контрольних запитань.

Щодо одержання зразків для експертизи, експерти зазначених галузей можуть надати консультації щодо необхідних зразків, їх обсягу та вимог до їх одержання. У деяких випадках сам слідчий, оснащений консультаціями, може провести дію самостійно або залучити криміналіста, щоб отримати технічну допомогу на місці здійснення дії. Такий підхід дозволяє оптимізувати процес отримання необхідних зразків для подальших експертиз.

Судова експертиза є однією з найважливіших форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі, особливо у розслідуванні злочинів, пов'язаних з різними видами документів, у тому числі й платіжними картками.

Експертиза є визначальним і вагомим доказовим елементом у судовому процесі. Експерт, який складає висновок, виступає як незалежний процесуальний джерело доказів. Висновок експерта є вагомим доказом в будь-якому виді судочинства [4].

У випадках, пов'язаних з платіжними картками, проведення експертизи може допомогти встановити шляхи та засоби шахрайства, виявити підробки або зміни в документації та визначити технічні деталі, які вказують на злочинні дії.

Цей процес потребує високої кваліфікації та спеціалізованих знань, оскільки розглядає не лише правові аспекти, але й технічні та документальні особливості, пов'язані з платіжними системами та електронними документами. Допомога експертів у таких ситуаціях є ключовою для розкриття обставин злочину та надання достовірних доказів для судового розгляду.

Судові експертизи є важливим і необхідним елементом в розслідуванні злочинів, зокрема тих, що пов'язані з платіжними засобами та банківськими картками. У кримінальних провадженнях, де розглядаються злочини, передбачені ст. 200 КК України, типовими експертними дослідженнями є почеркознавча, технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна експертиза та інші.

Доцільним є проведення експертних досліджень платіжних карток та інших документів, що використовуються у скоєнні злочинів. Ці дослідження включають трасологічні, судово-бухгалтерські, комплексні комп'ютерно-технічні та інші види експертиз для встановлення обставин, що мають значення для справи.

Розподіл експертиз на технічні та змістовні, як запропоновано І.М. Осиком, виявляється корисним для поняття процесу дослідження документів, зокрема в електронній формі. Технічне дослідження забезпечує проведення почеркознавчої, технічної та комп'ютерної експертиз для виявлення підробок та встановлення автентичності документів.

Важливим є також застосування сучасних методів дослідження електронних документів та платіжних засобів через їх вразливість, а також специфіку злочинів, що вчиняються в кіберпросторі. Комплексні експертні дослідження, які поєднують різні методики, можуть бути актуальними та важливими в сучасній кримінальній справедливості.

Почеркознавчі експертизи є надзвичайно важливими в розкритті злочинів, оскільки вони спрямовані на встановлення виконавців рукописних записів і підписів в документах, що є значущими у вирішенні кримінальних проваджень, зокрема, тих, які стосуються злочинів, передбачених ст. 200 КК України.

Судова почеркознавча експертиза є важливим інструментом у виявленні незаконних дій з платіжними засобами, оскільки підписи на фінансових документах часто залишають слід підозрілих дій. Ця експертиза спрямована на встановлення автентичності підписів та ідентифікацію осіб, що їх виконували.

У кримінальних провадженнях, де злочини пов'язані з незаконним використанням платіжних засобів, судова почеркознавча експертиза виявилась корисною для виявлення піддроблених підписів, документів та підтвердження фактів недозволених фінансових операцій.

Методичний підхід до організації та проведення судової почеркознавчої експертизи має на меті встановлення автентичності

почеркового матеріалу та ідентифікації осіб, які виконували підписи. Одним з ключових аспектів призначення цієї експертизи є вилучення оригіналу документа з підписом для подальшого дослідження та збирання вільних та експериментальних зразків почерку для порівняння.

Застосування судової почеркознавчої експертизи виконує важливу роль у розкритті незаконних фінансових дій та допомагає у встановленні та доведенні фактів, що стосуються злочинів, пов'язаних з платіжними засобами.

Науковці та практики в кримінальних провадженнях визначають проблемні питання у призначенні та проведенні судово-почеркознавчих експертиз, зокрема в господарській сфері. Однією з основних причин цих проблем є неадекватне надання документів та зразків почерку для експертизи, що може бути зумовлено як відсутністю оригіналів, так і недотриманням вимог упакування документів чи якості зразків почерку. Існує відсутність вільних та якісних зразків, а також недостатня кількість призначених зразків для порівняння.

Найбільш проблемними питаннями у призначенні і проведенні почеркознавчих експертиз у кримінальних провадженнях про злочини у сфері господарської діяльності науковці називають надання копій (часто неякісних), а не оригіналу документа; недотримання вимог упакування документів; не надання зразків для порівняння, або надання неякісних зразків, або в недостатній кількості.

Подолати це можливо через ознайомлення слідчого з методичними рекомендаціями стосовно призначення та проведення почеркознавчої експертизи. Ознайомлення з цими рекомендаціями та використанням вказівок допоможе у наданні якісних та належних зразків для експертизи. Також можна звернутись до експертів для консультацій або запрошення їх у якості спеціалістів для одержання зразків почерку.

Усунення протидії розслідуванню є важливим завданням. Важливо застосовувати своєчасні та якісні методи проведення розслідувань на початкових етапах, такі як тимчасове вилучення речей і документів, огляд, обшук, допит тощо, для забезпечення належної збереженості та доступності доказів для експертизи. Це допоможе запобігти можливим протидіям при проведенні почеркознавчих експертиз і забезпечити збереження необхідної документації та зразків для проведення якісних експертиз у майбутньому.

Так, протидія при відібранні зразків для експертизи у сфері почеркознавства може ускладнювати розслідування. Особливо, коли людина відмовляється надавати необхідні зразки для дослідження чи намагається змінити свій почерк, підпис з метою перешкоджання ідентифікаційним завданням. Ці обставини ускладнюють отримання достатньої кількості вільних та умовно-вільних зразків для експертизи, яка є ключовою у вирішенні завдань розслідування.

Найбільш доступними способами подолання такої протидії є спроби переконати особу, від якої потрібні зразки почерку, про необхідність співпраці в рамках розслідування, а також роз'яснення негативних наслідків від відмови чи спотворення зразків для експертизи. Однак, у деяких випадках такі методи можуть бути малоефективними.

Зважаючи на обмеженість тактичних методів, основним вихідним шляхом стає законне одержання зразків для експертизи через різноманітні методи розслідування, такі як тимчасове вилучення документів, обшуки, огляди, допити та інші процесуальні дії, які можуть бути використані для отримання зразків почерку. Організація слідчих дій і підтримка з боку експертів для отримання необхідних матеріалів є важливими етапами для успішного проведення почеркознавчих експертиз у кримінальних справах.

Технічна експертиза документів - криміналістичний вид експертизи, який проводиться тільки в державних установах судової експертизи. Фактично вона включає в себе три експертні спеціальності: 2.1. дослідження реквізитів документів, 2.2. дослідження матеріалів документів і 2.3. дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів [5].

Експерт, який проводить таку експертизу, має завдання ідентифікувати та діагностувати предмети та пристрої за реквізитами в документі, встановлювати способи виконання реквізитів та факти внесення змін, визначати первинний зміст зміненого тексту, виявляти невидимі і слабо видимі текстів, встановлювати давність та хронологічну послідовність виконання реквізитів у документах, та визначати походження документа або його реквізитів.

У практиці розроблено методичні положення щодо призначення технічної експертизи документів, які включають завдання цієї експертизи, вимоги щодо матеріалів для дослідження та орієнтовний перелік питань для експерта. Дотримання цих рекомендацій є важливим для успішного проведення експертизи.

У розслідуванні злочинів, передбачених ст. 200 КК України, важливе призначення технічної експертизи документів для дослідження платіжних засобів та інших пов'язаних з ними документів на паперових носіях, а інколи і на пластикових платіжних картках.

Документи на паперових носіях виготовляються з використанням комп'ютерної техніки та друкуючих пристроїв. Експертиза таких документів включає в себе встановлення способу виготовлення, виду, марки, моделі друкуючого пристрою чи копіювального апарату, загального джерела походження сумнівних документів і ідентифікацію конкретного обладнання за його наявністю.

При розслідуванні незаконних дій з платіжними засобами технічна експертиза документів на паперових носіях спрямована на дослідження відтисків печаток, друкуючих пристроїв і виявлення фактів технічного підроблення підписів. Для успішного розслідування важливо правильно визначати завдання експертизи, і розрізняти між технічною та почеркознавчою експертизою при дослідженні підписів на документах.

Технічна експертиза документів вимагає надання оригіналів у випадках, коли необхідно дослідити факт внесення змін до початкового змісту документа та для проведення ідентифікації різних елементів документа. Це важливо для виявлення змін у тексті, ідентифікації печаток, встановлення часу виконання підписів та інших елементів. Ідентифікація друкуючих пристроїв (принтерів, касових апаратів) можлива лише за

умови надання експерту експериментальних зразків, виготовлених тим самим пристроєм. Подібно до цього, надання вільних зразків, максимально наближених за часом виготовлення до досліджуваного документа, також є корисним.

Технічні експерти використовують спеціальне обладнання, таке як лупи, мікроскопи, світлофільтри та відеокомпаратори для виявлення підробок та виконання якісних досліджень документів. Ці сучасні криміналістичні прилади спрощують виявлення підробок та надають змогу створювати якісні фотознімки, що дозволяє експертам обґрунтовано складати висновки.

Експертиза пластикових карток представляє собою окремий вид дослідження бланків документів і фактично входить до складу технічної експертизи документів. Крім цього, криміналістичне дослідження комп'ютерної інформації в рамках судово-технічної експертизи документів впливає на повноту та якість досліджень.

Дотримання вимог щодо надання оригіналів, вільних зразків та використання сучасних методів та обладнання є запорукою успішної технічної експертизи документів.

Питання щодо технічної експертизи документів і пластикових карток, а також комплексних експертиз дійсно залишаються дискусійними, і це область, яка вимагає розвитку і адаптації до сучасних вимог та технологій.

Пластикові платіжні картки, як ви відзначили, є комбінованими документами, що містять різні технічні та інформаційні елементи. Дослідження таких об'єктів може дійсно вимагати залучення експертів з різних галузей, таких як технічна експертиза документів і комп'ютерно-технічна експертиза. Комплексні експертизи можуть бути доцільними для подібних об'єктів, оскільки їх аналіз потребує розуміння різних аспектів та властивостей.

Залучення спеціалістів різних галузей і використання різних методик дослідження є ключовим для розв'язання складних питань, пов'язаних з документами та пластиковими картками. Сучасні технології та методи дослідження, включаючи аналіз комп'ютерної інформації, дійсно можуть позитивно вплинути на повноту та якість експертизи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Яремчук, В. О. (2014). Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09, Харків.. 21 с.
3. Грига М. А. Окремі особливості огляду електронних документів. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.). [Електронне видання]. – Київ : НА СБУ, 2021. С. 27-29.
4. Бараш Л. Є. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 4. С. 262-268.
5. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>.

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПІДҐРУНТЯ, ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сергій Вікторович БОДНАР,

*кандидат юридичних наук, доцент,
проректор з фінансово-господарської
роботи ПВНЗ Вінницького фінансово-
економічного університету*
<https://orcid.org/0000-0003-3322-6279>

В процесі реалізації своєї діяльності суб'єкти забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти виконують низку важливих завдань, серед яких особливе місце належить формуванню нормативно-правового підґрунтя організації та здійснення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. Змістом цього завдання є розробка і прийняття нормативно-правових актів. Нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий за спеціальною процедурою уповноваженим суб'єктам правотворчості, який містить норми права (встановлює, змінює чи скасовує їх) та забезпечується державою [1, с.151; 2, с.191; 3, с.146]. Слід розуміти, що поняття «нормативно-правовий акт» включає комплекс актів правотворчості, виданих органами законодавчої і виконавчої влади. Нормативно-правові акти видаються органами державної влади лише у певній формі й у рамках компетенції певного правотворчого органу. Звідси юридична чинність і сила нормативно-правового акта визначається місцем у системі органів держави того органу, від імені якого він виданий [3, с.146]. Нормативний акт відносять до первинних джерел права практично в усіх сучасних державах. З огляду на його юридичну форму і зміст це найбільш досконале джерело права. На відміну від інших форм права, нормативно-правовий акт характеризується такими рисами: приймається тільки уповноваженими суб'єктами нормотворчості; має визначену структуру, чітко формулює зміст правових норм; має письмову форму і оприлюднюється в офіційних виданнях, що дає змогу оперативно доводити його до відома адресатів; розробляється і ухвалюється з додержанням встановленої законом процедури; може бути оперативно змінений і доповнений відповідно до потреб соціальної практики; є обов'язковим до виконання і містить гарантії на випадок його можливого порушення; підлягає систематизації, яка дає можливість легко відшукати його в нормативно-правовому масиві [4, с.191-192]. Нормативні акти, цілком справедливо відмічають дослідники, забезпечують ефективне правове регулювання у відповідних сферах суспільних відносин. Вони: диференційовані за видами органів, які їх видають. Апарат держави складається з розгалуженої системи органів, наділених певним обсягом нормотворчих повноважень, який реалізується шляхом прийняття нормативних актів різних видів та різної сфери дії; конкретизовані за предметом правового регулювання, що відображається в назві (преамбулі)

нормативного акта; існують у вигляді ієрархічної системи, в основі якої лежить юридична сила актів — властивість нормативних актів, що визначає їх співвідношення за змістом з іншими нормативними актами і залежить від компетенції нормотворчого органу та його місця в механізмі держави [4, с.192]. Наведене завдання здійснюється компетентними суб'єктами забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти у межах правотворчої (або нормотворчої) функції. Нормотворчість (правотворчість) – офіційна діяльність уповноважених суб'єктів держави та громадянського суспільства щодо встановлення, зміни, призупинення і скасування правових норм, їх систематизації. Головне призначення нормотворчості, це формулювання нових правових норм, котрі притаманні соціальним відносинам, тобто моделювання суспільних відносин, які з позицій держави або громадянського суспільства (народу) є припустимими (бажаними) чи необхідними (обов'язковими). Зміна чинних і скасування застарілих правових норм сприяють утвердженню нових норм і, отже, вони входять до складу нормотворчості як його допоміжні вияви [4, с.342; 5, с.84]. Нормотворча функція здійснюється у двох загальних формах: законодавча діяльність, яка виконується парламентом, і підзаконна нормотворчість, що здійснюється як парламентом, так й іншими органами публічної влади. Основними суб'єктами підзаконної правотворчості є органи виконавчої гілки влади.

Таким чином, змістом досліджуваного завдання суб'єктів державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти є встановлення найбільш доцільних і справедливих юридичних матеріальних і процедурних правил здійснення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, а також їх періодичне оновлення з метою підтримки їх актуальності та ефективності з урахуванням умов, потреб і викликів сьогодення. Зазначене завдання стосується як найвищих органів держави, так середньої та низової ланки апарату держави, на кожному із цих рівнів (загальнодержавному, галузевому, регіональному, місцевому) можуть бути прийняті певні нормативно-правові документи, положення яких у тій чи іншій мірі стосуються досліджуваного партнерства. На рівні Законів України визначаються, переважно, найбільш суттєві організаційно-правові питання державно-приватного партнерства, у свою чергу підзаконні нормативно-правові акти конкретизують і розвивають матеріально-правові норми законів щодо партнерства і деталізують процедурні норми його забезпечення і реалізації.

Список використаних джерел:

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, А. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

5. Потопальський С. В. Нормотворчість, як важлива форма забезпечення якості освітньої діяльності у закладах вищої освіти системи МВС України. *Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 21 лют. 2020 р.), [S. 1.], р. 84-86, 2020. Disponivel em: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200221/article/view/potopalskyi

ФУНКЦІЇ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Олександра Олегівна КОЛОБИЛІНА,

*аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-3589-6651>*

Кадрове забезпечення Державної митної служби України є складним за своєю сутністю та змістом процесом, яке виражається у низці функцій. В юриспруденції функції розглядаються, як основні напрямки впливу права на людину і суспільні відносини з метою їх упорядкування. Функції права класифікують на загально-соціальні (гуманістична, організаторська, управлінська, комунікативна, орієнтаційна, оцінювальна ідеологічно-виховна, пізнавальна або гносеологічна) та соціально-юридичні (регулятивна, охорона). Під функціями кадрового забезпечення науковці найчастіше мають на увазі: а) окремі напрями роботи з кадрами (персоналом); б) форму виявлення кадрової політики в сфері діяльності підприємства, установи чи організації; в) сфери роботи кадрової служби підприємства, установи, організації. З приводу переліку функцій кадрового забезпечення серед науковців також відсутня єдина точка зору. В залежності від організаційно-правової форми, статусу, галузі діяльності, побудови та інших характеристик відповідного підприємства, установи чи організації виділяють функції: планування (визначення кількості працівників та ступеня їх підготовки); залучення та підготовки кадрів; добору та розстановки кадрів; встановлення правових засад роботи або проходження служби; оплати праці; мотивації; зміцнення та збереження професійного ядра кадрів, навчання і виховання працівників, розробка заходів щодо вдосконалення цієї роботи; впровадження новітніх методів і форм роботи з кадрами; створення резерву персоналу та інші [1, с.630; 2, с.204-205].

Резюмуючи зазначене вище можемо констатувати, що функції кадрового забезпечення Державної митної служби України – це сукупність нормативно-визначених та регульованих практичних напрямів реалізації механізмів та процедур кадрового забезпечення. Перелік даних функцій, враховуючи сутність, особливості та принципи кадрового забезпечення досліджуваної інституції, включає в себе:

- функція оновлення кадрового складу. Одним з головних секторів кадрового забезпечення є пошук та відбір нових кадрів для підрозділів та органів Державної митної служби України, які за своїми морально-діловими та професійними якостями здатні виконувати завдання відомства. Зазначена функція реалізується у відповідності до положень відомчого законодавства в митній сфері, зокрема МК. Згідно до статті 570 МК на службу до митних органів приймаються громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими та моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання,

покладені на ці органи. З прийняттям на службу може бути встановлено випробування відповідно до Закону України «Про державну службу». Прийняття на службу до митних органів України здійснюється на конкурсній основі, якщо інше не передбачено законом. Порядок проведення конкурсу визначається Кабінетом Міністрів України. Прийняття на службу до митних органів на посади, перебування на яких не пов'язане з проходженням державної служби, здійснюється в порядку, визначеному законодавством України про працю, з урахуванням особливостей, передбачених Митним кодексом. На службу до митних органів не можуть бути прийняті особи, визнані в установленому порядку недієздатними або обмеженими у дієздатності, особи, які мають судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення, а також особи, які протягом року, що передував їх зверненню до митного органу з приводу працевлаштування, притягувалися до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією [3];

- функція виховання персоналу. Для того щоб кадри Держмитслужби України постійно володіли актуальними знаннями та навичками здійснення митної справи, а також використовували в своїй діяльності новітні технології та методології, персонал необхідно систематично і неупинно, умовно кажучи, виховувати. Основою даної функції є стаття 575 МК згідно з якою існує ціла система професійної світи у сфері митної справи, яка включає в себе: 1) підготовку фахівців з вищою освітою; 2) перепідготовку працівників митних органів; 3) підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів; 4) підвищення кваліфікації працівників митних органів; 5) організацію навчання працівників митних органів без відриву від роботи. Крім того, зазначається, що підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації працівників митних органів здійснюються у спеціалізованих навчальних закладах митних органів та у спеціалізованому органі з питань спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику [3];

- організаційна функція. Робота з кадрами Держмитслужби – це довготривалий та широкий процес, який включає в себе етапи відбору до органів та підрозділів відомства, проходження служби та її припинення. Кожен з вказаних етапів передбачає багато суміжних організаційних процедур та заходів роботи з персоналом із відповідним документальним оформленням останніх, що входить до завдань кадрового забезпечення. Крім того, організаційна функція кадрового забезпечення Держмитслужби також полягає у формуванні локальної нормативно-правової основи регулювання кадрових процесів за рахунок розроблення проектів відповідних юридичних актів та сприяння їх затвердженню;

- контрольна функція. В управлінні контроль – це процес досягнення організацією цілей. Процес контролю полягає у визначенні стандартів, фактично досягнутих результатів та здійсненні корегувань, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від визначених стандартів [4]. При цьому контроль доступний не тільки глобально, як інструмент забезпечення

виконання завдань підприємства, установи чи організації безпосередньо, але й локально, в рамках внутрішньо-організаційної діяльності. Так, кадрове забезпечення Державної митної служби України спрямовано, у тому числі, на перевірку стану дотримання законодавства про працю і державну службу в підрозділах та органах цієї інституції;

- аналітично-планувальна функція. Аналітика та планування – це взаємодоповнюючі процеси спрямовані, передусім на роботу з інформацією. Так, кадрове забезпечення Держмитслужби неможливе без: постійного кількісного та якісного аналізу кадрових процесів у відомстві, динаміки руху кадрів (кількості прийнятих на службу осіб та тих, що припинили її проходження); обсягів покарань та заохочень осіб; кількість працівників, які пройшли професійне навчання або потребують направлення на нього, тощо. Врахування даної інформації полегшує контроль роботи із кадрами, а також висвітлює прогалини, що становлять основу подальшого планування із удосконалення системи, структури та практики кадрового забезпечення.

Таким чином, саме окреслені вище функції, як вбачається, найбільш змістовно та повно характеризують практичний бік діяльності, спрямованої на кадрове забезпечення Державної митної служби України. Втім, як суттєвий недолік, слід відзначити, що відповідні функції не віднайшли свого законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на науковому, так і практичному рівнях. А відтак, вона потребує усунення шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства, норми якого регулюють діяльність Держмитслужби взагалі та її кадрового забезпечення, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Тишлек М. М. Функції кадрового забезпечення управління в системі органів Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2003. №1. С.629-632.
2. Конопальов В. В. Організаційно-правовий механізм підготовки та прийняття управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ: дисертація. Харків: Кримський юридичний інститут ХНУВС. 2006. 413 с.
3. Митний кодекс України: кодекс, закон від 13.03.2012 №4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. №44-45. Ст.1858.
4. Дикань Н. В. Менеджмент: навч. Посібник. Н.В. Дикань, І.І. Борисенко. К.: Знання, 2008. 389 с.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КООРДИНАЦІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вадим Іванович КОЛОМІЄЦЬ,

*здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права*
<https://orcid.org/0009-0001-9814-6619>

Будь-яка взаємопогоджувана діяльність щодо досягнення спільних цілей вимагає злагодженості зусиль її учасників. У даному розумінні координація є об'єктивною необхідністю в системі суспільних, державних і будь-яких інших відносин. За будь-якого державного та суспільного устрою, будь-якої організації управління державним або громадським життям суспільства необхідним елементом забезпечення життєдіяльності цього суспільства була і залишається взаємоузгоджена діяльність. Відтак, у найбільш широкому, загальному розумінні, координація відображає собою об'єктивну потребу в узгодженості й взаємозалежності, яка є неодмінною умовою успішної життєдіяльності будь-якого суспільства й діяльності його владних і управлінських структур. Яким би чином не будувалося управління, ніколи не вдавалося створити таку систему, за якої певне відомство або навіть галузь господарства змогли б бути самодостатніми і незалежними від інших відомств і галузей. За будь-яких умов перебороти роз'єднаність можна тільки шляхом організації діючої системи координації, об'єднання зусиль різних відомств, органів управління в певних сферах діяльності, напрямках, що мають загальнодержавне значення [1]. А отже, зазначає Д. К. Єфіменко, координація означає, як погодженість дій у досягненні певної спільної мети, так і дотримання певних процедурних правил поведінки в загальній сфері діяльності, чітке і послідовне виконання своїх функцій кожним з учасників відносин у цій сфері, де одна структура доповнює або підкріплює іншу [1].

У своєму науковому дослідженні О. Г. Кальмак доводить, що координація – це функція управління, планування і контролю, змістом якої є забезпечення упорядкованих взаємозв'язків і взаємодій між організаціями, ділянками та учасниками виробництва й управління з метою узгодження дій щодо реалізації рішень, об'єднання спільних зусиль у вирішенні загальних проблем протидії економічній злочинності. Вчений акцентує увагу на той факт, що координація може бути як спеціальною функцією, так і особливою інтегруючою формою організації управління. Як функція, продовжує науковець, вона забезпечує певну залежність одних рішень (дій) від інших у процесі функціонування будь-якої організованої системи, а як форма організації управління – створює особливий апарат приведення до загальних цілей автономних організаційних систем, узгоджує їх діяльність у тій її частині, що належить або до сфери взаємних, загальних інтересів, або пов'язана із задоволенням загальнозначущих пріоритетів [2, с. 453–454; 3]. На думку В. М. Плешкіна, координація в органах внутрішніх справ – це управлінська діяльність, спрямована на

узгодження функціонування елементів системи органів внутрішніх справ у режимі, який забезпечує найефективніше досягнення поставлених перед системою цілей, тобто координація полягає в організації, насамперед правовими засобами, взаємодії між елементами системи [4, с.505].

За загальними правилами, зазначають Я. В. Ступник, О. В. Білаш та В. Й. Данко, координація здійснюється через різноманітні форми взаємодії, такі як координаційні наради, які проводяться за участю керівників правоохоронних органів під головуванням відповідного прокурора; спільні засідання колегій правоохоронних органів; міжвідомчі наради, в яких беруть участь керівники правоохоронних органів, органи виконавчої влади, місцевого самоврядування та державного нагляду (контролю); випуск спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру. Також удосконалення здійснюється через обмін інформацією з питань стану злочинності та корупції; розробку та впровадження узгоджених заходів з метою виявлення, припинення та попередження кримінальних правопорушень, у тому числі з ознаками корупції; усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню; організацію комплексного вивчення ефективності протидії злочинності та корупції у регіонах з негативними тенденціями; проведення спільних виїздів до регіонів для узгоджених заходів, перевірок та надання допомоги на місцях; вивчення позитивного досвіду в галузі запобігання та протидії злочинності та корупції з подальшим його впровадженням у практику правоохоронних органів; розробку пропозицій щодо удосконалення правового регулювання у сфері запобігання та протидії злочинності та корупції; ініціювання та проведення спільних аналітичних та наукових досліджень у сфері протидії злочинності та корупції, а також взаємне використання можливостей для підготовки та навчання кадрів, їх підвищення кваліфікації, проведення семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів [5, с.74].

Таким чином, координація діяльності органів досудового розслідування представляє собою систематичний та цілеспрямований процес, спрямований на створення організаційно-управлінських умов для взаємодії різних суб'єктів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування, з метою досягнення ними оптимального та необхідного результату. Координація передбачає чітке визначення завдань, ролей та обов'язків різних органів, а також забезпечення ефективного обміну інформацією, ресурсами та досвідом між ними та спрямована на досягнення спільних цілей у сфері розслідування злочинів. Роль координації у розрізі представленої проблематики полягає у тому, що вона дозволяє:

- по-перше, оптимально поєднати зусилля та ресурси органів досудового розслідування в процесі здійснення спільної діяльності;
- по-друге, усунути дублювання повноважень різних органів державної влади, а також розподілити їх завдання та функції в процесі здійснення досудового розслідування;
- по-третє, виробити єдиний підхід до розслідування кримінальних проваджень та забезпечити узгодженість дій органів досудового розслідування;

- по-четверте, розробити єдину Стратегію боротьби зі злочинністю взагалі, а також у напрямку проведення досудового розслідування, зокрема;

- по-п'яте, забезпечити швидкий обмін інформацією між суб'єктами взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Єфіменко Д. К. Поняття та ознаки координації правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2013. № 10. С. 125-130. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_10_22

2. Кальмак О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. 431 с.

3. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: монографія. Харків: Вид-во, 2021. 419 с.

4. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підруч. К. : Нац. акад, внутр, справ України, 1999. 702 с.

5. Мудров А., Європіна І. Форми координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. №3. С. 73-78

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МИТНИХ ПРАВИЛ ДЕРЖАВНОЮ МИТНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

Юлія Владиславівна БУХАРЄВА,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-0946-2091>*

Державна митна служба України відіграє ключову роль у забезпеченні митного контролю та здійсненні митної політики в країні. Її історія формування пов'язана з численними викликами і змінами в економіці та політичній сфері країни.

Державна митна служба України з'явилася в 1991 році після отримання Україною незалежності. Цей період був важливим у формуванні інституцій та закладенні фундаменту для митної служби як ключової ланки митного контролю та захисту національних інтересів.

У наступні роки Державна митна служба України пройшла через ряд реформ, спрямованих на модернізацію, підвищення ефективності та впровадження передових практик у сфері митної діяльності. Реформи ставали відповіддю на виклики глобалізації, розвиток міжнародної торгівлі та потреби забезпечення безпеки національних кордонів.

Вказана служба постійно стикається з викликами у вигляді спроб незаконного переміщення товарів через кордон, контрабанди, спроб ухилення від сплати мита та податків. Це створює загрозу як для фінансових потоків країни, так і для безпеки громадян.

Для протидії порушенням митних правил Державна митна служба України впроваджує сучасні технології, розвиває співпрацю з іншими міжнародними митними органами, покращує контроль та моніторинг на кордонах, а також підвищує кваліфікацію свого персоналу [1, с. 139].

Зазначимо, що наразі у науково-дослідному середовищі існує декілька варіантів формулювання поняття «протидія порушенням митних правил» в залежності від конкретної галузі, в межах якої дане поняття розглядається.

Так, наприклад, стверджується, що у юридичному аспекті, «протидія порушенням митних правил» розглядається здебільшого як комплекс заходів та стратегій, спрямованих на уникнення, виявлення та припинення незаконних дій у сфері митного контролю.

Зокрема, розкриваючи сутність поняття «порушення митних правил», ми маємо зазначити, що порушення митних правил включає в себе будь-які дії або ухилення від виконання митних законів та правил, встановлених в Україні. Це може охоплювати недекларування товарів, підробку митних документів, невідповідність декларованій інформації чи навіть спроби контрабанди. Порушення такого типу можуть бути свідомими або навмисними, а також випадковими через недостатнє знання митних правил [2, с. 212].

Зі свого боку, пропонуємо ретельніше розглянути сутність протидії порушенням митних правил у юридичному контексті з врахуванням особливостей діяльності Державної митної служби України.

Відомо, що митні правила та норми визначаються Україною як суверенною державою з метою забезпечення контролю над переміщенням товарів через кордон. Порушення митних правил може мати серйозні юридичні наслідки для осіб, що здійснюють переміщення товарів, а також для компаній, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Україна має свою нормативну базу, яка регулює питання митного контролю та включає в себе закони (Митний кодекс), постанови уряду, інструкції Державної митної служби та інші нормативні акти. Здебільшого вони передбачають відповідальність за порушення митних правил у вигляді штрафів, конфіскації товарів або навіть настання кримінальної відповідальності.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, такі як експортери, імпортери, логістичні компанії, зобов'язані дотримуватися всіх вимог митниці. До складу цих вимог, як правило, входять правильне заповнення митних декларацій, вчасна оплата митних платежів, а також надання необхідних документів та інформації.

Митні органи мають право проводити перевірки та аудити діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Під час таких перевірок встановлюється відповідність ведення бізнесу вимогам митниці. Якщо виявляються порушення, це може призвести до застосування різних заходів впливу, включаючи штрафи та конфіскацію товарів.

Правильна митна документація є ключовою у запобіганні порушенням митних правил. Недостатня або невірна інформація в митних деклараціях може призвести до подальших перевірок.

О. Дьяченко стверджує, що юридичні наслідки порушення митних правил можуть бути серйозними. Особи, які порушують митні норми, можуть стати об'єктом адміністративних, цивільних або кримінальних санкцій залежно від важливості порушення та обставин справи [3, с. 221-222].

Виходячи з вищенаведеного, констатуємо, що для усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності дотримання митних правил не лише унеможливає настання певного роду санкцій, але і має позитивний вплив на економічну складову. Відповідність митним вимогам допомагає зберегти репутацію компанії, зменшити ризики втрати товарів та уникнути затримок у постачанні.

Список використаних джерел:

1. Сидор Г. В., Маринчак А. Р., Зелінська Г. О. Протидія порушенню митних правил та контрабанді. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. 2021. № 1. С. 137-148.
2. Войцещук А. Д. Митний простір України: глобальні виклики та ризики: монографія. Тернопіль, ТНЕУ. 2018. 438 с.
3. Дьяченко О. В., Вишинська Т. А., Литвин С. М. Митний контроль як один із засобів виявлення правопорушень у сфері митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 2. С. 218-227.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ ТА ОБОРОННИХ ДІЙ І ЗАХОДІВ, ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ

Андрій Васильович МАРТИНЮК,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0006-1570-2998>*

Забезпечення територіальної оборони Національною гвардією України є складною та багатоаспектною діяльністю, яка знаходить свій прояв у низці форм, які мають адміністративно-правове забарвлення. Так, адміністративно-правові форми забезпечення територіальної оборони Національною гвардією України – це врегульовані нормами адміністративного права зовнішні прояви дій і заходів, що здійснюються даним суб'єктом задля реалізації цілей і завдань територіальної оборони. перелік таких форм є чималим, втім одне із ключових місць в ньому відводиться здійсненню правоохоронних та оборонних дій і заходів. Ці форми діяльності НГ України прямо слідує із кола тих завдань і функцій, які закріплені у чинному законі «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII, а саме: захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом; охорона громадської безпеки і порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян; участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян; забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб; охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; охорона об'єктів критичної інфраструктури, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; участь у ліквідації наслідків кризових ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури, що нею охороняються; охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні; охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України, охорона і оборона військових об'єктів, баз (закладів, установ) Національної гвардії України; охорона підприємств, установ і організацій, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних

конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав; участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності; участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану та ін. [1]. Це далеко не повний перелік завдань, що покладені на НГ України згідно чинного законодавства, однак і цього переліку завдань, що має виконувати зазначений орган держави, достатньо для того, щоб зрозуміти, що йому властиві функції, які притаманні органам і службам сектору безпеки, а також силам оборони. І ті й інші завдання і функції вкрай важливі для забезпечення національної безпеки, при цьому у мирний час превалюють завдання і функції правоохоронного змісту і характеру, а у воєнний час до них додаються ті, що мають оборонний характер. О. Ф. Кобзар відмічає, що Національна гвардія України виконує покладені на неї обов'язки шляхом участі в особливому виді адміністративно-правових відносин – правоохоронних відносинах, що виникають у сфері захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони публічного порядку та забезпечення публічної безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – у сфері забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій [2, с. 4; 3, с.19]. Правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених органів (державних та недержавних) з метою охорони прав і свобод громадян, правопорядку та забезпечення законності, що реалізується в установленій законом формі та в межах повноважень, наданих цим органам [4, с.224]. Тож, як правоохоронний орган, НГ України в межах здійснення територіальної оборони забезпечує: підтримку і відновлення публічного порядку та (або) громадської безпеки на відповідній території та об'єктах; дотримання суб'єктами вимог і обмежень воєнного часу; реалізує превентивні та охоронні заходи, зокрема, здійснює патрулювання і державну охорону; притягнення осіб до адміністративної та кримінальної відповідальності. Звичайно ж не можна не відмітити того, що означені аспекти правоохоронної діяльності здійснюються НГ України і у звичайний час. Однак у період режиму воєнного стану і протистояння збройній агресії роль НГ України, як суб'єкта забезпечення безпеки середовища, значно посилюється, оскільки, з огляду на загрози і виклики, що несуть у собі воєнні дії, виникає потреба у більш суворих та дієвих заходах, зокрема із залученням військовослужбовців, які втім можуть здійснювати і поліцейські заходи.

Що ж стосується оборонних дій і заходів, як форми участі НГ України у здійсненні територіальної оборони, то на відміну від правоохоронної роботи, вони орієнтовані на протидію розгортанню збройних конфліктів на

території нашої країни і протидію військовій агресії, як внутрішнього (наприклад, сепаратистські рухи), так і зовнішнього характеру. Збереження територіальної цілісності країни та захист населення від воєнних загроз є ключовим завданням НГ України, задля здійснення якого зазначений суб'єкт опікується питаннями підготовки та забезпечення належного функціонування спостережних пунктів і блокпостів, боєздатності відповідних сил і засобів, а також їх безпосереднього ефективного застосування тощо.

Список використаних джерел:

1. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
2. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.І. Безпалової. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
3. Кобзар О. Ф. Використання досвіду поліцейської діяльності провідних країн Європи в діяльності Національної гвардії України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_3_4
4. Тихонова Д. С. Поняття "правоохоронна діяльність" і функції правоохоронної діяльності. *Проблеми сучасної поліцейстики* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Ф-т № 6, Каф. правоох. діяльності та поліцейстики, Наук. парк «Наука та безпека». Харків, 2022. С. 224-225.

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Катерина Костянтинівна ГОВОРУЩАК,

*аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ*

<https://orcid.org/0009-0000-9985-0141>

Криміналістична тактика безумовно є одним з провідних інструментів тактико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Однак і на сьогодні дискусійним є питання щодо її юридичної природи, що, в першу чергу, пов'язано з відсутністю єдиних і чітких поглядів щодо поняття криміналістичної тактики. Як цілком слушно із цього приводу зауважує В.Ю. Шепітько: «в сучасній криміналістиці існують різні підходи до визначення поняття криміналістичної тактики. Мало того, у це поняття вкладають і різне змістове навантаження» [1, с. 12]. З огляду на що не втрачає своєї актуальності питання про визначення сутності криміналістичної тактики.

На сторінках фахової літератури відмічають, що «криміналістичну тактику слід розглядати з двох аспектів: 1) як розділ науки криміналістики; 2) як спосіб практичної діяльності слідчого, прокурора та захисника, яка спрямована на вирішення відповідних криміналістичних завдань і виконання ними процесуальних функцій» [2, с. 147; 3, с. 293].

Окремі науковці сутність криміналістичної тактики зводять лише до першого з названих вище аспектів. Наприклад, на думку авторського колективу підручника «Криміналістика», ... «криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що займається розробкою прийомів проведення слідчих дій, загальних тактичних рекомендацій про організацію та планування процесу слідства» [4, с. 17]. Інші ж сутність криміналістичної тактики розкривають з огляду на другий з вищенаведених аспектів її розуміння. Наприклад, у дослідженні, присвяченому теоретичним засадам отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України Л.Д. Удалова дійшла висновку стосовно того, що «криміналістична тактика – це система прийомів проведення слідчих дій, спрямованих не тільки на збирання та дослідження доказів, але й на попередження та подолання реальної протидії слідству, яка чиниться зацікавленими особами в конфліктних слідчих ситуаціях при зборі та дослідженні слідчим доказів» [5, с. 125]. Наведене наочно демонструє відсутність однастайності серед учених стосовно розуміння сутності криміналістичної тактики.

З огляду на що вважаємо за необхідне сутність криміналістичної тактики розкрити через характеристику її основних ознак, які можуть бути названі, в тому числі шляхом аналізу й позицій учених-правознавців щодо сутності її поняття. При цьому, досліджуючи особливості здійснення адвокатом захисту в стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції О.В. Острогляд цілком слушно зауважує, що ... «саме з ознак криміналістичної тактики й виходили всі спроби сформулювати

визначення тактики захисту в науці кримінального процесу та криміналістики» [6, с. 27]. Таке зауваження цілком справедливо й у контексті вирішення поставленого в рамках представленого наукового дослідження завдання.

Науковці, розглядаючи ознаки криміналістичної тактики серед них називають загальні, а також спеціальні. Зокрема, наголошується, що «для повного розкриття поняття криміналістичної тактики необхідно виділити певні її загальні та спеціальні особливості. При цьому до загальних ознак криміналістичної тактики слід віднести наступні: це система наукових положень, що є самостійною частиною науки криміналістики; є сукупністю прийомів і рекомендацій для формування відносин між учасниками процесу; спрямована на збирання, дослідження та використання доказової інформації; організовує планування досудового розслідування і судового слідства; спрямована на розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Своєю чергою, спеціальними ознаками криміналістичної тактики є: це сукупність тактичних прийомів і наукових рекомендацій щодо найбільш ефективного здійснення певного виду діяльності; включає суб'єкта й об'єкта тактичного впливу; наявна спрямованість тактичного впливу суб'єкта на подолання протидії, що чиниться об'єктом; застосовується під час провадження слідчої діяльності» [7, с. 18; 8, с. 534].

У наведеному випадку доволі вдало наведено ознаки криміналістичної тактики, однак, на нашу думку, деякі з них мають бути уточнені та доповнені. На додаток, вважаємо, що ознаки криміналістичної тактики не слід розділяти на окремі групи, оскільки в такому разі ускладнюється сприйняття їх сутності, а окремі ознаки можна віднести відразу до декількох груп. Наприклад, такою ознакою є ... «застосовується під час провадження слідчої діяльності». Також у такому випадку слід застосувати й давній філософський принцип «Бритва Оккама», відповідно до якого «відсікаються всі загальні поняття, необхідність яких достеменно не обґрунтовувалась логічно. Поняття, які не зводяться до чуттєвого знання та не перевіряються досвідом, повинні бути вилучені з науки» [9, с. 446]. З урахуванням чого пропонуємо до ознак криміналістичної тактики відносити: є самостійною частиною (розділом) науки криміналістики, що має тісні зв'язки з іншими її частинами – криміналістичною технікою та методикою; заснована й використовує в межах свого застосування надбання гуманітарних і технічних наук; більшою мірою застосовується в зв'язку з конфліктною ситуацією, проте має й ряд аспектів організаційного, регулятивного, комунікативного, пізнавального і т. п. характеру; здійснюється уповноваженими кримінальним процесуальним законодавством суб'єктами (слідчий, дізнавач, прокурор, працівники оперативних підрозділів, захисники, суд); являє собою набір науково обґрунтованих прийомів і рекомендацій, практичних дій, спрямованих на попередження та протидію кримінальним правопорушенням; має динамічний предмет, який розширюється в зв'язку з необхідністю попередження та протидії новим різновидам злочинності; спрямована на збирання, накопичення, опрацювання, дослідження та використання

доказової інформації задля забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Отже, з урахуванням вищенаведеного під криміналістичною тактикою пропонується розуміти самостійну частину науки криміналістики, що встановлює сукупність визначених у положеннях кримінального процесуального законодавства науково обґрунтованих прийомів, рекомендацій і практичних дій, спрямованих збирання, накопичення, опрацювання, дослідження та використання доказової інформації, здійснення впливу на поведінку особи, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, попередження та протидії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В.Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Випуск 19. С. 8–20.
2. Шевчук В.М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В.Ю. Шепітько (голов. ред.), В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Г.К. Авдєєва. Харків: Право, 2019. С. 142–147.
3. Шайтуро О.П. Криміналістична тактика: огляд історії становлення та сучасних напрямів розвитку. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 4 (95). С. 287–296.
4. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 544 с.
5. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 407 с.
6. Острогляд О.В. Здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 194 с.
7. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5). С. 1–20.
8. Осипенко І.П., Кравченко В.Я. Окремі аспекти криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 194–197.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; ред. В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Володимир Володимирович ТИМОШКО,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*
<https://orcid.org/0009-0003-1334-4531>

Досудове розслідування воєнних злочинів нерозривно пов'язане зі здійсненням кримінального процесуального доказування. Проте неможливо зібрати належну, достовірну, допустиму та достатню доказову базу без знання змісту та обсягу обставин, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про воєнні злочини, з урахуванням кримінально-правової та криміналістичної характеристик указаних кримінальних правопорушень. У цьому контексті важливо згрупувати й охарактеризувати обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування військових злочинів.

Перелік обставин, що підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні, який у науці кримінального процесу прийнято йменувати предметом доказування, визначений у ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Зокрема, такими обставинами є:

«1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [1].

При цьому, хоча предмет доказування є загальним для всіх видів кримінальних проваджень, незалежно від виду кримінального правопорушення, що розслідується, то от межі доказування є індивідуальними для кожного з кримінальних проваджень. Межі доказування визначаються залежно виду кримінального правопорушення, що розслідується, його обов'язкових і факультативних об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також закономірностей механізму їх учинення.

Щодо змісту обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування воєнних злочинів, то вони представлені наступними групами.

1. Обставини, що характеризують об'єктивні ознаки воєнного злочину. Під встановлення вказаних обставин і підтвердження їх відповідними доказами важливо з'ясувати час, місце та обстановку вчинення вказаного різновиду правопорушень. При цьому особливо увагу слід звернути, що об'єктами посягання є життя та здоров'я цивільних осіб, а також функціонування об'єктів критичної інфраструктури. Крім того, обов'язковому доказуванню підлягають: факти того, що вчинені суспільно небезпечні діяння порушують встановлені міжнародним гуманітарним правом правила та звичаї, що застосовуються під збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру; наявність причинного наслідку між такими порушення та наслідками, що настали. Також до цієї групи обставин слід віднести й ті, що стосуються встановлення виду та розміру завданої шкоди.

2. Обставини, що характеризують суб'єктивні ознаки воєнного злочину, представлені тими, що дозволяють встановити особу злочинця, наявність у нього ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення (є комбатантом чи прирівняною до них особою), його винуватість у вчиненні воєнного злочину (умисне та свідоме вчинення вказаного правопорушення). Також до вказаної групи варто відносити обставини, що характеризують особу злочинця, впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, обтяжують чи пом'якшують міру покарання.

3. Обставини, що враховуються під час прийняття процесуальних рішень. До цих обставин слід включати обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно підлягають спеціальній конфіскації. Крім того, серед цих обставин слід визначити й обставини, що характеризують особу злочинця та впливають на ступінь тяжкості вчиненого правопорушення. Адже останні враховуються під час прийняття рішення про застосування запобіжних заходів, інших заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення спеціального досудового розслідування, обмін військовополоненого та зупинення досудового розслідування тощо.

Отже, предмет доказування є загальним для всіх видів кримінальних проваджень, незалежно від виду кримінального правопорушення, що

розслідується. Межі доказування є індивідуальними для кожного з кримінальних проваджень. Межі доказування під час досудового розслідування воєнних злочинів визначаються залежно виду кримінального правопорушення, що розслідується, його обов'язкових і факультативних об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також закономірностей механізму їх учинення. Обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування воєнних злочинів систематизовано наступним чином: обставини, що характеризують об'єктивні ознаки воєнного злочину; обставини, що характеризують суб'єктивні ознаки воєнного злочину; обставини, що враховуються під час прийняття процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

ПРО ВІЙСЬКОВУ ЕКСПЕРТИЗУ

Геннадій Євгенович БЕРШОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3439-5544>*

«Інтенсифікація процесу утворення самостійних стратифікаційних одиниць судової експертизи в Україні, що спостерігається останнім часом, не може залишатися поза увагою науковців, особливо з огляду на важливість сфери регулювання судово-експертної діяльності та задекларовані принципи. Так, 2015 р. з'являється військова експертиза» [1, с. 388]. При цьому на переконання В.Т. Чупруна, І.В. Богданюка, «на сьогодні в цій галузі судово-експертної діяльності існує комплекс невирішених наукових і практичних проблем. Найбільш суттєвою є проблема дефіциту науково-методичного забезпечення (НМЗ). Необхідно констатувати, що в науковій літературі у зв'язку з відсутністю до недавнього часу такого виду судових експертиз як судова військова експертиза (СВЕ) зустрічаються лише поодинокі публікації з досліджень питань НМЗ судово-експертної діяльності у військовій сфері» [2, с. 543]. Разом із тим, як стверджують науковці, «за останній період суттєво збільшилася кількість призначень СВЕ. Слід зазначити, що ця тенденція має прогресуючий характер. Левова частка висновків СВЕ на практиці ґрунтується на результатах комплексної форми досліджень, тобто в її проведенні беруть участь фахівці за різними експертними спеціальностями. Результати їх досліджень у сукупності дають підставу для формування загального висновку експертизи» [2, с. 543–544].

«Останнім часом до державних установ судової експертизи України надходять постанови (ухвали) про призначення експертиз, пов'язаних з дослідженням рівня обороноздатності держави, оцінки дій посадових осіб (керівників, командирів, начальників) – суб'єктів боротьби з тероризмом, в ході проведення антитерористичної та військової операцій, застосування та дій Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань сектору безпеки і оборони тощо» [3, с. 256]. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України в лютому 2022 році зросла кількість учинених і облікованих військових злочинів, через що необхідність використання спеціальних знань у формі залучення експерта для проведення військової експертизи зросла в рази.

Зупинимось детальніше на визначенні військової експертизи, а також з'ясуванні особливостей її призначення. Насамперед, зазначимо, що у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [4] не визначається та не наводиться об'єкт військової експертизи. При цьому окремі науковці здійснюють спроби «заповнити цей пробіл». Зокрема, В.Т. Чупрун вважає,

що «об'єктами судової військової експертизи можуть бути текстові та графічні документи (стандартні на паперових носіях і електронні), відео- й аудіозаписи, фотознімки та інші носії інформації різної природи» [5, с. 216]. Це, своєю чергою, як відзначає П.Є. Антонюк, «не дає змоги сформуванню об'єктивного уявлення про предмет судової військової експертизи як певну інформацію (закономірності) про подію (фактичні дані), що можуть бути отримані експертом у результаті дослідження, на основі спеціальних знань, окремих властивостей наданих на експертизу об'єктів, який би, власне, відокремлював військову експертизу від інших видів (родів) судових експертиз» [1, с. 393].

Разом із тим, завдання, які вирішуються під час проведення військової експертизи, визначені та полягають у: «встановленні обставин застосування та дій військових формувань; встановленні обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановленні відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» [4].

При цьому перелік питань, що підлягають вирішенню під час проведення військової експертизи, визначається у кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням наявних вихідних даних і тактичних завдань розслідування. Орієнтовний перелік питань, що вирішується під час проведення вказаної експертизи, визначений у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [4]. Разом із тим П.Є. Антонюк за результатами аналізу запропонованих орієнтовних питань формулює «такі сентенції:

– деякі запитання виходять за межі заявлених основних завдань експертизи;

– відповіді на деякі запитання не потребують спеціальних знань, зокрема з галузі військового мистецтва, а передбачають лише аналіз відповідної організаційно-управлінської документації;

– надання відповіді на окремі запитання потребує залучення знань не лише з однієї галузі (зокрема, військового мистецтва), а й з галузі економіки, політики, права тощо, тобто передбачають комплексний характер спеціальних знань;

– надання відповідей на більшість запитань підміняє собою процес доказування за його пізнавальною сутністю та перекладає обов'язок доказування із суб'єкта розслідування на судового експерта;

– окремі запитання мають суто правовий характер, для надання відповідей на які згідно зі ст. 242 КПК України не допускається проведення експертизи» [1, с. 392–393].

Крім того, панує думка, що «з'являються нові об'єкти дослідження та завдання при проведенні військової судової експертизи, які вимагають

більш фахової підготовки експертів та детального регламентування проведення судових військових експертиз». Тому, на думку О.В. Козлова, В.О. Савечко, «у зв'язку із наростаючою складністю проведення військової експертизи, виникає необхідність вид судових експертиз «Військова» (індекс експертних спеціальностей 16.1) виділити у два підвиди:

1. Військові дослідження дій (бездіяльності) органів військового управління.

2. Військові дослідження дій (бездіяльності) посадових осіб» [3, с. 257].

Отже, з наведеного помітно, що військова експертиза є відносно новим видом судової експертизи. У зв'язку з цим науково-методичне забезпечення військової експертизи є недостатнім. З метою вдосконалення науково-методичного забезпечення військової експертизи та методики її проведення необхідно покращити рівень нормативно-правового врегулювання судово-експертної діяльності в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Антонюк П.Є. Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 23. С. 388–399. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.30>.

2. Чупрун В.Т., Богданюк І.В. Особливості процесу прийняття рішення у військовій сфері. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 543–551. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.63>.

3. Козлов О.В., Савечко В.О. До питання актуалізації нормативних актів, що регламентують проведення судових військових експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 63. С. 256–262.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Стор. 172. Ст. 1715.

5. Чупрун В.Т. Щодо введення нового виду судової експертизи – «військова». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 208–220.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ УПРАВЛІНЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Роман Ігорович БОГДАНОВ,

*Директор Територіального управління
Державного бюро розслідувань,
розташованого у місті Краматорську,
доктор філософії з менеджменту
<https://orcid.org/0009-0004-4790-7627>*

Забезпечення ефективного функціонування територіальних управлінь Державного бюро розслідувань є фактично неможливим без належної координації їх діяльності. Координація – це одна з основних управлінських функцій, зміст якої полягає в забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань [0, с.441]. О. Г. Кальмак вказує на те, що координація – це функція управління, планування і контролю, змістом якої є забезпечення впорядкованих взаємозв'язків і взаємодій між організаціями, ділянками та учасниками виробництва й управління з метою узгодження дій щодо реалізації рішень, об'єднання спільних зусиль у вирішенні загальних проблем протидії економічній злочинності. При цьому вчений акцентує увагу на тому, що координація може бути як спеціальною функцією, так і особливою інтегруючою формою організації управління. Як функція вона забезпечує певну залежність одних рішень (дій) від інших у процесі функціонування будь-якої організованої системи, а як форма організації управління створює особливий апарат приведення до загальних цілей автономних організаційних систем, узгоджує їх діяльність у тій її частині, що належить або до сфери взаємних, загальних інтересів, або пов'язана із задоволенням загальнозначущих пріоритетів [0, с. 453–454]. В. Т. Білоус у розрізі вивчення координації управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю, тлумачить координацію як спеціальну систему теоретико-методологічних, організаційно-правових і праксеологічних засад інтерпретації функцій, методів і методик упорядкування та взаємоузгодження організаційно-управлінської діяльності правоохоронних та інших державних і недержавних органів і організацій різного рівня з метою створення комплексної ефективної організаційно-управлінської та правової системи перманентного контролю за криміногенними процесами у сфері економіки та превентивної протидії економічній злочинності [0, с. 26-27].

І.І. Литвин вказує, що координація характеризується такими відмітними рисами. По-перше, координація - це вид взаємодії органів, що володіють самостійною компетенцією і організаційно не є взаємозалежними. По-друге, координація передбачає чіткий поділ процесу спільної діяльності між цими органами. Якщо при невзаємопов'язаній (індивідуальній) діяльності кожний з органів здійснює дії, що не залежать

від дій іншого, то в цьому випадку вони є взаємозумовленими, оскільки мають реалізовуватися узгоджено, одночасно або в суворій послідовності як функціонально різні компоненти єдиного комплексу дій. По-третє, важливою відмітною рисою координаційної взаємодії розглянутих суб'єктів місцевого управління, тобто місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, є наявність третього суб'єкта координатора, що безпосередньо координує їх спільну діяльність. Повноваження координуючого суб'єкта (координатора) в основному носять організаційний характер. Прийняті ним рішення, за узгодженням спільних дій органів, діяльність яких координується, є рекомендаційними, але підлягають обов'язковому розгляду [0].

Таким чином, в розрізі піднятої у роботі проблематики координація представляє собою діяльність спеціально уповноважених суб'єкта, яка спрямована на створення необхідних організаційних, управлінських, економічних та інших умов, спрямованих на забезпечення ефективної та результативної спільної, взаємоузгодженої діяльності територіальних управлінь Державного бюро розслідувань.

Значення координації полягає у наступному:

- по-перше, забезпечує поєднання зусиль різних територіальних управлінь задля досягнення загальної мети діяльності ДБР з мінімальною витратою матеріальних, технічних, людських та інших ресурсів;
- по-друге, через ефективну координацію забезпечується своєчасний обмін оперативною інформацією між територіальними управліннями. Це включає передачу даних про злочинні угруповання, нові методи вчинення злочинів та інші важливі відомості, що сприяє оперативному реагуванню та прийняттю обґрунтованих рішень;
- по-третє, забезпечує узгодженість дій між різними підрозділами ДБР, що сприяє виконанню загальних завдань та досягненню стратегічних цілей відомства;
- по-четверте, координація включає постійний моніторинг та оцінку діяльності регіональних управлінь, що дозволяє виявляти слабкі місця та впроваджувати необхідні заходи покращення.

Список використаних джерел:

1. Державне управління: підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
2. Кальмак О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження / О. Г. Кальмак. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2004. 431 с.
3. Білоус В.Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект): дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Білоус В.Т. Х., 2004. 444 с.
4. Литвин І.І. Адміністративно-правове регулювання взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 217 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЙ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВНОГО ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Володимир Володимирович СТОРОЖЕНКО,

*здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права*

Функції Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення виходять із ключових завдань її діяльності та мають власний зміст. Звертаючись до розкриття семантики слова «функція» бачимо, що цей термін походить від латинського «functio» - виконання, здійснення і тлумачиться в сучасній українській мові наступним чином: 1) діяльність, обов'язок, робота; зовнішній прояв властивостей якого-небудь об'єкта в певній системі відносин (наприклад, функція грошей); функція в соціології – роль, що її виконує певний соціальний інститут чи процес стосовно цілого (наприклад, функція держави, родини в суспільстві); 2) явище, що залежить від іншого та змінюється в міру зміни цього іншого явища; робота, виконана органом, організмом; роль, значення чого-небудь; обов'язок, коло діяльності; 3) функція – обов'язок, коло діяльності; призначення, роль [1, с.727;2, с.707;3, с.103]. Багато поглядів з приводу змісту функцій існує серед філософів, які їх розглядають як: 1) явище, що є формою виявлення іншого явища і змінюється відповідно до його змін; 2) спосіб дії речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту; 3) поняття, в якому фіксується стійкий спосіб активних взаємовідносин речей, при цьому зміни в одних речах супроводжуються змінами в інших; 4) відносини двох (групи) об'єктів, в якому зміни в одних з них супроводжують зміни іншого; 5) спосіб поведінки, притаманний будь-якому об'єкту та сприяючий збереженню існування цього об'єкту, або тієї системи, в яку він входить в якості елемента [4, с.75;5, с.12-13].

Аналіз наукових джерел свідчить, що функція – це полізмістовна категорія, визначення якої тісно залежить від контексту застосування. Окрема наукова концепція з приводу тлумачення останньої склалась в класичній теорії управління та суміжній – державного управління. Наприклад, як пише С.В. Кувакін, функції управління – це найбільш стійка та постійна категорія, яка, як правило, закріплюється в нормативних актах. В них знаходять свій прояв як мета, так і завдання управління, а також через них здійснюється вплив на суб'єкти і об'єкти управління. Категорії належить провідна роль у формуванні організаційних структур системи управління [6, с.8;7, с.74]. В розуміння М.М. Долгополової функції управління – це засіб виконання завдань для досягнення визначеної мети. Через функції здійснюється вплив як на суб'єкт, так і на об'єкт управління. Саме вони формують організаційні структури системи управління [8, с.9]. В наукових працях Б.М. Ринажевського наголошується: функція управління – це конкретний напрямок управлінського, організуючого,

регулятивного, контролюючого, коригуючого, наглядового впливу суб'єкта на об'єкт управління. На його думку функції управління мають конкретний зміст і здійснюються за допомогою конкретних способів і форм управління (наприклад, примусові механізми, ухвалення правових актів управління, підпорядковувачий вплив)», пише науковець [9, с.139]. Одразу у трьох значеннях наводить тлумачення досліджуваної категорії М.В. Босовська: по-перше, функція управління є видом управлінської діяльності; по-друге, функція управління – результат спеціалізації управлінської праці; по-третє, вона слугує основою здійснення управління [10, с.53].

Різноманітні наукові тлумачення категорія функцій отримала в аспекті державного управління. Згідно із зауваженням Ф. Фіночко у цій царині категорія розкривається, як порівняно самостійні, спеціалізовані частини змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною цільовою спрямованістю та якісною однорідністю [11, с.172]. В.Я. Малиновський тлумачить функції державного управління, як складові змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною самостійністю, однорідністю, складністю та стабільністю владно-організуючого впливу суб'єкта управління, спрямованого на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління [12, с.202;13, с.49].

Тож, з огляду на зазначене вище, функції – це напрями діяльності, визначені та обумовлені сферою її здійснення, а також об'єктом по відношенню до якого вона провадиться. При цьому, розглядаючи цю категорію у контексті державного сектору, необхідно зауважити про притаманний їй юридичний аспект, адже будь-який напрям офіційної, публічно значимої діяльності завжди є нормативно-визначеним і обґрунтованим. Зважаючи на це, функції Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення найбільш доцільно тлумачити як нормативно-визначені законодавством та підзаконними юридичними актами основні напрями, вектори правоохоронної діяльності СБУ, реалізація яких забезпечує досягнення покладених на дане відомство завдань.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів: За ред. О.С. Мельничука К.: Головна редакція УРЕ, 1977 775 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Видавництво "Аконіт", 1998.Т.І: А-Є 910 с.; Т.ІІ: Ж-ОБД.910 с.; Т.ІІІ: ОБЕ-РОБ.927 с.; Т.ІV: РОБ-Я.941 с.
3. Солдатенко О.А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку: дис... канд. юрид. наук : Київ: Запорізький юридичний інститут МВС України. 2006. 238 с.
4. Українська Радянська Енциклопедія: У 12-ти т. голов. Редкол.: Бажан М.П. (голов, редактор) та ін. 2-е вид. К.: голов, ред. УРЕ. Фітогармони -0., 1985. Т. 12. 572 с.
5. Павло С.В. Функції і завдання криміналістики (теоретико-прикладний аспект): дис... канд. юрид. наук : Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут. 2003. 202 с.
6. Кувакін С.В. Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загальнотеоретичний аспект. Автореф. дис... канд. юрид. наук : Харків, 2001. 17с.
7. Трофімова Л.В. Організаційно-правове забезпечення діяльності юридичних підрозділів органів Державної податкової служби України: дис... канд. юрид. наук : Ірпінь: Академія державної податкової служби України. 2003. 203 с.

8. Долгополова М.М. Управління загальнодержавною системою забезпечення безпеки дорожнього руху: автореферат. дис... канд. юрид. наук: Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2003. 19 с.

9. Ринажевський Б.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних силах України: дис... д-ра. юрид. наук : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2010. 339 с.

10. Босовська М.В. Управління якістю послуг підприємств готельного господарства: дис... канд. юрид. наук : Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. 2009. 306 с.

11. Фіночко Ф. Специфіка функцій управління. Вісник академії правових наук України. 2006. №4(47). С.171-178.

12. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с.

13. Єремєєв Д.В. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів юридичної служби органів внутрішніх справ України: дисертація. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2006. 225 с.

ЗНАЧЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛАСНИМИ ВІЙСЬКОВИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Володимир Васильович ЮР'ЄВ,

*здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права*

Введення правового режиму воєнного стану в Україні обумовлює необхідність створення умов, за яких всі публічно-управлінські заходи виконувались в повному обсязі та досягали своїх цілей. Будь-які відхилення в цьому аспекті можуть мати фатальні наслідки, а також призвести до втрати нашою державою своїх територій, незалежності, суверенітету, частини населення, тощо. Забезпечення ефективного функціонування досліджуваного правового режиму є фактично неможливим без ефективної діяльності обласних військових адміністрацій.

Етимологія слова «забезпечення» походить від дієслова «забезпечувати», що означає: а) постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах; б) надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; в) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; г) захищати, охороняти когось, що-небудь від небезпеки і таке інше [1]. В розрізі державного або ж адміністративно-правового забезпечення, характеристика категорії також надається не узагальнено, а у відношенні до якогось конкретного об'єкту.

Так, І.О. Ієрусалімова, визначила суть механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина як систему засобів, які є елементами, складовими впливу цієї галузі права на суспільні відносини та встановлювані її нормами гарантії реалізації цих прав (поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної відповідальності та прокурорського нагляду) [2;3, с.176]. К.В. Барсуков розкрив адміністративно-правове забезпечення проходження служби у складі миротворчих підрозділів, як складне, багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є діяльність держави щодо створення належних правових умов відбору персоналу, підготовки кадрів, направлення до миротворчих місій та гарантування правового захисту, шляхом встановлення відповідного нормативно-правового забезпечення проходження служби. На його думку, адміністративно-правове забезпечення повинне відбуватися в основних трьох напрямках: нормативно-правовому, науковому та інформаційному [4, с.9, 12]. В.А. Головка, у своєму монографічному дослідженні, розглядає адміністративно-правове забезпечення прав учасників дорожнього руху. Він визначає його як регламентовану нормами законодавства діяльність органів державної влади, зміст якої становить створення умов для реалізації, охорони та захисту прав громадян як учасників дорожнього руху за допомогою адміністративно-правових засобів. До таких засобів віднесено засоби переконання та примусу, засоби адміністративного судочинства та засоби безпосереднього, прямого та опосередкованого

захисту суб'єктів господарювання [5, с.7-8]. Р.В. Ігонін вважає, що адміністративно-правове забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції – це регламентована адміністративно-правовими нормами діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, яка спрямована на створення необхідних умов для належного функціонування системи судів загальної юрисдикції та встановлена адміністративно-правовими нормами система гарантій належного функціонування такої системи судів [6, с.39;7, с.4].

З огляду на зазначене вище можемо говорити про те, що забезпечення військовими державними адміністраціями правового режиму воєнного стану представляє собою особливого роду адміністративно-правову діяльність, конкретизовану за суб'єктом здійснення та об'єктом щодо якого її спрямовано. Основними відмінностями, які розкривають значення такого забезпечення є наступні: по-перше, воно має цілеспрямований характер у зв'язку із чим виражено у спеціальних адміністративно-правових засобах безпосередньо зорієнтованих на забезпечення воєнного стану; по-друге, в ході такого забезпечення відбувається формування законного, ефективного і гуманного процесу роботи всього внутрішнього механізму правового режиму воєнного стану де кожен елемент діє відповідно до свого призначення, а заходи воєнного стану перебувають у правовому полі та не призводять до свавілля збоку влади та їх посадових осіб; по-третє, забезпечення воєнного стану військовими адміністраціями дає можливість розвантажити державний апарат, який і так в момент збройної агресії перебуває у надскладних для нього умовах. Більшість організаційно-координаційних процесів віддається в сферу відання спеціального тимчасового органу.

Виходячи із викладеного вище, забезпечення військовими державними адміністраціями правового режиму воєнного стану – це визначена законодавством України цілеспрямована, законна діяльність військових державних адміністрацій, орієнтована на здійснення юридичних, організаційних, матеріально-технічних, інформаційних, фінансово-економічних та інших передбачених законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами засобів щодо формування та підтримки умов ефективного функціонування досліджуваного правового режиму.

Список використаних джерел:

1. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 томах. Том 3, 1972. Стор. 18.
2. Іерусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”. Київ 2006.
3. Чистоклетов А., Хитра О. Поняття адміністративно-правового забезпечення та його механізму. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. 2020. №3(27). С.173-180.
4. Барсуков К.В. Адміністративно-правове забезпечення проходження служби працівниками органів внутрішніх справ у складі міжнародних миротворчих підрозділів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.

5. Головка В.А. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних та економічних прав учасників дорожнього руху в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

6. Ігонін Р.В. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. Адвокат. 2011. № 1 (124). С. 36-40.

7. Сірко В.С. Поняття адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Електронне наукове фахове видання з юридичних наук "Правова просвіта". 2018. №8. С.1-7.

ПОНЯТТЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Роман Ілліч ЛОГІН,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Оскільки в КПК України відсутнє нормативне визначення поняття заходів забезпечення кримінального провадження, у літературі пропонується доктринальне визначення цього поняття. Наприклад В.І. Фаринник вважає, що під ними слід розуміти: «Передбачені кримінальним процесуальним законом заходи державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами, у встановленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, котрі залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів, досягнення завдань кримінального судочинства та дієвості провадження» [1, с. 135]. Існують й інші визначення цього поняття. Зокрема, у навчальній літературі це поняття формулюється як передбачені кримінально-процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовуються компетентними особами та органами за наявності підстав та в порядку, передбачених законом, з метою подолання негативних обставин, які перешкоджають вирішенню завдань кримінального судочинства, та забезпечення виконання рішень органів досудового розслідування та суду [2, с. 292]. О.М. Бондаренко, в свою чергу, пропонує визначати цю категорію як заходи примусового характеру, що полягають в обмеженні прав та законних інтересів підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального провадження, що застосовуються уповноваженими на те особами на підставі та у порядку, передбачених законом з метою досягнення дієвості кримінального провадження [3, с. 103].

І.М. Чемерис стверджує, що під цим поняттям слід розуміти сукупність дій або засобів для створення надійних умов для здійснення кримінального провадження, що застосовуються з метою досягнення здатності слідчого та прокурора активно діяти у кримінальному провадженні. Заходи забезпечення кримінального провадження не просто створюють механізм для процесуальної діяльності але й забезпечуються надійність функціонування цього механізму для реалізації завдань кримінального провадження [4, с. 3-4].

Отже, під заходами забезпечення кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень слід розуміти процесуальні дії, які можуть мати як примусовий, так і непримусовий характер та спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження через забезпечення активної участі суб'єктів кримінального процесу,

попередження та припинення їх ухилення від виконання передбачених кримінальним процесуальним законом обов'язків, створення перешкод для здійснення правосуддя та ін.

Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень слід поділяти на загальні та специфічні. Загальні (родові) – це ті, є загальними для всіх видів процесуальних дій, тобто притаманні й іншим різновидам процесуальних дій. Специфічні або видові - ті які притаманні виключно засобам забезпечення кримінального провадження і дозволяють використати їх з кола процесуальних дій інших видів.

Список використаних джерел:

1. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 133-142.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. Харків: «Право», 2012. 844 с.
3. Бондаренко О. М. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 101-103.
4. Чемерис І. М. Заходи забезпечення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених із використанням безготівкових операцій: дис. ...доктора філософії: 12.00.09. Херсон, 2020. 265 с.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ

Анастасія Володимирівна СИЛЕНКО,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Вбивства заручника або викраденої людини вирізняються особливою суспільною небезпекою, що, своєю чергою, потребує підвищеної уваги з боку правоохоронних та судових органів. Зокрема, органи досудового розслідування повинні посилено виконувати свої повноваження зі встановлення особи злочинця, збирання доказової бази, достатньої та необхідної для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання згідно з мірою її вини. Чималу роль у виконанні поставлених завдань відіграє така форма організації досудового розслідування як використання спеціальних знань.

Під час розслідування вбивств заручника або викраденої людини необхідно використовувати допомогу психолога на початку досудового розслідування під час ведення переговорної діяльності зі злочинцями, під час спілкування з рідними та близькими особами заручника або викраденої людини, на початковому та наступному етапах – під час підготовки та проведення допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, при прийнятті рішення про доцільність призначення судово-психологічної чи комплексної психолого-психіатричної експертизи підозрюваного/підозрюваних.

Зокрема, відповідно до п. 5 розділу IV основними функціями психологічного супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій є:

«1) консультування працівників поліції з психологічних аспектів ефективного виконання професійної діяльності відповідно до особливостей їх службової діяльності;

2) надання консультативної та практичної допомоги працівникам поліції з питань використання прийомів ефективної комунікації під час реалізації ними завдань професійної (у тому числі переговорної) діяльності;

3) психологічне супроводження екстремальних службових ситуацій, надання невідкладної психологічної допомоги;

4) складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб під час проведення оперативних заходів та слідчих дій;

5) надання необхідної психологічної допомоги в ході проведення допитів осіб, у тому числі неповнолітніх» [1].

Також слід погодитися з твердженням, що «виконання важливих завдань розслідування, пов'язаних із збиранням криміналістично значущої інформації, можуть залучатися працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги

сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування. Зокрема, спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні огляду місця події у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням тяжких кримінальних правопорушень» [2, с. 76; 3].

Тобто під час розслідування вбивств заручника або викраденої людини спеціальні знання використовуються у формах:

- консультування з обізнаними особами, щоб обрати алгоритм дій для вирішення конкретного ситуативно зумовленого тактичного завдання і тактику проведення окремої процесуальної дії, а також прийняти певне процесуальне рішення;
- допиту обізнаної особи з приводу питань, які мають важливе значення для кримінального провадження;
- залучення в якості спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій або дослідження окремих об'єктів і дачі висновку спеціаліста;
- залучення в якості експерта для проведення судової експертизи; тощо.

Наприклад, під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених п. п. 3, 4, 6, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 2 ст. 147 КК України, спеціальні знання використовувалися під час проведення огляду автомобіля потерпілого, обвуглених частин людини, проведення судово-медичної, імунологічної, молекулярно-генетичних і балістичної експертиз [4]. Також у цьому кримінальному провадженні спеціальні знання використовувалися під час моніторингу «дзвінків НОМЕР_7, згідно слідчої довідки від 10.02.2014 р. проведено аналіз інформації оператора мобільного зв'язку та встановлено приналежність абонентських номерів мобільних операторів ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_17 та ОСОБА_13 та складено протоколи деталізації дзвінків від 10.02.2014 р. вихідних та вхідних дзвінків, текстових повідомлень абонента мобільного оператора НОМЕР_8»; «деталізації по локальним і роумінговим дзвінкам у вигляді роздруковки локальних дзвінків абонента НОМЕР_2 в період з 25.11.2013 р. по 30.11.2013 р., що належав потерпілому ОСОБА_13» [4].

Отже, під час розслідування вбивств заручника або викраденої людини спеціальні знання використовуються у формах консультування з обізнаними особами, допиту обізнаної особи, залучення в якості спеціаліста та/чи експерта.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.02.2019 № 88, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04.04.2019 за № 348/33319. *Офіційний вісник України*. 2019. № 30. Стор. 240. Ст. 1080.

2. Черноус Ю.М., Лісичкий А.В. Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2022. № 59. С. 74–79. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.14>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.11.2015 за № 1392/27837. *Офіційний вісник України.* 2015. № 92. Стор. 337. Ст. 3148.

4. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 23.02.2015. Справа № 486/560/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42858408>.

ЩОДО ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ З БАНКІВСЬКИМИ КАРТАМИ

Роман Олександрович НЕСТЕРЕНКО,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Щороку спостерігається збільшення рівня кримінальної протиправної діяльності проти власності та кількість способів реалізації протиправного умислу, зокрема, за допомогою шахрайських дій. На це вказують і статистичні відомості Офісу Генерального прокурора. Так, у 2013 році було зареєстровано 334821 кримінальне правопорушення проти власності, що становило 59,41 % в загальній структурі кримінальної протиправної діяльності; у 2014 році вказані показники становили відповідно 311342 і 58,84 %; 2015 – 362213 і 64,09 %; 2016 – 405549 і 68,44 %; 2017 – 335910 і 64,12 %; 2018 – 303850 і 62,38 %; 2019 – 257608 і 58 %; 2020 – 190258 і 52,76 %; 2021 – 158729 і 49,38 %; 2022 – 113137 і 31,2 %; 2023 – 178902 і 37,62 %; січні–вересні 2024 року – 115215 і 30,14 %. При цьому питома вага шахрайств у структурі кримінальної протиправної діяльності проти власності у 2013 році становила 14,08 %, 2014 – 13,48 %, 2015 – 12,67 %, 2016 – 11,35 %, 2017 – 11,02 %, 2018 – 10,96 %, 2019 – 12,56 %, 2020 – 14,1 %, 2021 – 15,02 %, 2022 – 28,36 %. Разом із тим доводиться констатувати, що встановити особу злочинця та зібрати достатню доказову базу для повідомлення їй про підозру, а також закінчити досудове розслідування у вказаній категорії кримінальних проваджень вдається досить рідко. Наприклад, у 2013 році повідомлення про підозру було вручено тільки 12645 особам, а закінчено досудове розслідування тільки в 11617 кримінальних провадженнях, що, своєю чергою, становить лише 24,64 %. У 2014 році вказані показники становили відповідно 10599 і 9115 (21,72 %), 2015 – 9605 і 8370 (18,23 %), 2016 – 7941 і 6508 (14,14 %), 2017 – 10275 і 8831 (23,86 %), 2018 – 8699 і 7204 (21,64 %), 2019 – 8241 і 7054 (21,8 %), 2020 – 8713 і 7399 (27,58 %), 2021 – 9406 і 8027 (33,66 %), 2022 – 7490 і 5778 (18,01 %) [1].

З наведених вище статистичних даних помітно, що кількість облікованих шахрайств зростає у період пандемії COVID-19, коли встановлено карантин та запроваджено обмежувальні протиепідемічні заходи, через що більшість сфер суспільного життя перейшли на дистанційну форму функціонування. Вказані обставини тільки підкреслюють актуальність проблематики з організації та здійснення своєчасного виявлення й ефективного розслідування шахрайств, зокрема з банківськими картами, та відповідно нагальність розроблення дієвих криміналістичних рекомендацій стосовно оптимальних методів і засобів розслідування окресленої категорії кримінальних правопорушень. У цьому контексті актуальним є формування підвидової методики розслідування шахрайств з банківськими картами.

Крім того, шахрайству властиве різноманіття способів його вчинення, що, своєю чергою, призводить до варіативності слідової картини. Вказані обставини обов'язково повинні враховуватися під час планування та організації досудового розслідування шахрайств. Останнім часом збільшились випадки вчинення такого різновиду кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, як шахрайств з банківськими картами. Це зумовлено тим, що «банківські картки – один із найзручніших платіжних засобів, які використовують громадяни. На картки перераховується заробітна плата, пенсії, завдяки ним без черг можна сплачувати комунальні платежі, створювати будь-які інші платежі, поповнювати рахунки мобільних телефонів, здійснювати покупки в магазинах та онлайн. Така особлива роль банківської картки в буденному житті будь-якої особи підвищує ризик стати жертвою шахрайства і в один момент залишитись без своїх грошей» [2].

Цілоком слушно з цього приводу зазначає О. Олійничук, що банківські картки, будучи основним елементом електронних банківських систем, витісняють традиційні чекові книжки та готівку. Втім, «та особливість, що картка містить певну інформацію, яка потрібна для доступу до банківського рахунку, здійснення розрахунків за товари та послуги, а також зняття готівки, дозволяє їй слугувати простим і прогресивним засобом в організації безготівкових розрахунків і водночас бути привабливим об'єктом для шахрайських операцій з боку злочинців» [3, с. 92].

Як приклад, у 2022 році збитки через шахрайство з банківськими картками становили в Україні 481 млн гривень, що на 46 % більше, ніж 2021 року [4]. Також відмінною ознакою шахрайств з банківськими картами є те, що вони вчиняються в різних сферах, як то: у сфері електронної комерції, інтернет-аукціонах, у сфері надання фінансових послуг, з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій тощо. Також досліджувані кримінальні правопорушення в основному вчиняються у кіберпросторі.

Крім того, суспільна небезпека шахрайств з банківськими картами «полягає в тому, що, поряд із посяганням на власність громадян, їхні грошові кошти, які перебувають на банківських рахунках, цей злочин спричиняє шкоду злагодженому функціонуванню банківської системи» [5, с. 380]. Окремо варто наголосити, що «внаслідок загострення напруженості в країні, спричиненого повномасштабним вторгненням росії на територію України, спостерігається не лише політична, економічна й військова дестабілізація ситуації, але й збільшення обсягів шахрайства, особливо у сфері банківських операцій та використання банківських карток. Цей ризик не тільки поглиблює економічні труднощі українців, але й створює додаткові виклики для безпеки фінансових систем та захисту особистих даних населення» [6]. Відповідно, «посягаючи таким чином на власність певних осіб, злочинці наносять збитки і інформаційній та економічній безпеці держави в цілому» [7, с. 132].

На превеликий жаль, на сьогоднішній день прослідковується невтішна тенденція набуття шахрайствами з банківськими картами, поряд з іншими

видами незаконної діяльності у сфері фінансових послуг та ринків фінансових послуг, які здійснюються з використанням інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж, системного, професійного та організаційного характеру.

Отже, одним із пріоритетних напрямів держави є вироблення дієвого механізму запобігання та протидії шахрайствам з банківськими картами. З огляду на вищенаведене слід сформуванати методикку розслідування шахрайств з банківськими картами з урахуванням низки факторів, основними серед яких є наступні: механізм учинення шахрайств з банківськими картами зумовлений особливостями здійснення банківських операцій і функціонування кіберпростору; латентний характер указанного різновиду кримінальних правопорушень; організованість і спланованість кримінальної протиправної діяльності; багатоепізодність; динамічність способів учинення досліджуваного різновиду правопорушень; розширення сфер посягання з урахуванням зміни суспільних потреб та інтересів, особливо в умовах воєнного стану; велика кількість доказової інформації міститься в цифрових слідах.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генеральної прокуратури*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Як не стати «жертвою» шахрайства з банківськими картками? *Асоціація юридичних клінік України*. URL: <https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-23-04-2020-2/>.
3. Олійничук О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1 (9). С. 91–94.
4. Машлаковська Т. «ШахрайГудбай»: як не стати жертвою афери з банківськими картками. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/516317-sahrajgudbaj-ak-ne-stati-zertvou-aferi-z-bankivskimi-kartkami/>.
5. Огієвич А.О., Романова А.Є. Шахрайство у сфері обігу банківських платіжних карток: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 380–383. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/90>.
6. Архангельський М. Зняли кошти з банківської картки: куди та як звертатися? *LIGA ZAKON*. URL: https://biz.ligazakon.net/analytys/227505_znyali-koshti-z-bankvsko-kartki-kudi-ta-yak-zvertatisya.
7. Пивоваров В.В., Терещенко К.В. Шахрайство із банківськими картками: окремі питання віктимологічної профілактики. *Карпатський правничий часопис*. 2015. № 10. С. 132–137.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КЕРІВНИКА У СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Олександр Анатолійович ПРИСЯЖНЮК,

кандидат юридичних наук

У сучасній динаміці розвитку вітчизняної системи правоохоронних органів ключову роль відіграє механізм ефективної розбудови та реалізації управління структурними підрозділами вказаних державних інституцій та їх організаційно – штатної системи. Фундаментом вказаних процесів постають управлінські відносини владного підпорядкування.

Правовий феномен організаційно – штатної побудови підрозділів правоохоронних органів вбачається у сукупності її структурних елементів (підрозділів, установ, посадових осіб) та системоутворюючих зв'язків між ними, яка обумовлена її завданнями, функціями, принципами діяльності та забезпечує надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави; протидії злочинності, а також послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1, с. 84].

Необхідно підкреслити, що штатна структура, як правило, відображає кількісно-професійний склад працівників, а організаційна – їх розподіл відповідно до покладених на них завдань. Основою організаційно-штатної структури органів публічної влади є субординаційні (підпорядкування згори донизу, від керуючого до керованого), реординаційні (знизу догори, від керованого до керуючого) та координаційні (підпорядкування на одному рівні, між двома та більше суб'єктами, що не виключає того, що загалом вони можуть перебувати на різних рівнях в ієрархічно організованій системі державної служби) взаємозв'язки [2, с. 134]

Слід зазначити, що значення керівника у системі управління структурними підрозділами правоохоронних органів важко переоцінити, адже від нього залежить ефективність вказаного процесу, продуктивність праці того чи іншого підрозділу, характер координації між співробітниками, мікроклімат в колективі тощо, що у підсумку впливає на рівень результативності функціонування правоохоронного органу та реалізації правоохоронної функції держави.

Розмірковуючи над правовий статусом керівників правоохоронних органів, а також їх підрозділів, дисертант дійшов до висновку, що вказане юридичне явище базується на певних аспектах.

В першу чергу правовий статус даної категорії керівників повинен гарантувати їм незаангажованість та незалежність у прийнятті рішень, які є обов'язковими для його професійної діяльності, задля якісного та найскорішого досягнення поставлених перед конкретним правоохоронним органом завдань. Окрім вказаного правовий статус керівників правоохоронних органів всіх рівнів характеризується підвищеним ступенем юридичної відповідальності як у нормативному сенсі (суворіші

заходи впливу), так і на організаційному щаблі (усвідомлення правильності здійснення оперативного та стратегічного управління; розуміння цілей та завдань й якісний підбір засобів їхнього досягнення тощо) [3].

Наступним важливим фактором є те, що, специфічна природа спеціальних державних інституцій, на які покладені функції правоохорони, зумовляє посилену вимогливість та відповідальність до керівного персоналу цих органів, що зумовляє обов'язкове закріплення основних засад їхньої діяльності на законодавчому рівні.

У доктрині адміністративного права обов'язковою ознакою адміністративно-правового статусу керівної особи є наявність у нього державно – владних повноважень, які втілюються у виконанні управлінських, організаційно – розпорядчих, контролюючих функцій, а також у праві вирішення питання про заохочення або покарання підлеглих осіб.

Зауважимо, що спектр державно – владних повноважень керівників структурних підрозділів правоохоронних органів є досить масштабним. Якщо класифікувати їх за групами у розрізі функціонального призначення, то вимальовується наступна система:

1) виконавчі (керівник очолює підрозділ того чи іншого правоохоронного органу, здійснює керівництво та контроль за його діяльністю, є відповідальним за належне виконання підлеглими органами і підрозділами чинного законодавства України);

2) кадрові (керівник визначає основні напрямки кадрової політики у підпорядкованому органу або підрозділу, а саме: розподіляє обов'язки серед своїх заступників, приймає рішення про просування працівників по службі, застосування заохочень та накладення стягнень, призначає службові розслідування щодо підлеглих посадових осіб тощо);

3) організаційні (керівник має право затверджувати положення про основні засади функціонування структурних підрозділів та їх апаратів, вносити пропозиції керівникові вищого рівня про утворення територіальних та міжрегіональних підрозділів визначеного правоохоронного органу тощо).

Як вже зазначалося вище, керівник підрозділу правоохоронного органу є суб'єктом реалізації основного виду управлінської діяльності – розробки і прийняття управлінських рішень. Саме через вказану форму діяльності керівник реалізує свої повноваження.

Через призму виконання управлінських рішень керівник реалізує в системі управління структурними підрозділами правоохоронних органів низку специфічних функцій, а саме спрямовуючу (визначає цілі та завдання), забезпечувальну (визначає механізми реалізації цілей і завдань), координуючу (координує досягнення цілей і виконання завдань) та стимулюючу (створює умови для ефективної праці персоналу) [4].

Ефективності виконання вказаних функцій значною мірою сприяє обраний стиль керівництва (лідерство, провід), тобто від вибору різних підходів: з позицій особистих якостей, поведінського або ситуаційного. Основним критерієм оцінки авторитету керівника є сприйняття чи несприйняття підлеглими наказів, доручень, вказівок, що їм адресовані, а

для цього останні повинні бути такими, що відповідають цілям організації, зрозумілими, здійсненними та сумісними загалом з особистими інтересами підлеглих.

Підкреслимо, що процес прийняття управлінського рішення керівником правоохоронного органу під час здійснення управління його структурними підрозділами, формується у складну систему, основні етапи якої становлять ініціювання та розробка проектів управлінських рішень; прийняття управлінських рішень; перегляд управлінських рішень; виконання управлінських рішень; контроль виконання управлінських рішень тощо.

Підсумовуючи вищенаведене можна констатувати, що у механізмі управління структурними підрозділами правоохоронних органів, який базується на принципах директивності та владного підпорядкування, ключовою фігурою постає керівник всіх рівнів ієрархічної піраміди організаційно – штатної побудови того чи іншого правоохоронного органу. Саме керівник підрозділу є суб'єктом реалізації основного виду управлінської діяльності – розробки і прийняття управлінських рішень, де у повній мірі застосовуються його дискреційні повноваження.

Список використаних джерел:

1. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О.В. Джафарова та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.
2. Рубцов В.П. Державне управління та державні установи: навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ ун-т «Україна», 2008. 440 с.
3. Зливко С. Керівник правоохоронного органу: концептуальні засади, питання теорії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 98-102. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/24608>
4. Король О.В. Правовий статус керівника органу національної поліції як суб'єкта дотримання законності та дисципліни / О. В. Король // *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2023. № 1 (23). С. 13-21
5. Коврига О. С. Процес прийняття управлінських рішень у публічному управлінні. *Вчені записки*. № 2019. С. 76 – 72.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Лариса Василівна ВАСЯНОВИЧ,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Професійна підготовка поліцейських є одним із ключових елементів забезпечення громадського порядку, дотримання прав людини та протидії злочинності. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів, Україна активно переймає передовий досвід країн Європейського Союзу (ЄС) у різних сферах, зокрема у правоохоронній діяльності. Особливого значення набуває порівняльний аналіз адміністративно-правових підходів до навчання поліцейських, що дозволяє визначити ефективні практики, адаптовані до українських реалій

У країнах Європейського Союзу професійна підготовка поліцейських має стратегічне значення для забезпечення громадської безпеки та дотримання правових стандартів. Адміністративно-правові аспекти цього процесу формуються на основі принципів гармонізації, безперервності та інноваційності, що дає змогу підтримувати високий рівень професіоналізму працівників поліції. Основою гармонізації є діяльність Європейського поліцейського коледжу (CEPOL), який координує підготовку правоохоронців на міжнародному рівні. CEPOL сприяє уніфікації навчальних програм, обміну кращими практиками та підвищенню рівня взаємодії між поліцейськими органами країн-членів ЄС. Завдяки цьому створюються умови для узгодженого реагування на спільні виклики, зокрема організовану злочинність, тероризм та кіберзагрози. Особливу увагу приділено безперервності професійного навчання, що передбачає систематичну підготовку поліцейських на всіх етапах їхньої кар'єри. Професійна освіта поліцейських включає початкове навчання для новобранців, курси підвищення кваліфікації для діючих працівників, а також спеціалізовані тренінги, адаптовані до актуальних викликів. Такий підхід дозволяє зберігати високу оперативність та компетентність поліцейських, незалежно від змін у середовищі їхньої діяльності. Навчальні програми часто розробляються у співпраці з університетами, міжнародними організаціями та громадськими інституціями, що підвищує їхню якість та практичну орієнтацію. Важливим компонентом підготовки є інтеграція тематики прав людини, яка пронизує всі аспекти навчального процесу. Поліцейські навчаються принципам недискримінації, толерантності та дотримання етичних стандартів у повсякденній роботі. Це дозволяє підвищити рівень довіри громадян до правоохоронних органів та знизити ризик порушення основоположних свобод. Крім того, у навчальних програмах активно впроваджуються теми, пов'язані із взаємодією з вразливими групами населення, запобіганням дискримінації та протидією домашньому насильству. Інноваційність у підготовці поліцейських у ЄС

проявляється через використання сучасних цифрових технологій. Навчальні заклади активно застосовують віртуальні симуляції, що дозволяють поліцейським моделювати реальні ситуації в безпечному середовищі. Впровадження онлайн-платформ забезпечує доступ до навчальних матеріалів для поліцейських з різних регіонів, знижуючи географічні бар'єри. Цифрові інструменти також дозволяють створювати персоналізовані навчальні траєкторії для кожного співробітника, враховуючи його досвід та професійні потреби.

Законодавство ЄС стимулює співпрацю між державами-членами у сфері підготовки поліцейських, що створює уніфіковане середовище для обміну знаннями та ресурсами. Це сприяє формуванню єдиного підходу до вирішення складних міждержавних проблем, а також підвищенню професійного рівня кадрів на всій території ЄС. Таким чином, адміністративно-правові механізми країн ЄС забезпечують ефективність професійного навчання поліцейських, інтегруючи сучасні підходи до освіти, права людини та технологічні інновації.

В Україні адміністративно-правове регулювання професійного навчання поліцейських є важливим компонентом системи забезпечення громадської безпеки та підтримання правопорядку. Цей процес базується на нормативно-правових актах, які визначають організацію та зміст підготовки кадрів. Законодавча база включає закони України "Про Національну поліцію", "Про освіту", підзаконні акти Міністерства внутрішніх справ, а також спеціалізовані нормативні документи, що регулюють діяльність навчальних закладів, які готують поліцейських.

Особливістю адміністративно-правового регулювання є централізований характер управління освітнім процесом. Основними установами, що здійснюють професійну підготовку поліцейських, є вищі навчальні заклади МВС, такі як університети, академії та спеціалізовані тренінгові центри. Ці заклади надають не лише базову освіту, але й забезпечують підвищення кваліфікації та професійний розвиток діючих співробітників. Однак централізація іноді ускладнює гнучке реагування на актуальні потреби правоохоронної системи, особливо у регіонах. Однією з ключових проблем, яка впливає на ефективність навчання, є недостатнє фінансування системи підготовки. Це обмежує можливості для модернізації навчальних програм, оновлення матеріально-технічної бази та впровадження сучасних методик викладання. У багатьох навчальних закладах обладнання застаріле, а відсутність належних ресурсів для використання інноваційних технологій обмежує якість навчального процесу. Така ситуація також негативно позначається на мотивації викладачів, які часто стикаються з низькою оплатою праці та браком можливостей для професійного зростання. Іншою важливою проблемою є необхідність реформування навчальних програм, щоб зробити їх більш практичними та адаптованими до сучасних викликів. Наразі акцент здебільшого робиться на теоретичному аспекті, тоді як недостатньо уваги приділяється практичним навичкам, таким як ефективна комунікація, використання сучасних технологій чи реагування на кризові ситуації. Крім того, правові аспекти, зокрема забезпечення прав людини та дотримання

етичних стандартів, не завжди отримують належний рівень опрацювання у навчальних програмах. У контексті інтеграції України до європейського правового простору особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері професійної підготовки поліцейських. Завдяки партнерству з країнами Європейського Союзу українські правоохоронці мають можливість брати участь у міжнародних програмах стажування, тренінгах і семінарах, організованих за сприяння Європейського поліцейського коледжу. Такі програми сприяють обміну досвідом, запровадженню передових практик та підвищенню кваліфікації поліцейських відповідно до європейських стандартів.

Попри зусилля, спрямовані на вдосконалення системи професійного навчання, в Україні досі існують значні виклики. Корупція у правоохоронних структурах, недостатня мотивація кадрів до розвитку, застарілі підходи до викладання залишаються серйозними перешкодами на шляху до побудови сучасної системи підготовки поліцейських. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає збільшення фінансування, оновлення програм відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення прозорості процедур у системі освіти та розробку механізмів мотивації для співробітників. Інтеграція інноваційних технологій і зміцнення партнерських відносин із країнами ЄС також є ключовими кроками до досягнення якісних змін у професійному навчанні поліцейських в Україні.

Можемо стверджувати, що порівняльний аналіз адміністративно-правових підходів до професійного навчання поліцейських у країнах Європейського Союзу та Україні виявив суттєві відмінності, які стосуються як структурного, так і змістовного аспекту організації цього процесу. У країнах ЄС професійне навчання правоохоронців спирається на інтегровану систему, що поєднує високі стандарти, сучасні технології та акцент на права людини. Завдяки діяльності таких установ, як Європейський поліцейський коледж (CEPOL), навчальні програми формуються з урахуванням як національних особливостей, так і загальноєвропейських принципів. Це дозволяє забезпечити високу мобільність кадрів, ефективну міждержавну співпрацю та адаптацію до нових викликів, таких як кіберзлочинність чи міжнародний тероризм. Крім того, система підготовки у ЄС орієнтована на безперервний професійний розвиток, що дозволяє правоохоронцям постійно вдосконалювати свої навички та компетенції протягом усього періоду служби.

Наукове видання
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 30 вересня 2022 року)

Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 03.10.2022 р.

*Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7,1. Обл.-вид. арк. 7,2.
Тираж 50 прим.*

Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук

– інноваційна науково-комунікативна платформа, яка забезпечує поєднання зусиль національної наукової спільноти та здатна сприяти вирішенню наукових, освітніх та організаційних завдань будь-якого рівня складності у галузях психології, соціології, економіки, політології, держави і права задля забезпечення розвитку науковців і освітян України та інших країн, розвитку територіальних громад, українського суспільства та держави.

Запрошуємо Вас долучитися до здійснення широкого спектру діяльності (послуг) інноваційно-наукового характеру :

- ✓ Науково-аналітична (експертна) діяльність та інформаційно-консультаційні послуги з питань науки та освіти
- ✓ Наукометричне та довідково-бібліографічне супроводження наукової діяльності, формування статистичної (соціологічної) та іншої наукової інформації
- ✓ Організаційно-комунікативне та редакційно-видавниче супроводження наукової діяльності, послуги бренд-дизайну (веб-дизайну)
- ✓ Організація (фасилітація) проведення наукових, грантових досліджень і заходів, консультативна, тренінгова діяльність

<https://pp-ss.pro>

